

ΟΙ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΩΤΗ (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ) ΝΑΟΥΜ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Τα χειρόγραφα του πρωτοτύπου και της μεταφράσεως του κειμένου και οι συντάκτες τους

Οί «Αναμνήσεις από την ταλαιπωρημένη ζωή των Βλάχων», που δημοσιεύονται πιο κάτω, γράφτηκαν στο πρωτότυπό τους (στη ρουμανική γλώσσα) από τον Βλάχο Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ το 1954, όταν ήταν κιόλας 80 ετών.

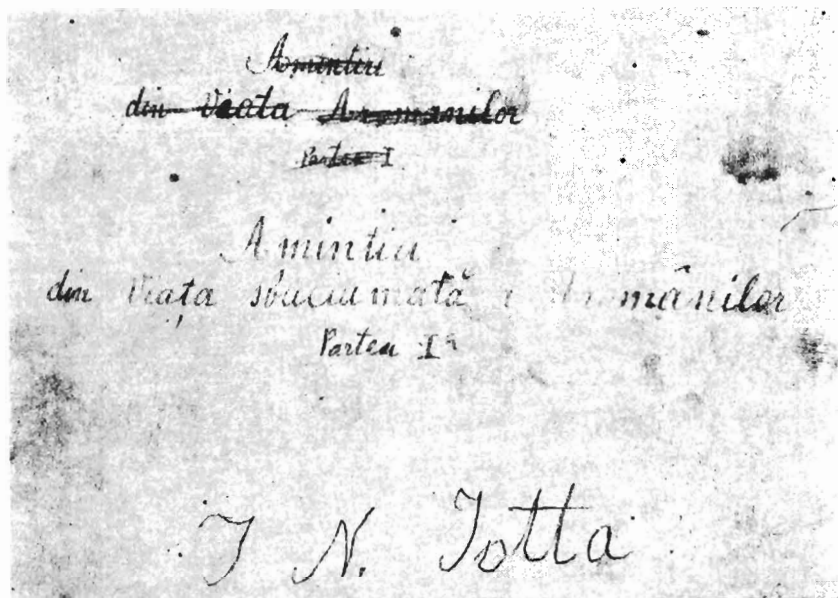
Ο συγγραφέας τους γεννήθηκε στη Βέροια το έτος 1874 και ύστερα σε ηλικία 46 χρόνων, δηλαδή το 1920, έφυγε και εγκαταστάθηκε στη Ρουμανία, όπου άσκησε το επάγγελμα του καθηγητή της Μ. Εκπαιδεύσεως. Πέθανε στο Βουκουρέστι το 1966, όταν ήταν 92 χρόνων. Δεν έγιναν γνωστές άλλες σημαντικές πληροφορίες για τοῦτον, πέραν από ὅσες γράφει ὁ ἴδιος στο κείμενό του για τὴ συγγενεία του με τοὺς ἐπικεφαλῆς πρωταγωνιστὲς τῶν γεγονότων πὺ ἐξιστορεῖ σὲ αὐτές.

Τὸ χειρόγραφο (εἰκ. 1, 2) παρέδωσε ὁ Γ. Ναούμ στὸν (Βλάχο τῆς Βέροιας) Γεώργιο Ἄδ. Καπρίνη, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς συναντήσεις τους, πὺ έγιναν στὰ ἀλλεπάλληλα, ἀμοιβαῖα ταξίδια τους. Εἶναι γραμμένο με μελάνι στὶς μονὲς σελίδες (πὺ ἢ καθεμιὰ τῆς ἔχει 33 τυπωμένες σειρὲς) ἑνὸς τετραδίου, πὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 39 γραμμένες σελίδες μεγάλου σχήματος (διαστάσεων 0,20×0,34), τὸ ὁποῖο ἔχει ἀπ' ἔξω τὸν τίτλο πὺ ἀναφέρθηκε στὴν ἀρχὴ (βλ. καὶ τὶς 1η καὶ 2η εἰκόνες). Βρίσκεται τοῦτο στὰ χέρια τῆς κόρης τοῦ Γ.Α. Καπρίνη, δ. Βιργινίας Καπρίνη, ἀνώτερης ὑπαλλήλου τοῦ δήμου τῆς Βέροιας.

Ὁ Γεώργιος Καπρίνης τοῦ Ἄδαμ γεννήθηκε (1895), ἔζησε καὶ πέθανε (1971) στὴ Βέροια καὶ ἦταν ἀνεπιὸς τοῦ συγγραφέα καὶ συγκεκριμένα παιδί πρῶτης ἐξαδέλφης του. Μαθήτευσε στὴ Βέροια καὶ στὰ Βιτώλια (Μοναστήρι) καὶ ἤξερε νὰ γράφει καὶ νὰ ὀμιλεῖ στὰ ρουμανικὰ καὶ στὰ ἑλληνικά.

Ἡ μετάφρασή του ἔγινε τὸ 1967 καὶ εἶναι γραμμένη με μολύβι σὲ 56 σελίδες (πὺ καθεμιὰ ἔχει 30 τυπωμένες σειρὲς) ἑνὸς εἰδικὰ κατασκευασμένου τετραδίου, ἀπὸ συνηθισμένες κόλλες (διαστάσεων 0,20×0,30), οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν, ἐπίσης, μονάχα ἀπὸ τὴ μονὴ (μπροστινὴ) πλευρά. Τὸ

κείμενο τῆς μεταφράσεως (εἰκ. 3) ἔχει πάρα πολλά ὀρθογραφικά λάθη ἀλλὰ καὶ συντακτικά, μερικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὀφείλονται στὶς γνωστὲς ἐκφραστικὲς ἰδιορρυθμίες, πὺ παρατηροῦνται στὴν ἀπόδοση ὀρισμένων λέξεων καὶ φράσεων τῆς νεοελληνικῆς στὴν καθομιλούμενη λαλιὰ τῶν Βλάχων. Ὁ μεταφραστὴς—ὅπως συμπεραίνεται—εἶχε ἐπίγνωση αὐτῶν τῶν ἀδυναμιῶν καὶ γι' αὐτὸ παρέδωσε τὸ κείμενο τῆς μεταφράσεώς του στὸν πατριώτη του καὶ λόγιο δικηγόρο τῆς Βέροιας κ. Ἀλέξανδρο Παπαβασιλείου, ὁ ὁποῖος διόρθωσε τὰ ὀρθογραφικά καὶ τὰ συντακτικά λάθη τῆς καὶ ἔτσι δόθηκε, τελικά, τὸ κείμενο γιὰ δακτυλογράφηση.

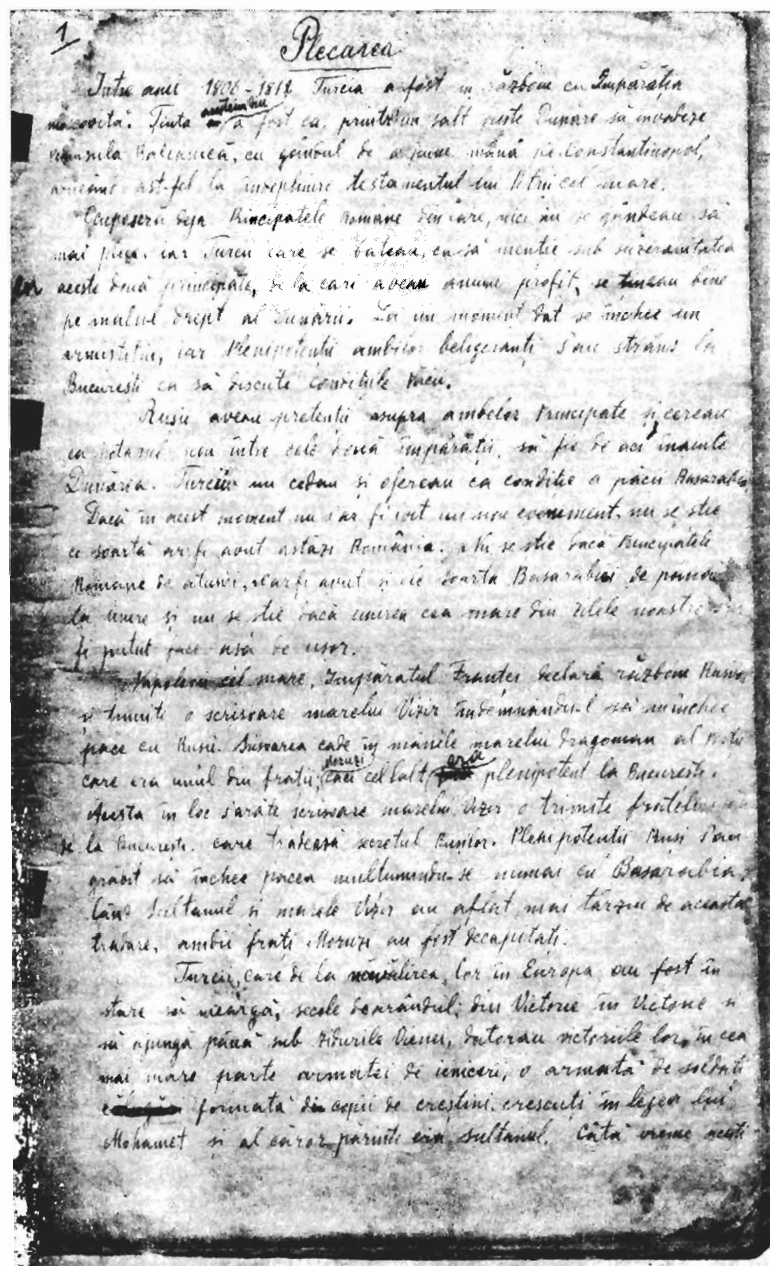

Εἰκ. 1. Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ χειρογράφου τοῦ Π. Ναοῦμ (στὰ ρουμανικά).

Τὸ δακτυλογραφημένο κείμενο πιάνει 51 συνηθισμένες σελίδες γραφομηχανῆς. Ἀπ' ἐξῶ μπῆκαν οἱ ἐξῆς ἐνδείξεις-τίτλος: «ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ (ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ) ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΛΑΙΠΩΡΗΜΕΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΒΕΡΟΙΑΣ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ἡ ΓΙΩΤΗΣ ΝΑΟΥΜ: ΕΓΓΡΑΦΕ/Μετάφρασις: Γεωργίου Καπρίνη/Ἐπιμέλεια: Ἀλεξ. Παπαβασιλείου / Βέροια 1967». Πρωτάχθηκε τὸ ἐξῆς κείμενο:

«Πρόλογος τοῦ ἐκδότη

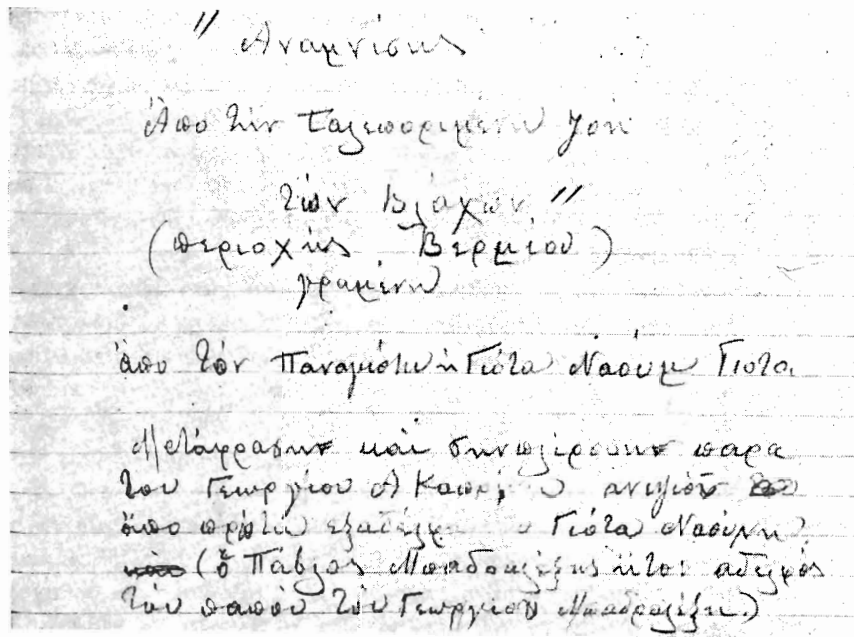
Ὁ Παναγιώτης ἢ Γιώτης Ναοῦμ, γεννήθηκε στὴ Βέροια τὸ ἔτος 1874 καὶ σὲ ἡλικία 46 ἐτῶν μετανάστευσε στὴ Ρουμανία, ὅπου καὶ ἤσκησε τὸ

Εικ. 2. Η πρώτη σελίδα του χειμένου του Π. Ναούμ (στά ρουμανικά).

ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητοῦ, ἀπεβίωσε δὲ τὸ 1966 στὸ Βουκουρέστι, σὲ ἡλικία 92 ἐτῶν. Ὁ ἀνωτέρω συγγραφεὺς τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων τῶν Βλάχων περιφέρειας Βεροίας, ἀνεψιὸς ἀπὸ μητέρα τοῦ Δημήτρη Μπαδραλέξη καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Παύλου Μπαδραλέξη, πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐπανάστασης τοῦ Κολινδροῦ, τὶς ἱστορούμενες ἀναμνήσεις τὶς πληροφορήθηκε ἀπευθείας ἀπὸ τοὺς πρωτοστατήσαντας, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Κολινδροῦ τὸ 1878, θεῖους αὐτοῦ καὶ λοιποὺς συγγενεῖς του. Τὸ παρὸν πόνημα εἶναι χρονικὸν τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ ὄρος Βέρμιον καὶ οἱ σημερινοὶ ἀπόγονοι αὐτῶν μποροῦν νὰ βροῦνε τὸ γενεολογικὸ δένδρο τους ἀπὸ τῆς πέμπτης πρὸ τῆς σημερινῆς γενεᾶς των.

Ἐκδότης».

Εἰκ. 3. Τὸ ἐσόφυλλο τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου τοῦ Π. Ναοῦμ ἀπὸ τὸν Γ. Καπρίνη.

Ἀντίγραφο τοῦ (δακτυλογραφημένου) κειμένου ἀπέκτησα χάρις σὲ δανεισμό του ἀπὸ τὸν συνάδελφο δικηγόρο τῆς Βέροιας κ. Νικόλαο Δημ. Τζίμα. Μὲ τὴν ἄδεια τοῦ κ. Ἄλ. Παπαβασιλείου καὶ τοῦ Γ. Καπρίνη (ποὺ ζοῦσε, ἀκόμα) δημοσίευσα (1970) τὶς σελ. 43 μέχρι 51 τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου, δηλαδὴ ὅσα ἀναφέρονται στὴν ἐπανάστασιν τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας-Νάουσας καὶ τῆς Κατερίνης στὰ 1878.

Ἄπο τότε πίστευα ὅτι ἔπρεπε νὰ δημοσιευθοῦν δλόκληρες οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς σὲ εἰδικὴ αὐτοτελὴ ἐκδοση, εἴτε, στὴν ἀνάγκη, σὰν μελέτη σὲ ἱστορικὸ περιοδικό. Περίμενα λοιπὸν τὴ δημοσίευσή τους ἀπὸ τὸν μεταφραστή ἢ ἀπὸ τὸν «ἐκδότη», ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔγινε καὶ τὸ ὀλικὸ κείμενο ἔμενε ἀνέκδοτο. Ὁ «ἐκδότης» του ὅμως εἶχε δημοσιεύσει εὐρεία περίληψη τοῦ κειμένου αὐτοῦ σὲ βιβλίο του γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐτυμολογίας, ἱστορίας κ.λ. τῶν Βλάχων.

Τελευταῖα ἀνανεώθηκε ἡ ἐπιθυμία μου νὰ ἐκδοθοῦν ἡ ἀναμνήσεις τοῦ Ναοῦμ. Σὲ συζήτηση πού εἶχα μὲ τὴ δ. Βιργινία Γ. Καπρίνη πληροφορήθηκα ὅτι ἔχει στὸ σπίτι της τὸ πρωτότυπο χειρόγραφο καὶ τὴν ἑλληνικὴ μετάφρασή του. Δέχτηκε, μάλιστα, εὐχαρίστως νὰ τὰ θέσει στὴ διάθεσή μου καὶ γιὰ τοῦτο τὴν εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ, ὅπως καὶ γιὰ τὸν πολὺν κόπο πού κατέβαλε γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ ἐπανειλημμένα σὲ ἐρωτήσεις μου σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα καὶ τὸν μεταφραστή, ὅπως καὶ μὲ τὰ δύο κείμενά τους. Ἡ ἴδια, ἐξάλλου, εἶχε χρησιμοποιήσει ἤδη τὶς ἀναμνήσεις τοῦ Γ. Ναοῦμ σὲ (ἀνώνυμα) δημοσιεύματά της, στὴν ἐφημ. «Βέροια» (φύλλ. 50/11.8.1973 ἕως 54/8.9.1973) γιὰ τοὺς γάμους στὸ πανηγύρι τοῦ Σελίου. Συνάμα γνωστοποίησα στὸν «ἐκδότη» κ. Ἀλέξ. Παπαβασιλείου, πού τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια κατοικεῖ μόνιμα στὴν Ἀθήνα (μὲ συστημένη ἐπιστολὴ μου τῆς 23.10.1981), τὴν πρόθεσή μου νὰ δημοσιεύσω τὸ κείμενο.

Ἄπο τὸ προσεκτικὸ, συγκριτικὸ διάβασμα τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου καὶ τοῦ χειρογράφου τῆς μεταφράσεως στὰ ἑλληνικὰ διεπίστωσα ὅτι «ὁ ἐκδότης» δὲν διόρθωσε ἀπλὰ καὶ μονάχα τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ τὰ συντακτικὰ λάθη τῆς μεταφράσεως ἀλλὰ ἔκαμε, συχνά, παράφραση ἢ καὶ ἀλλαγὴ τοῦ κειμένου, προσπαθώντας νὰ τοῦ δώσει τὴ σωστή (καὶ πιὸ «ἐλληνοπρεπῆ») διατύπωσή του, κατὰ τὴν ἄποψή του. Συμφωνῶ ὅμως μὲ τὴ γνώμη ὅτι τὰ χειρόγραφα ἀπομνημονεύματα κ.λ. πρέπει νὰ ἐκδίδονται πιστά, ὅπως γράφτηκαν, γιατί, ἀλλιῶτικα, ἀλλοιώνεται ἡ ἰδιορρυθμία καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμά τους, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὸ ἀληθινὸ νόημά τους. Ἔτσι, ἐτοιμασα νέο κείμενο τῆς μεταφράσεως, ὅπου διόρθωσα (σιωπηρὰ) τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ ἀπὸ τὰ συντακτικὰ μονάχα ὅσα τὸ ἔκαναν ἀκατανόητο ἢ πολὺ δυσνόητο. Ἐλάχιστες φορὲς ἔβαλα σὲ παρένθεση ὅποια ἐπεξήγηση χρειάζοταν ὅπωςδήποτε, πράγμα πού εἶχε κάμει προηγούμενα καὶ ὁ «ἐκδότης», ὁ ὁποῖος εἶχε διαιρέσει τὸ κείμενο τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως σὲ κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ὑποδιαίρεσε σὲ μέρη, πού δὲν ὑπῆρχαν στὸ χειρόγραφο. Στὰ κεφάλαια καὶ στὰ μέρη ἔβαλε καὶ τίτλους. Ἐντὶ τούτων, διαίρεσα τὸ κείμενο τῆς μεταφράσεως σὲ δύο μέρη καὶ τοῦτα πάλι σὲ ἐνῆριθμα κεφάλαια. Σὲ ὅλα ἔβαλα τίτλους. Εἶναι ἄλλωστε ἡ μόνη, ἀξιοσημείωτη παρέμβασή μου στὸ κείμενο, πού νομίζω ὅτι δὲν τὸ ἀλλοιώνει, ἀλλὰ ἀντίθετα κάνει εὐκολότερο τὸ διάβασμά του καὶ μεγαλύτερη τὴ χρηστικότητά του.

2. Τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Γιώτη Ναοῦμ

Σκοπὸς τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Γιώτη Ναοῦμ δὲν εἶναι ἡ κριτικὴ ἔκδοσή τους, γιατί κάτι τέτοιο θὰ ἀπαιτοῦσε νὰ γραφεῖ ἓνα μεγαλύτερο εἰσαγωγικὸ κείμενο, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν, νὰ ἀξιολογηθοῦν ἀναλυτικὰ καὶ νὰ διορθωθοῦν σχολαστικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ συγγραφέας, ὅπως καὶ νὰ γίνουν, σὲ ὑποσημειούμενους πίνακες, οἱ ἀπαραίτητες διορθώσεις ἢ ἡ ἀναφορὰ τῶν λαθῶν τοῦ χειρογράφου, ἀκόμα δὲ καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς πιστότητας τῆς μεταφράσεως. Ἔλλωστε, φοβήθηκα ὅτι θὰ ἐπιβράδυνε ἢ θὰ ματαίωνε τελικὰ τὴ δημοσίευσή τους καὶ ἡ ἐπιδίωξη πραγματοποίησεως τῆς ἐπιθυμίας μου νὰ ἐκδοθοῦν αὐτὲς σὲ αὐτοτελὲς βιβλίο, ἀφοῦ ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν καρποφόρησε μιὰ ὀλόκληρη δεκαπενταετία (1967-1983).

Ἔτσι, ἀπεφάσισα τελικὰ νὰ σχολιάσω τὸ κείμενο μονάχα ὅπου τοῦτο εἶναι τελείως ἀπαραίτητο καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ κάμνω μὲ τὴ μορφή ὑποσημειώσεων, ποὺ δημοσιεύονται στὸ ἀντίστοιχο σημεῖο του, ὅπου γίνεται ἡ σχετικὴ ἀξιολόγηση καὶ ἡ κριτικὴ τῶν σπουδαιότερων δεδομένων πληροφοριῶν καὶ καταχωρίζεται καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ὁ συγγραφέας στηρίζεται στὴν προφορικὴ (στοματικὴ) παράδοση καὶ καταγράφει ὅσα ἄκουσε νὰ διηγοῦνται συμπατριῶτες του, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐξιστορεῖ. Ἔτσι, οἱ «ἀναμνήσεις» του δὲν εἶναι προσωπικὲς, ἀποκλειστικὰ δικές του, ἀλλὰ ἐκείνων, ποὺ ὑπῆρξαν πρωταγωνιστὲς ἢ συμμέτοχοι στὰ διαδραματισθέντα ἢ ἄμεσων συγγενῶν καὶ συναγωνιστῶν-συμπatriωτῶν τους. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μὴ σημειώσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ὡς πρωταθλητὲς τῶν γεγονότων αὐτῶν ἦσαν συνήθως κοντινοὶ συγγενεῖς τοῦ Γιώτη Ναοῦμ. Τοῦτο παρουσιάζει τὸ πλεονέκτημα τῆς δυνατοῦτητας μεγαλύτερης ἀκρίβειας (ἀφοῦ ὁ συγγραφέας εἶχε τὴν εὐχέρεια νὰ ἀκούσει τὰ σχετικὰ ἀπὸ εὐκολοπλησίαστους ἀνθρώπους τῆς στενῆς ἢ τῆς εὐρύτερης οἰκογένειάς του, μὲ τοὺς ὁποίους συγχρωτιζόταν), ἀλλὰ καὶ τὸ ταυτόχρονο καὶ συνακόλουθο μειονέκτημα καὶ τὸν κίνδυνο τῆς ἀλλοιώσεως τῶν διαδραματισθέντων ἀπὸ τοὺς συνομιλητὲς του ἢ ἀπὸ τὸν ἴδιο, μὲ σκοπὸ νὰ ὑπερτονισθεῖ ἡ σπουδαιότητα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν συγγενῶν ἢ, ἀντίθετα, γιὰ νὰ μειωθεῖ ἡ σημασία τῶν ὁποίωνδήποτε, τυχόν, λαθῶν τους. Καὶ ἄς σημειωθεῖ ὅτι, σὲ μερικὰ ἄτομα, ἡ λατρεία πρὸς τὴν ὑπαρκτὴ ἢ ἀνύπαρκτη δόξα τῆς οἰκογένειάς τους εἶναι θερμότερη ἀπὸ τὸν θαυμασμό ποὺ τρέφουν γιὰ τὴν προσωπικὴ τους συμβολὴ καὶ ἀξία. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε ποιὰ εἶναι, τελικὰ, ἡ ἀλήθεια στὴν ἐξεταζόμενη περίπτωση, ἀφοῦ δὲν γνωρίζομε καὶ δὲν ἔχομε δεδομένη τὴ συγκεκριμένη ψυχοσύνθεση τοῦ συγγραφέα. Ἔτσι καὶ οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς πρέπει νὰ ἀξιολογηθοῦν μὲ καλὴ πίστη καὶ ἀντικειμενικὴ διάθεση, χωρὶς προκατάληψη μὰ καὶ μὲ

μεγάλη προσοχή και με κάποια επιφύλαξη, μιά και φαίνεται, πώς ό προαναφερόμενος κίνδυνος, τής οίκογενειολατρείας, υπήρχε και στον Γιώτη-Ναούμ. Άρκεϊ νά σημειωθεϊ ότι ό συγγραφέας θεωρεϊ τον συγγενή του Παύλο Δ. Μπαδραλέξη (Πατραλέξη) ως τήν κινητήρια δύναμη και σαν τον πρωταγωνιστή τής επαναστάσεως του 1878 των Μακεδόνων στον Κολινδρό, ένω τό σωστό είναι ότι τοῦτος ήταν άπλως ένας από τους αξιόλογους και περισσότερους πρωτεργάτες και συντελεστές της, όπως θα δοῦμε στις υποσημειώσεις τής σχετικῆς παραγράφου.

Πάντως, είναι όπωςδήποτε αξιοσημείωτες οί αναλυτικές περιγραφές και οί πληροφορίες, που δίνει ό Γιώτης Ναούμ για τήν ποιμενική (άτομική και οίκογενειακή) ζωή, για τις γιορτές, για τις συνήθειες, για τή σύνθεση των ομάδων, για τά ήθη και για τά έθιμα, για τήν οίκονομία και για τις άλλεπάλληλες και τις συνεχεϊς μετακινήσεις του βλάχικου στοιχείου από τήν Ήπειρο σε πολλές περιφέρειες τής Μακεδονίας. Ίδιαίτερη αξία έχουν οί ειδήσεις του συγγραφέα για τήν κατάσταση των όρεινων και των πεδινων περιοχών, κυρίως τής Ήπείρου και τής Μακεδονίας, στα χρόνια τής επικυριαρχίας (και σ' αυτές) του Άλη πασά των Ίωαννίνων, γιατί τοῦτες στηρίζονται στην έντονα διατηρούμενη τότε νοπή ανάμνηση ανθρώπων, που έζησαν και «υπέστησαν» τά σχετικά προβλήματα, ώστε να καταλήγουν τοῦτες να είναι σαν πληροφορίες ανθρώπου, γνώστη «από πρώτο χέρι». Και τό σημαντικό είναι ότι οί πιό πάνω πληροφορίες δεν σχετίζονται μονάχα με τά πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα, αλλά και με τά ήθη-έθιμα, με τήν άτομική και τήν οίκογενειακή ζωή, με τήν οίκονομία, με τήν τοπογραφία, με τή ληστεία, με τον τρόπο άπονομής τής δικαιοσύνης, με τον κλεφταρματολισμό, με τή διοίκηση, τήν αυτοδιοίκηση, τά επαγγέλματα, τις ασχολίες κ.λ. των ραγιάδων εκείνης τής έποχῆς.

Τέλος, ό Γιώτης Ναούμ προσπαθεϊ να πλουτίσει τή διήγησή του και με πληροφορίες για τά ιστορικοπολιτικά γεγονότα του ευρύτερου χώρου τής «καταρρέουσας» όθωμανικής αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα στα Βαλκάνια, και του νεοελληνικού κράτους και τοῦτο για να προλειάνει τό έδαφος για τον άκατατόπιστο αναγνώστη του κειμένου του, τό όποιο στο σημείο αυτό—όπως είναι φυσικό—δεν μπορεί να παρουσιάζει τήν πρέπουσα πληρότητα, πρωτοτυπία και τήν ακρίβεια για τον ειδικό μελετητή του. Δεν νομίζω, άλλωστε, ότι κάτι τέτοιο ήταν στις επιδιώξεις ή, πιθανό, και στις δυνατότητες του συγγραφέα, ό όποιος έπεδίωξε κυρίως να περισώσει γραπτά όσες πληροφορίες μάζεψε για τό βλάχικο στοιχείο και τήν οίκογένειά του, ώστε να δημοσιευθούν και έτσι να διαγωνισθούν τοῦτες, με τό να διαβάζονται από τους αναγνώστες τους χωρίς κόπο και εύχρηστα, γι' αυτό και διανθίξει τό κείμενό του και με μερικά, χαρακτηριστικά άνέκδοτα και παραδείγματα. Έξάλλου, δεν κρύβει, ό Γ. Ναούμ, τις προθέσεις του τοῦτες ή τουλάχιστο

δὲν ἐπιθυμῆι (ἢ, ἴσως, καὶ δὲν μπορεῖ) νὰ παρακάμψῃ μιὰ ἀπλουστευτικὴ καὶ ἀπλοϊκὴ, συχνά, ἀφηγηματικὴ ἔφεσή του, τοῦτο ὅμως εἶναι δυνατό νὰ θεωρηθῆι καὶ προτέρημα, ἀπὸ μιὰ ἄποψη.

Πάντως, ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, οἱ ἀναμνήσεις, ποὺ δημοσιεύονται πιὸ κάτω, θὰ χρησιμεύσουν ὅπωςδὴποτε στοὺς εἰδικοὺς μελετητὲς τῆς ἱστορίας κ.λ. γιὰ νὰ διασταυρώσουν ἢ γιὰ νὰ πλουτίσουν τὶς πληροφορίες, ποὺ ἔχουν καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, ἢ, ἀκόμα, γιὰ νὰ φωτίσουν καλύτερα ὀρισμένα γεγονότα καὶ ἄλλα προβλήματα τους, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀπλοὺς καὶ ὀλιγαρκεῖς ἀναγνώστες τους, θὰ εἶναι ἓνα εὐχάριστο καὶ συχνὰ ὠφέλιμο κείμενο. Τὸ πιστεύω τοῦτο. Ἄλλωστε ἔτσι θὰ δικαιωθῆι ὁ συγγραφεὺς τους γιὰ τὸν κόπο ποὺ ἔκαμε, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, ποὺ συνέβαλαν ποικιλότροπα γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς προσπάθειάς του τούτης, ὅπως προαναφέρθηκε...

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΓΙΩΤΗ ΝΑΟΥΜ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ. Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Οἱ ρωσοτουρκικὲς σχέσεις στὰ 1806-1812

Στὰ χρόνια 1806-1812 ἡ Τουρκία βρισκόταν σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ τὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορία. Ἐπιδίωξη τῆς Ρωσίας ἦταν νὰ κυριαρχῆι στὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο καὶ νὰ ἐλέγχει τὴν Κωνσταντινούπολη, ὥστε νὰ πραγματοποιήσῃ ἔτσι τὴν ἐπιθυμία τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Εἶχε καταλάβῃ ἤδη τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ δὲν σκόπευε φυσικὰ νὰ τὰ ἐγκαταλείψῃ, οἱ Τοῦρκοι ὅμως (ποὺ εἶχαν ἐκεῖ τεράστια οἰκονομικὰ συμφέροντα) κρατοῦσαν καλὰ τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δούναβη. Ἐντωμεταξὺ ἐγίνε ἀνακοχὴ μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο παρατάξεων συγκεντρώθηκαν στὸ Βουκουρέστι γιὰ νὰ συζητήσουν τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Οἱ Ρῶσοι ὅμως πρόβαλαν ἀπαιτήσεις καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ πριγκιπάτα καὶ πρότειναν νὰ ὀρισθῆι σὰν μελλοντικὸ σύνορό τους ὁ Δούναβης ποταμὸς. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ὑποχωροῦσαν καὶ παραχωροῦσαν μόνο τὴ Βεσσαραβία. Στὴ διάρκεια τῶν συζητήσεων τῶν δύο ἀντιπροσωπειῶν ἐπισυνέβηκε ἓνα νέο γεγονός. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ ξέρει κανένας ποιὰ θὰ ἦταν ἡ τύχη τῆς Ρουμανίας, ἂν δὲν συνέβαινε τοῦτο, ἂν τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα δὲν θὰ εἶχαν ἀπὸ τότε τὴν τύχη τῆς Βεσσαραβίας μέχρι τὴν ἔνωση καὶ ἂν ἀκόμα ἡ μεγάλη ἐνοποίηση τοῦ ρουμανικοῦ κράτους (στὰ χρόνια μας) θὰ γινόταν τόσο εὐκόλα. Ὁ μέγας Ναπολέοντας, αὐτοκράτορας τῆς Γαλλίας, κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ρωσίας καὶ ἀπέστειλε γράμμα στὸν Τοῦρκο μέγало βεζύρη, μὲ τὸ ὅποιο τοῦ συνιστοῦσε νὰ μὴ κλείσει εἰρήνη μὲ τοὺς Ρώσους. Ὅμως, ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ

ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ τότε μεγάλου δραγουμάνου (διερμηνέα) τῆς τουρκικῆς αὐλῆς Μουρούζη, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀδελφός ἦταν ἀντιπρόσωπος στό Βουκουρέστι. Ὁ Μουρούζης, ἀντὶ νὰ παραδώσει τὴν ἐπιστολὴ στὸν μεγάλο βεζύρη, τὴν ἔστειλε στὸν ἀδελφό του στὸ Βουκουρέστι καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του πρόδωσε τὸ μυστικὸ στοὺς Ρώσους, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ κλείσουν εἰρήνη. Μάλιστα ἦσαν καὶ εὐχαριστημένοι μὲ μόνη τὴν παραχώρηση τῆς Βεσσαραβίας. Ὄταν ὁ σουλτάνος καὶ ὁ μέγας βεζύρης πληροφορήθηκαν γιὰ τὴν προδοσία, δόθηκε διαταγὴ καὶ ἀποκεφαλίστηκαν καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Μουρούζη.

2. Οἱ Γενίτσαροι

Οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ τότε ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἀποβιβάσθηκαν στὴν Εὐρώπη, κατόρθωσαν νὰ πηγαίνουν ἀπὸ νίκη σὲ νίκη ὀλόκληρους αἰῶνες καὶ νὰ φθάσουν μέχρι τὰ τείχη τῆς Βιέννης, κυρίως χάρις στὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων, ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα, ἀπὸ παιδιά χριστιανῶν, ποὺ μεγάλωναν μὲ τὰ κελεύσματα τῆς μουαμεθανικῆς θρησκείας, ἐνῶ σὰν πατέρα τους γνώριζαν τὸν σουλτάνο. Ὅσο καιρὸ οἱ γενίτσαροι ἦσαν ἀληθινοὶ στρατιῶτες (καλόγεροι), ἢ αὐτοκρατορία δὲν εἶχε νὰ φοβηθεῖ ἀπὸ τίποτε, ὅταν ὅμως ἄρχισαν νὰ αἰσθάνονται τὴ γεύση μιᾶς ζωῆς πιὸ ἄνετης, νὰ πανιρεύονται καὶ νὰ ἀποκτοῦν οἰκογένεια, ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἄρχισε καὶ ἡ παρακμὴ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ γενίτσαροι κατάντησαν τελευταῖα ἕνας μεγάλος κίνδυνος γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἐκθρόνιζαν τοὺς σουλτάνους καὶ ἀνέβαζαν στὸν θρόνο ὅποιον ἤθελαν αὐτοί, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν καὶ οἱ πραιτωριανοὶ στὴ Ρώμη. Οἱ συχνές (στάσεις καὶ) ἐπαναστάσεις τῶν γενιτσάρων τὴν εἶχαν τραντάξει ἀπὸ θεμέλια.

3. Ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Ἄλῃ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων

Εἶχαν ἀρχίσει νὰ σχηματίζονται ἀνταρτικὲς συμμορίες ἀπὸ χριστιανοὺς ἐπαναστάτες σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Εὐρώπης, μὲ σκοπὸ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Στὶς σημερινές περιοχές τῆς Βουλγαρίας, Σερβίας, Βοσνίας, Μαυροβουνίου, Μακεδονίας, Παλαιᾶς Ἑλλάδος, Θεσσαλίας, Ἡπείρου καὶ πιὸ κάτω, ὀρισμένοι Τοῦρκοι πασάδες, διοικητὲς μερικῶν ἐπαρχιῶν, εἶχαν ἐπαναστατήσει ἐναντίον τοῦ σουλτάνου. Μεταξύ τους ἦταν καὶ ὁ Ἄλῃ πασᾶς Τεπελενλῆς (ἀλβανικῆς καταγωγῆς), ὁ μέγας σατράπης τῆς Ἡπείρου, ἔχοντας τὴν πρωτεύουσά του στὴν πόλη Γιάννενα. Στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα, ὁ Ἄλῃ πασᾶς διορίστηκε πασᾶς τῶν Τρικάλων, πρωτεύουσας τότε τῆς Θεσσαλίας. Αὐτὸς πέτυχε ὕστερα νὰ ἀντικαταστήσει τὸν πασᾶ ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα,

γιατί έτσι βρισκόταν σε στενότερες σχέσεις με τους παντοδύναμους μπέηδες της νότιας Άλβανίας. Μετά πολλές μάχες κατόρθωσε να κυριεύσει το Δέλβινο και να υποτάξει τελείως τους Σουλιώτες και τα επτά χωριά του Σουλίου, που είχαν άντισταθεί μέχρι το 1803. Ή Πύλη του άνεγνώρισε όλες αυτές τις κατακτήσεις.

Μεταξύ των άλλων και ο πασάς της Θεσσαλονίκης ύπήχθηκε στις διαταγές του¹. Τα παιδιά του Άλη έλαβαν μέρος στις μάχες του 1806-1812. Το ένα άπ' αυτά, στην έπιστροφή, κατέκτησε μιá περιοχή στην παραλία της Άδριατικής, στον Αδλώνα και στο Μπεράτι. Ο Μοριάς και ή Θεσσαλία είχαν παραχωρηθεί στην οικογένεια του Άλη πασά και έτσι όλες οι έπαρχίες, που κατοικοούνταν άπο Γραικούς και Βλάχους, είχαν πέσει στα χέρια του δυνάστη πασά των Ίωαννίνων.

Ή Ήπειρος ήταν μιá έπαρχία, που την κατοικοούνταν ως έπί το πλείστον οί Βλάχοι, μόνο δε προς τον βορρά είχε μερικά χωριά Άλβανών, άπο τα όποια άλλα ήταν χριστιανικά και άλλα μωχαμεδάνικα (μουσουλμανικά).

4. Οί Βλάχοι της Ήπειρου και οί διώξεις τους άπο τον Τεπελενλή

Στην Ήπειρο είχαν άκμάσει άπο αιώνες τα Βλαχοχώρια, όπως το Μέτισσοβο, το Συρράκο, ή Σαμαρίνα, το Περιβόλι, ή Σμίξη, ή Βοβούσα, ή Λάϊστα, ή Τούρια, ή Λάκκα και άλλα, χάρη στα προνόμια και στη λευτεριά, που είχαν άπο αιώνες². Κάθε χωριό όμως έστελνε ένα χρονιάτικο δώρο στη Βα-

1. Είναι γνωστό ότι ο Άλη πασάς των Ίωαννίνων άσκούσε τη δικαιοδοσία του και στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Ο συγγραφέας όμως γράφει πιο κάτω ότι ο Βαρδάρης (Άξιός) ήταν το σύνορο της δικαιοδοσίας του Τεπελενλή. Έτοιμάζω (άπο το 1971) μελέτη για την έπικυριαρχία του Άλη πασά στην Κεντροδυτική Μακεδονία με βάση άνέκδοτα έγγραφα άπο το άρχείο του και τη σχετική βιβλιογραφία.

2. Για τα χωριά Άβδέλλα, Σαμαρίνα, Περιβόλι, Σμίξη και Γράμμοστα βλ. το πάντοτε αξιόλογο βιβλίο των Α. J. B. W a s e και M. S. T h o m p s o n, The Nomads of the Balkans, Λονδίνο 1914 (και άνατύπωση του 1972), 39 κ.έ., 60 κ.έ., 144 κ.έ., 173 κ.έ., 210 κ.έ., 275 κ.έ. και 281 κ.έ. Έκλαϊκευμένη άπόδοση τμημάτων του πιο πάνω βιβλίου δημοσίευσε ο Φώτης Πετσαζ, στις κυριακάτικες «Περιηγήσεις στον Έλληνικό Βορρά», στην όμώνυμη έφημερίδα της Θεσσαλονίκης και συγκεκριμένα στο φύλλο της 24.7.1977 κ.έ. Πρβλ. άκόμα F. C. H. L. P o u q u e n i l l e, Voyage de la Grèce, 2η έκδ., Παρίσι 1826, τ. 1, 232-233 και 264, τ. 2, 389-391, 396, 504-514 και 516, τ. 3, Παρίσι 1824, 98 και 100-104 και έλληνική μετάφραση (με εισαγωγή και σχόλια) στου Γιά ν ν η Τσά ρ α, Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία (Άνοιξη του 1806), Θεσσαλονίκη [1983], 31, 41, 75, 95, 99, 100, 101, 111 και 119, και W. M. L e a k e, Travels in Northern Greece, Λονδίνο 1835, τ. 1, 304, 317, 322, 334, και 425, τ. 3, 333, και τ. 4, 111. Με το ίδιο θέμα άσχολήθηκε (1891) διεξοδικά και ο γνωστός ποιητής Κώστας Κρυστάλλης. Βλ. το μελέτημά του «Οί Βλάχοι της Πίνδου», που (άνα-) δημοσιεύτηκε και στα «Άπαντα Κρυστάλλη», με πρόλογο, εισαγωγή και επιμέλεια Γ. Βαλέτα, Άθήνα 1959 (:), 457-657 και κυρίως 473-504. Βλ. έπίσης N. G. L. H a m m o n d,

λιδέ χανούμ (μητέρα του σουλτάνου) στην Κωνσταντινούπολη. Ύπῆρχαν χωριά που είχαν 150.000 πρόβατα. Τὸν χειμῶνα τὰ κοπάδια κατέκλυζαν ὅλη

στη συλλογική έκδοση «Μακεδονία», τῆς «Α. Ε. Ἐκδοτική Ἀθηνῶν», Ἀθήνα 1982, 77-78, ὅπου γίνεται παραλληλισμὸς τῆς νομαδικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ τῶν Βλάχων τῆς Σαμαρίνας, τῆς Ἀβδέλλας καὶ τοῦ Περιβολιοῦ, καὶ τοῦ Ἰδίου, Τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν μεγάλων Μακεδόνων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, Θεσσαλονίκη 1982, 6 (ὅπου παραλληλισμὸς μὲ τοὺς σύγχρονους Σαρακατσάνους) καὶ 8. Πρβλ. καὶ Νικ. Σβορώνο, στὸ ἴδιο βιβλίο, 355, 358-359, 371 καὶ 383 (354-385) γιὰ τὶς ἐγκαταστάσεις, μετακινήσεις κ.λ. τῶν πληθυσμῶν σ' αὐτὸν τὸν χῶρο, καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 21 (1937) 316-323, 363-369 καὶ 424-438 (καὶ σὲ ἀνάπτυπο, Θεσσαλονίκη 1937). Ἡ μελέτη αὐτὴ συμπεριλαμβάνεται καὶ στὴ συλλογὴ του «Παγκαρπία μακεδονικῆς γῆς», Θεσσαλονίκη 1980, 449-473. Ὁ Ἰδίου γράφει σχετικὰ καὶ σὲ πολλὰς σελίδες τοῦ βιβλίου του: Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969. Πρβλ. ἀκόμα Νικολάου Κασομούλη (ἐπιμέλεια κ.λ. Γιάννη Βλαχογιάννη), Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, τ. 1, Ἀθήναι 1939, 103-107, Ἀγγελικῆς Χατζημιχαήλη, Σαρακατσάνοι, τ. 1, μέρος Α', Ἀθήναι 1957, ξα'-β', σημ. 11 καὶ 1 καὶ γ', Χρήστου Μ. Ἐνισλέιδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της Σπήλαιον-Γρεβενά-Σαμαρίνα, Ἀθήναι 1951, καὶ κυρίως τὴ σ. 84 κ.έ. Ἀπὸ τὴν ξένη βιβλιογραφία πρέπει νὰ μνημονευθεῖ καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Ν. Ηάσιου, Aromâniî, comept, industrie, expansiune, civilizatie, Focșani 1936, 82-100, ὅπως καὶ ἡ νεώτερη μελέτη τοῦ Μ. Σίνιγνον, Les pasteurs du Pinde septentrional, Λυὼν 1968. Ὁ Σέρβος ἱστορικὸς Душан Ј. Роговић στὸ βιβλίο του γιὰ τοὺς Κουτσοβλάχους (O cinçarima. Prilozi pitanju postanka našeg gradtjanskog društva) δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὴ μετακίνηση τῶν Κουτσοβλάχων στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας-Νάουσας, οὔτε στὴν πρώτη έκδοση τῆς ἐργασίας του (Βελιγράδι 1927), οὔτε στὴ δεύτερη (Βελιγράδι 1937), ὅπου γράφει διεξοδικὰ γιὰ τὸ θέμα τῶν μετοικησέων τους (19 κ.έ. καὶ 34 κ.έ., ἀντίστοιχα). Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὀφείλω στὸν ἐπιστημονικὸ συνεργάτη τοῦ Ι.Μ.Χ.Α. Δρ. φιλολογίας κ. Γιάννη Παπανδριανό, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἑδῶ. Πρβλ. ἀκόμα, γιὰ τὰ χωριά αὐτὰ καὶ τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου, καὶ στοῦ Κυριάκου Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα, τ. Γ¹ (1800-1810), Ἀθήναι 1975, 409-410, καὶ Γ² (1810-1821), 335 καὶ 343-349, καὶ Νικολάου Θ. Σχινᾶ, Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἡπείρου, νέας ὀρθοτικῆς γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας, Ἀθήναι 1886 (φυλλ. Α-Β), κδ', λη', μβ' καὶ 6, 7, 57, 72, 115, 122, 215, 216, 218 καὶ 223. Γιὰ τὸ ἐπιγραφικὸ ὄλικό, ποὺ σχετίζεται (ἔμμεσα) καὶ μὲ τοὺς Κουτσοβλάχους βλ. Μ. Ηατσοπουλος, Colonie romaine en Thesprotie et les destinees de la latinite epirote, B.S., 21¹, 97-105, ὅπου γιὰ τὶς λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Βέροιας (99, σημ. 4), πρβλ. δὲ τελευτᾶ καὶ ὅσα γράφει σὲ ἐργασία του ὁ D. Feissel μὲ τίτλο: Recueil des inscriptions, chretiennes de Macédoine du III au VI siècle, Paris 1983, ὁ ὁποῖος δημοσιεύει καὶ σχετικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ Βέροια, τοῦ 5-6ου αἰ. (α/α 74, σ. 76-77). Τὴν ὑπόδειξη ὀφείλω στὸν κ. Μ. Χατζόπουλο, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ. Γιὰ τὰ γλωσσολογικὰ ζητήματα βλ. τῶρα στοῦ Ἀχιλλέως Γ. Λαζάρου, Ἡ ἀρωμανικὴ καὶ αἰ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, Ἀθήναι 1976, ὅπου καὶ πλοῦσια βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ τὶς μεταγενέστερες διδακτορικὲς διατριβὲς τοῦ Νικολάου Ἀ. Κουτσάνη, Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὰ Κουτσοβλαχικά, Θεσσαλονίκη 1977, καὶ Ἀντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, Τὸ ρῆμα τῆς Ἀρωμανικῆς, Ἀθήναι 1982. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ τοπωνύμιου Σαμαρίνα βλ. τὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ Χαρ. Π. Συμεωνίδη στὰ «Μακεδονικά» 7(1966-1967) 200-209, ὅπου καὶ οἱ παλιότερες γνώμες. Πρβλ. ἀκόμα Κωνστ.

τή Θεσσαλία, όπου ο χειμώνας ήταν ήπιος, και τὰ πρόβατα δὲν εἶχαν ἀνάγκη ὑπὸ εἰδική τροφή, γιατί τρεφόντουσαν μὲ τὸ χλωρὸ χορτάρι τῆς γῆς. Τὸ καλοκαίρι ἔβγαιναν (οἱ Βλάχοι κτηνοτρόφοι) στὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, ποὺ εἶχαν ἀρκετὴ ἔκταση γιὰ τὴ βοσκὴ τῶν κοπαδιῶν τους.

Ὁ ἔρχομὸς αὐτοῦ τοῦ σατράπη ἐπικεφαλῆς στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ ὁποίου ἡ κυριαρχία ἐπεκτεινόταν μέχρι καὶ τὸν Βαρδάρη (Ἄξιό) ποταμὸ (ἀφοῦ καὶ ὁ πασὰς τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν στὶς διαταγές του), ἔφερε μίᾳ μεγάλῃ ἀναταραχῇ στὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν Βλάχων αὐτῶν τῶν μερῶν. Πρὶν τὸν ἔρχομό του ἡ φύλαξη τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν διαβάσεων τῶν δερβενιῶν γινόταν ἀπὸ τοὺς ἀρματολούς, ποὺ ἦσαν νέοι, στρατευμένοι ἀπὸ αὐτὰ τὰ χωριά. Ὁ Ἄλῃ πασὰς διέλυσε τίς μονάδες τῶν Βλάχων ἀρματολῶν καὶ τοὺς ἀντικατέστησε μὲ Τουρκαλβανούς¹. Ἐβαλε διοικητὴ τους τὸν περίφημο Βελὴ Γκέγκα. Οἱ ἀρματολοί, μόλις τοὺς διέλυσαν, ζῶσαν τὰ σπαθιά τους, βγήκαν στὰ βουνὰ καὶ σχημάτισαν πολλὲς ὀμάδες ἀπὸ κλέφτες, ποὺ πολεμοῦσαν συνεχῶς ἐναντίον τὸν σατράπη καὶ στὶς ὀμάδες τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ πιὸ ξακουστὸς κλέφτης ἦταν ὁ Κατσαντώνης², ποὺ ξεχειμάζε στὸ νησί τῆς Ἁγίας Μαύρας (Λευκάδας) τοῦ Ἰονίου Πελάγους, ποὺ ἀνῆκε στὴν ἐξουσία τῆς Ἀγγλίας. Τὴν ἀνοιξὴ ἀποβιβαζόταν στὴ στεριά καὶ ἔβγαινε μὲ τὴ συμμορία του στὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, πολεμώντας ἀκατάπαυστα (μὲ τὰ παλικάρια του, ποὺ ἦσαν πάνω ἀπὸ ὄγδόντα) ἐναντίον τῶν ὀμάδων τοῦ Βελὴ Γκέγκα. Σὲ μίᾳ μάχῃ πολέμησαν στῆθος μὲ στῆθος μὲ τὸν Κατσαντώνη, ὁ ὁποῖος καὶ σκότωσε τὸν Βελὴ Γκέγκα. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν ἦταν ἀνεκτὴ

Δ. Ν τ ί ν α, Τὸ τοπωνυμικὸ τῆς Σαμαρίνας Γρεβενῶν, «Μακεδονικά» 20 (1980) 305-341, Σ ω κ ρ. Ν. Λ ι ά κ ο υ, Σύντομη ἐπισκόπησι τῆς ἱστορίας τῶν Ἀρμενταριῶν τῆς Μικρερῶπης, Θεσσαλονίκη 1974, 30-31, καὶ Τ ά σ ο υ Χ ρ υ σ ο χ ό ο υ, Ταξίδια στὴ Σαμαρίνα, Τὰ παλιὰ χρόνια καὶ τώρα, «Ἐλιμειακά» τχ. 4 (Μάρτης 1983) 56-60. Γιὰ τὸ Περιβόλι βλ. Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Κ. Π. Σ α ρ ά ν τ η, Τὸ χωριὸ Περιβόλι Γρεβενῶν (Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ ἀρματολικίου τῆς Πίνδου), Ἀθήνα 1977. Γιὰ τὴ Σμίξη βλ. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ἄ θ. Ν α - ο ί κ α, Ἡ Σμίξη, Ἀθήνα 1971. Μίᾳ πρόσφατῃ δημοσιογραφικῇ περιήγησιν στὰ χωριά Ἀβδέλλα, Περιβόλι, Σμίξη καὶ Σαμαρίνα βλ. στοῦ Κ ώ σ τ α Μ π ί ρ κ α, Ἀβδέλλα, Ἀθήνα 1978, 277-324. Γιὰ τὴν αὐτοδιοίκηση ποὺ εἶχαν τὰ «Βλαχοχώρια» βλ. Κ ω ν σ τ α ν τ ί - ν ο υ Π α π α ρ ρ η γ ο κ ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδ. 6η, τ. 5, μέρ. Βον, 123-125. Πρβλ. καὶ Χ ρ ή σ τ ο υ Π. Κ λ ε ι ώ σ η, Ἱστορία τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, Ἀθήνα 1977, 183-184.

1. Βλ. στοῦ Ἀ π ο σ τ ό λ ο υ Ε. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1983, 728-734.

2. Βλ. Δ η μ ή τ ρ η Σ τ α μ έ λ ο υ, Κατσαντώνης, ἱστορικὲς διαστάσεις τοῦ θρύλου του, Ἀθήνα 1972, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, καὶ τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Κατσαντώνης, ἡ ἀποθέωσις τῆς παλικαριάς. Μυθιστορηματικὴ βιογραφία, ἱστορικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ τεκμηριωμένη, Ἀθήνα 1980. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Κ ώ σ τ α Δ. Κ ω τ σ ο κ ά λ η, Ὁ Κατσαντώνης τῆς Ρωμοσύνης. Νέα θεώρησις τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ θρύλου του, Ἀθήνα 1977.

στον βλάχικο πληθυσμό της Πίνδου (πού προηγούμενα κυριαρχούσε σχεδόν στα βουνά της περιοχής), γιατί οί συμμορίες του Βελή Γκέγκα γυρνούσαν από χωριό σέ χωριό, λεηλατώντας και τυραννώντας τόν πληθυσμό.

Ἄλη πασάς ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς πιὸ πονηροὺς καὶ διεφθαρμένους, πού ἔδωσε ἡ ἀλβανικὴ φυλὴ. Ἦταν ὁ πιὸ θρησκόμενος ὅσο ἀναφορὰ στὴ συζυγικὴ ἠθικὴ. Προσπάθησε νὰ περάσει κατὰ πολὺ καὶ τὸν Μωχάμετ νομοθέτη ὁκόμα. Δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ εἶναι ἱκανοποιημένος μόνο μὲ λίγες γυναῖκες. Τὸ χαρέμι του ἀριθμοῦσε περισσότερες ἀπὸ σαράντα γυναῖκες, πού ἦσαν κυρίως κορίτσια χριστιανῶν, πού ἄρπαζε μὲ τὴ βία ἀπὸ τὶς ἀγκαλιὲς τῶν οἰκογενειῶν. Κατασκόπευε (μὲ ἀνθρώπους του) ὅλα τὰ χωριά καὶ μόλις ἀνακάλυπτε κανένα ὁμορφο κορίτσι, ἀμέσως ἔστελνε ἀπεσταλμένους του μὲ ἰσχυρὴ ὁμάδα Ἀλβανῶν καὶ τὸ ἔφερναν στὸ χαρέμι του.

5. *Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὴ Γράμμοστα καὶ ἡ φυγὴ τῶν Βλάχων στὴ Μακεδονία*

Κάποτε ἀνακάλυψε ὁ Ἀλῆ πασάς, ὅτι ὁ τσελιγκας Χατζηστέργιος, κάτοικος τοῦ χωριοῦ Γράμμοστα¹ (πού ἦταν ὀρεινὴ κωμόπολη μὲ τρεῖς χιλιάδες σπίτια) εἶχε ἕνα πολὺ ὁμορφο κορίτσι, πού ὀνομαζόταν Τάνα. Ὁ Ἀλῆ πασάς παρουσιάστηκε ὁ ἴδιος στὴ Γράμμοστα, ἐπικεφαλῆς πολυάριθμης ὁμάδας Ἀλβανῶν. Ὁ Χατζηστέργιος καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι τσελιγκάδες, ὅπως καὶ ὁ ἀρσενικὸς πληθυσμὸς τοῦ οἰκισμοῦ, βγήκαν νὰ τὸν προῦπαντήσουν καὶ νὰ τὸν ὑποδεχοῦν, σὲ μεγάλῃ παράταξη. Μόλις κατέλυσε ὁ Ἀλῆ πασάς, ἄρχισαν νὰ φθάνουν κριάρια, τὰ ὅποια ἔβαζαν στὴ σούβλα γιὰ νὰ φιλοξενήσουν τὸν ὑψηλὸ μουσαφίρη τους. Τρεῖς μέρες συνεχίστηκε ἡ διασκέδαση καὶ τέλος ὁ Ἀλῆ παίρνει κατὰ μέρος τὸν Χατζηστέργιο καὶ τοῦ λέει: «Ἔχω ἀκούσει ὅτι ἔχεις ἕνα ὁμορφο κορίτσι καὶ θέλω νὰ τὸ πάρω στὸ χαρέμι μου. Πιστεύω πὼς ἡ πράξη μου αὐτὴ σὲ κάμνει τιμῆ». Ὁ Χατζηστέργιος, ἂν καὶ ἡ καρδιά του τραυματίστηκε βαθιὰ μὲ ὅσα ἄκουσε, δὲν ἔχασε τὴν ψυχραιμία

1. Τὸ τοπωνύμιο ἐμφανίζεται καὶ μὲ τὴ γραφὴ Γράμμοστα. Βλ. καὶ Σ ω κ ρ. Ν. Λ ι ἄ κ ο υ, ὁ.π., 9 καὶ 29. Ὁ ἰ δ ι ο ς, ὁ.π., 10-22 καὶ 35-40 (σημειώσεις) δίνει πολλὰς πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωση, τὴν οἰκονομία καὶ τὴ ζωὴ τῶν «φαλκαριῶν» (κοπαδιῶν-ὀμάδων). Ἡ Ἀ γ γ ε λ ι κ ῆ Χ α τ ζ η μ ι χ ἄ λ η, Σαρακατσάνοι, ὁ.π., σ. 1, γράφει γιὰ τὴν περιέργη ἐκδοχὴ μερικῶν Σαρακατσάνων τῆς Μακεδονίας, οἱ ὅποιοι «φαλκάρη» ὀνομάζον τὴ στάση. Τοῦτη ἡ ἄποψη μόνο σὰν ἀλληγορία μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ. Ἀπὸ τὴν παλιότερη βιβλιογραφία, γιὰ τὸ θέμα τῶν φαλκαριῶν, βλ. Κ. Δ. Κ α ρ α β ῖ δ α, Ἀγροτικά, Ἀθήναι 1931, 351 κ.έ., καὶ Δ η μ. Λ ο υ κ ο π ο ὑ λ ο υ, Ποιμενικά τῆς Ροῦμης, Ἀθήναι 1930. Τὸ βιβλίο τοῦ Καραβίδα ἐπανακυκλοφόρησε (1978) σὲ φωτοαναστατικὴ ἀνατύπωση, μὲ πρόλογο τοῦ Ἰω. Πεσμαζόγλου καὶ εἰσαγωγή τοῦ Ν. Μουζέλη, στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων Παπαζήση.

του καὶ ὑποκρίθηκε ὅτι δὲν περίμενε τέτοια μεγάλη τιμὴ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ πασᾶ καὶ ἀπήντησε ὅτι ἀποδεχόταν μὲ μεγάλη χαρὰ τὴν πρόταση, πρόσθεσε ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἡ διαφορά τῆς θρησκείας καὶ ὁ κόσμος τῆς κωμοπόλεως ἦταν πολὺ θρησκόληπτος, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔδινε σημασία σὲ τοῦτα, παρακαλεῖ τὸν πασᾶ νὰ μὴ βιασθεῖ καὶ ὅτι στὸ διάστημα τῶν ἐρχόμενων τριῶν ἡμερῶν, μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, θὰ ἔπαιρνε τὸ κορίτσι του (χωρὶς νὰ τὸ ξέρει κανένας) καὶ θὰ τὸ ἔφερνε στὸ χαρέμι του. Τοῦ μίλησε τόσο πειστικά, ὥστε ὁ πασᾶς τὰ ἔχασε, τὸν πίστεψε καὶ ἔμεινε κατενθουσιασμένος.

Ἐκεῖ ὁ Χατζηστέργιος δὲν περίμενε νὰ περάσει οὔτε μιὰ μέρα ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ πασᾶ καὶ ἔδωσε διαταγὴ μόλις βραδιάσει νὰ ξεκινήσουν κρυφὰ τὰ κοπάδια μὲ κατεύθυνση τὰ Βιτώλια (Μοναστήρι) διὰ μέσου τῶν βουνῶν τοῦ Βιτσιῦ, ἀφοῦ φορτώσουν τὰ ὑπάρχοντά τους στὰ μουλάρια. Τὰ χαράματα τὰ κοπάδια καὶ οἱ οἰκογένειες βρίσκονταν στὸν δρόμο μακριὰ ἀπὸ τὴν κωμόπολη. Ἔπρεπε νὰ περάσουν ἀπὸ τέτοια μονοπάτια καὶ δάση, ὥστε νὰ μὴ βρεῖ ἴχνη ὁ Ἄλῃ πασᾶς. Μετὰ πολλὰς περιπέτειες στὰ βουνὰ τοῦ Βιτσιῦ (γιατὶ ἦταν δύσκολη ἡ διάβαση) ἔφθασαν στὸ Πισοδέρι. Ὑστερα κατέβηκαν στὴ Φλώρινα. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀνηφόρισαν πρὸς τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Τσέρνα, πού διασχίζει τὸν κάμπο τῶν Βιτωλίων καί, ἀφοῦ πέρασαν ἀπὸ τὸν Περλεπέ, ἔφθασαν στὸ Νεράτσικο, στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Βαρδάρη. Ἀπὸ ἐκεῖ πῆραν τὸν κατήφορο τοῦ ποταμοῦ καὶ (ἀφοῦ κατέλυσαν σὲ πολλοὺς τόπους) ἔφθασαν στὴ Γευγελή, ὅπου καὶ πέρασαν τὸν Ἄξιό στὴν ἀριστερὴ ὄχθη του. Ἀργότερα, ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Λιβάδια, κοντὰ στὴ Γευγελή. Ἔτσι κατόρθωσαν νὰ γλιτώσουν τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ τους καὶ νὰ διατηρήσουν καθαρὴ τὴν ψυχικὴ γαλήνη τῆς καημένης τῆς Τάνας. Ὁ Ἄλῃ μὲ τοὺς κατασκόπους πού εἶχε παντοῦ πληροφορήθηκε, οὐδὲ τὴ δευτέρη μέρα, τὴν ἀναχώρησή τῆς ομάδας. Πολλὰς ομάδες καβαλαραίων Ἀλβανῶν (πού ἦσαν ὀπλισμένοι μέχρι τὰ δόντια) εἶχαν σταλεῖ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ἀπὸ ὅπου μποροῦσε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἦταν δυνατό νὰ περάσει ὁ Χατζηστέργιος, ἀλλὰ μονάχα πρὸς τὸ Βίτσι δὲν πῆγαν, γιατί κανένας δὲν πίστευε ὅτι ἦταν πιθανὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ αὐτὸς ὁ δρόμος.

Ἄλλα αὐτὰ μοῦ τὰ διηγήθηκε ὁ ἐνενηντάρης Μιχάλης Παπάζης, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος σ' αὐτὴ τὴν ἀνεπάντεχη περιπλάνηση, ὅταν ἦταν ἑφτὰ χρόνων¹.

1. Ὁ γέροντας τσέλιγκας Μιχάλης Παπάζης ἀναφέρεται καὶ πιο κάτω (βλ. στὸ τέλος τῆς 11ης παραγράφου) ὡς πληροφοριοδότης τοῦ συγγραφέα. Ἡ περιπλάνηση τῶν Βλάχων, καὶ συνεπῶς καὶ τοῦ Μιχάλη Παπάζη, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ χρονολογικὰ πρὶν τὸν Δεκαπενταύγουστο τοῦ 1819, ὅταν ἦταν τοῦτος 7 χρόνων. Συνεπῶς, γεννήθηκε (1819-7) γύρω σὲ τὸ 1812. Ὅταν διηγόταν τὰ γεγονότα ἦταν 90 χρόνων, ὅπως γράφει (δύο φορές) ὁ Παναγιώτης Ναοῦμ. Ἐπομένως, ἡ ἐξιστόρησή τους θὰ ἔγινε στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰ. καὶ συγκεκριμένα (1812 σὺν 90) κοντὰ στὸ 1902. Σύμφωνα μὲ πληροφορία τῆς δ. Βιργινίας Γ.

Το βλάχικο στοιχείο μπορούσε να υποφέρει, τι άρπαγές και όποια τυραννία, μόνο όμως όταν πρόκειται για την οικογενειακή τιμή δεν συμβιβάζοταν με κανένα τρόπο και επειδή ό σατράπης δεν κρατιόταν καθόλου στο να κυβερνάει τους ύποδούλους του με άπάνθρωπα μέσα, οί Βλάχοι δεν μπορούσαν να τό υποφέρουν τούτο και έτοιμάστηκαν να φύγουν.

6. *‘Η συγκέντρωση τών Βλάχων τσελιγκάδων στην ‘Αβδέλλα (1819) και ή εγκατάστασή τους στη Μακεδονία*

Ήταν τό έτος 1819, Αύγούστου 15, ήμέρα τής Παναγίας, ήμέρα πανηγύρεως και μεγάλης γιορτής για τό χωριό ‘Αβδέλλα¹ τής Πίνδου, ήμέρα τών γάμων και γλεντιού... Με τήν εύκαιρία αύτής τής γιορτής συγκεντρώθηκαν σ’ αύτήν οί τσελιγκάδες από τά άλλα χωριά, όπως από τή Σαμαρίνα, τό Περιβόλι, τή Σμίξη, τή Βοβούσα και άλλα, με τήν πρόφαση τού πανηγυριού, αλλά με κύριο σκοπό να κάνουν μυστικό συμβούλιο με τους τσελιγκάδες τής ‘Αβδέλλας, σχετικά με τήν κρίσιμη κατάσταση, στην όποία βρίσκονταν εξαιτίας τού σατράπη ‘Αλή πασα, ό όποιος τους άφαιρέσε όλα τά προνόμια, που είχαν άποχτήσει από αιώνες και τους κατάντησε σε άθλια κατάσταση.

Στό συμβούλιο αυτό πήραν μέρος πολλοί τσελιγκάδες αλλά οί κυριό-

Καπρίνη τό κείμενό του έγραψε ό Παναγιώτης (Γιώτης) Ναούμ τό 1954 και ή μετάφρασή του (άπό τόν πατέρα της, Γ. Καπρίνη) έγινε τό 1967. Σέ ποίημα, που δημοσίεψε ή Εύγενία Παπαρουσοπούλου στο «Μακεδονικόν ‘Ημερολόγιον» Σφενδόνη, 1983, 234-236, με τίτλο «Σιάνα και τό κάψιμο τής Γράμμοστας» και υπότιτλο: «‘Από μεθοδική συλλογή στοιχείων ζωντανών άναμνήσεων, αιωνόβιων τού λαού μας», όνομάζει τήν κόρη τού Χατζή-Στέργιου Σιάνα, παραδίνει τήν έκδοχή, ότι σκοτώθηκε στην πολύχρονη μάχη που έγινε και ότι για έκδίκηση ό ‘Αλή πασάς πυρπόλησε τή Γράμμοστα, που είχε 10.000 σπίτια(!). Για τό τραγούδι τής Σιάνας βλ. Ζωής Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, Τά τραγούδια τών Βλάχων, ‘Αθήνα 1985, σ. 177-178.

1. Για τά πανηγύρια τών Βλάχων τής Πίνδου βλ. στο βιβλίο τών Α. J. B. W a c e - M. S. T h o m p s o n, ό.π., 129 κ.έ. (Για τους γάμους τους κ.λ. βλ. στην ίδια μελέτη και συγκεκριμένα τίς σ. 100 κ.έ. και 277 κ.έ.). Πρβλ. άκόμα Κώστα Κρυστάλλη, ό.π., 468 κ.έ. και κυρίως 483-493, όπου δημοσιεύονται πληροφορίες για τή γιορτή τής («Μεγάλης») Παναγίας τής Σαμαρίνας και για τους γάμους τού Δεκαπενταύγουστου. Για τή γιορτή τού ‘Αγίου Δημητρίου βλ. F. P o u q u e n i l l e, ό.π., τ. 2, 389, και Κ υ ρ. Σ ι μ ό π ο υ λ ο υ, ό.π., τ. Γ², 347. Για τή γιορτή τής Παναγίας («St. Marias») στο Σέλι από τους Βλάχους βλ. Στέλιου Σβαρόπουλου, Στη γιορτή τής Παναγίας, έφημ. «Βέροια», φύλλ. τής 20.8. 1982. Για τήν άναβίωση-άναπαράσταση (1982) τής γιορτής που γινόταν παλιότερα στο Σέλι από τους Βλάχους και για τους ομαδικούς γάμους, όπως και για τό γλέντι τού Δεκαπενταύγουστου βλ. στο ίδιο φύλλο τής έφημερίδας που προαναφέρθηκε, όπου δημοσιεύεται άναλυτικό ρεπορτάζ και σχετική φωτογραφία. Η ίδια γιορτή έπαναλήφθηκε και τό 1984 με τή συμμετοχή Βλάχων από όλη τή χώρα. Οί γάμοι γινόντουσαν σε ήλικία 17-18 χρόνων. Βλ. σχετικά τή διδακτορική διατριβή τού Γιώργου Θανάση, ‘Αρραβώνες και γάμοι μικρής ήλικίας, ‘Αθήνα 1983, 21-22 κ.έ., 31 κ.έ.

τεροι ήσαν: 'Από την 'Αβδέλλα οί 'Εξάρχου, Καραγιάννης, Παπαχατζής, 'Αλέξης Βάδρας ή Μπάδρας¹ (που μετονομάστηκε ύστερα σε Μπαδραλέξης)

1. Ίσως ό άρχικός τύπος να ήταν Μπάρδας και όχι Μπάδρας. Πραγματικά, ό Κ. Κ ρ υ - σ τ ά λ λ η ς, ό.π., 467, αναφέρει τα καλύβια ή τη στάνη του Μπάρδα. 'Ο Θ ε ό φ ρ α σ τ ο ς Γ ε ω ρ γ ι ά δ η ς, Μοσχόπολις, 'Αθήναι 1975, 90, γράφει για έναν ξενητευμένο Μοσχο-πολίτη, ό όποιος είχε τό παρόνομα Μπάρδας. Τό έπώνυμο τούτο σώζεται άκόμα, όπως, ι.χ., στον Βόλο. Μπαδραλέξη αλλά και Μαρδαλέξη όνομάζει την οίκογένεια και ή 'Ι φ ι - γ έ ν ε ι α Δ ι δ α σ κ ά λ ο υ σε μελέτημά της στό περ. «Μακεδονική ζωή», τχ. 207 (Αύγου-στου 1983) 32-35, με τίτλο «Τά Αύγουστιάτικα πανηγύρια και οί «Δρίμες», όπου δίνονται και πληροφορίες για τούς γάμους στην Παναγιά της Σαμαρίνας και του Σελίου (33-34), όπως και για τόν 'Αλή πασα και τόν τσελιγκα Χατζηστέργιο κ.λ. 'Αλλον τύπο («Μπαντραλέξης») χρησιμοποιεί ό Μ ι χ. 'Α θ. Κ α λ ι ν δ έ ρ η ς στό βιβλίο του, 'Ο βίος της κοινότητας Βλάτσης επί τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1982, 157, όπου γράφεται ότι (σύμφωνα με τίς άναμνήσεις του Κ. Σαμαρά) ό 'Αλή πασάς ήθελε την κόρη τούτου και όχι του Χατζηστέρ-γιου. 'Υπάρχει, εξάλλου, διάβαση αύχένα στη Γράμμοστα, που όνομάζεται «Μπάδδρα». Βλ. σημείωση του Σωκρ. Ν. Λιάκου, στό βιβλίο της Μ. Α. W a l k e r (μετάφραση του Κων/νου Πύρζα και επιμέλεια του Σωκρ. Λιάκου), Διά της Μακεδονίας ως τις άλβανικές λίμνες ('Ο-χρίδας και Μαλίκης), Θεσσαλονίκη 1973, 103 σημ. 1η. Για τούς Βλάχους της Πίνδου βλ. και 31, 76-77, 83, 93 και 99. Οί Α. J. B. W a c e και Μ. S. T h o m p s o n, ό.π., 174 και 210, γράφουν Μπαδραλέξης («Badraleksi»). Σε έγγραφο του 'Υπουργείου 'Εξωτερικών τό επί-θετο δίνεται με τη γραφή Πατραλέξης. Βλ. Ε ύ α γ γ έ λ ο υ Κ ω φ ο ύ, 'Η επανάσταση της Μακεδονίας κατά τό 1878, Θεσσαλονίκη 1969, 311-312, πρβλ. δέ και 100, σημ. 1, και 333, σημ. 1 (όπου εκλαμβάνονται ως άδελφοί οί Παύλος και Πέτρος Πατραλέξηδες, που ήσαν όμως πρώτα εξαδέλφια), βλ. όμως και τίς 73 και 332: («Μπαδραλέξης»). Πρβλ. και 'Ι ω ά ν - ν ο υ Σ. Ν ο τ ά ρ η, 'Ανέκδοτα έγγραφα για την επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1966, 76, 277, 342-344, 353 και 362. Είναι πιθανό να άλλαξαν τό επίθετο τούτο οί έγγονοί του γενάρχη 'Αλέξη Βάδρα ή Μπάδρα, από Μπαδραλέξης (μπάδρας + 'Αλέξης= Μπαδραλέξης) σε Πατραλέξης, επιδιώκοντας να τό «έξελληνίσουν», κατά τη γνώμη τους, με την αντικατάσταση του κακόηχου Μπ. με τό Π, γιατί και ό επίσκοπος Κίτρος Νικό-λαος (Λούσης) χρησιμοποιεί τόν τύπο Πατραλέξης. Βλ. Μ ι λ τ ι ά δ η Δ. Σ ε ι ζ ά ν η, 'Η πολιτική της 'Ελλάδος και ή επανάσταση του 1878 έν Μακεδονία, 'Ηπειρω και Θεσσαλία, 'Αθήναι 1879, 151, 165, 183 και 197. (Τό βιβλίο τούτο επανακυκλοφόρησε σε φωτοαναστα-τική ανατύπωση. Στη βιβλιοθήκη μου έχω τό αντίτυπο, που δώρισε ό συγγραφέας του στον επίσκοπο Κίτρος, με την έξής αφιέρωση: «Τῷ πρώην Κίτρος κ.κ. Νικολάφ λούση σε-βασμοῦ, ύπολήψεως και αγάπης ένεκεν Μ.Δ.Σ.»). Φαίνεται όμως ότι και ύστερα στον λαό ήταν γνωστός ό τύπος «Καλύβια Σελίου», όπως αναφέρονται και στους συμβολαιογραφι-κούς κ.λ. κώδικες της έλληνικής κοινότητας της Βέροιας και σε άλλα έγγραφα. Βλ. και Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ Α. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο υ, 'Ο Βόρειος 'Ελληνισμός κατά την πρώτημη φάση του Μακεδονικου 'Αγώνα (1878-1894). 'Απομνημονεύματα 'Αναστασίου Πηχεώνα, Θεσσαλονίκη 1983, 92 κ.έ. και 374, όπου άπαντιέται τό επίθετο ως Πατραλεζάνης, ίσως από παρανάγνωση. 'Όμως, ό οικισμός είναι γνωστός και ως «Μπαντραλέξη καλύβια», γιατί έτσι αναφέρει τό μικρό χωριό ό Ν ι κ ό λ α ο ς Θ. Σ χ ι ν ᾶ ς, ό.π., 144 (φυλλάδιο πρώτο). Πρβλ., άλλωστε, και Ε ύ α γ γ έ λ ο υ Κ ω φ ο ύ, 'Η επανάσταση..., ό.π., 332, πρβλ. δέ και σ. 73. Εξάλλου, και τώρα σώζεται ό τύπος αυτός σε έγγραφα, στη στοματική παράδοση και σε δημοτικά τραγούδια. Σε γνωστό κατάλογο ιδιοκτητών κοπαδιών της περιοχής Δο-μοκού (τό 1816) συναντιώνται τά όνοματεπώνυμα άρκετών Σαμαρινιωτών και 'Αβδελιω-

καὶ Ζεάνας Ντάσου. Ὁ Γκιζάρης ἀπὸ τῆ Σμίξη. Ὁ Χατζημπύρας ἀπὸ τῆ Σαμαρίνα καὶ ὁ Βαρδούλης ἀπὸ τὸ Περιβόλι καὶ ἄλλοι.

Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο στὴν Κωνσταντινούπολη προβλέπονταν μεγάλες ἀλλαγές. Τὸ 1817 ἀνέβηκε στὸν τουρκικὸ θρόνο ἓνας πολὺ ἐπιτήδειος ἄνθρωπος, ποὺ ὀνομαζόταν σουλτάνος Μαχμούτ. Ἀμέσως πῆρε τὰ ἡνία τοῦ κράτους σιὰ χέρια του καὶ ἄρχισε τὴν ὀργάνωση τακτικοῦ στρατοῦ (γιὰ νὰ μπορέσει νὰ στηριχθεῖ) καὶ ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσει μὲ ὅλα τὰ μέσα τὶς ἐπικυριαρχίες τῶν διαφόρων πασάδων, ποὺ ἦσαν ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ὁμόνοια στὴν αὐτοκρατορία. Γιὰ τοῦτο ἔστειλε στὴ Θεσσαλονικὴ ἄλλον, κατάλληλο πασά, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ στὸν Ἀλῆ πασά. Ἦταν ἀποφασισμένος νὰ φέρει σοβαρὲς μεταρρυθμίσεις στὴν ἐπικράτειά του. Μεγάλο ὅμως ἐμπόδιο συνάντησε ἐκ μέρους τῶν γενιτσάρων, ποὺ ζούσαν στὴν Κωνσταντινούπολη, στοὺς στρατῶνες μὲ τὶς οἰκογένειές τους καὶ δημιουργοῦσαν συχνὰ ταραχές μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τους.

Ὅλοι οἱ τσελικάδες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸ συμβούλιο τῆς Ἀβδέλλας, εἶχαν τὴ γνώμη ὅτι ὁ Ἀλῆ πασάς δὲν θὰ παύσει νὰ πιέζει τοὺς Βλάχους μέχρι νὰ τοὺς ἐξαντλήσει οικονομικά¹ καὶ πῶς μετὰ θὰ δοκίμαζε νὰ προσβάλλει ἐκεῖνο, ποὺ εἶχαν πιὸ σεβαστὸ οἱ Βλάχοι, δηλαδὴ τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ. Γι' αὐτὸ ἦτο προτιμότερο τώρα (καὶ ὄχι ἀργότερα) νὰ ἐγκαταλείψουν γιὰ πάντα τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου καὶ νὰ ζητήσουν ἀποκούμπι σὲ καμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅλοι οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὰ χωριά κατέβαιναν κάθε φθινόπωρο στοὺς κάμπους τῆς Θεσσαλίας. Γνώριζε ὁ Ἀλῆ πασάς, πῶς ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἐπιρροή του καὶ ἀπὸ τὴν ἐπικράτειά του, ἀφοῦ ἡ Θεσσαλία ἀνήκε στὴ σφαίρα τῆς ἐπιρροῆς του καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔφερνε ἐμπόδια στὴν ἀναχώρησή τους. Αὐτοὶ ὅμως ἀπεφάσισαν νὰ πάρουν ἄλλη κατεύθυνση, τὴν ἀνοιξη. Μόνον ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Ζεάνας Ντάσου, ὁ Βέρος, καὶ ἓνα μέρος τῆς οἰκογένειας Καραγιάννη, πῆραν τὸ φθινόπωρο ἄλλη κατεύθυνση. Προσιέθηκε σ' αὐτοὺς καὶ ὁ τσελικῆς Γκιζάρης ἀπὸ τῆ Σμίξη. Μέχρι τὰ Γρεβενὰ κατέβηκαν ὅλοι μαζί. Ἀπ' ἐκεῖ ὅμως, ἀντὶ νὰ πάρουν τὸν δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία ἀλλαξοδρόμησαν πρὸς τὸν ποταμὸ Βαρδάρη μὲ σκοπὸ νὰ φθάσουν τοῦτον καὶ νὰ τὸν προσπεράσουν, γιατί ὁ Βαρδάρης ἦταν τὸ σύνορο τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Ἀλῆ πασά. Ὅλο τὸ φαλκάρι (ὁμάδα) τοῦ Μπαδραλέξη, μὲ τὸν Γκιζάρη καὶ τοὺς ἄλλους ἀποτελοῦ-

τῶν, ὅπως καὶ ἐνὸς Παπαλέξη. Βλ. Σ π ὄ ρ ο υ Ἀ σ δ ρ α χ ἄ, Ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία (τῆ' καὶ ιθ' αἰῶνες), Ἀθήνα 1982, 138-139 (α/α 38) καὶ 143. Τὸ ἐπίθετο τοῦτο (μὲ τὴ γραφὴ «Πατραλέξης») ἔχουν καὶ σημερινοὶ κάτοικοι τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας (π.χ. στὴ Μελίκη), μερικοί, μάλιστα, χωρὶς νὰ εἶναι Βλάχοι.

1. Γιὰ τοὺς φόρους τῶν κτηνοτρόφων βλ. Ἀ γ γ ε λ ι κ ῆ ς Χ α τ ζ η μ ι χ ἄ λ η, δ.π., μέρος Α', κδ' καὶ σημ. 3 καὶ μέρος Β', 10 σημ. 1 καὶ 2.

νταν από 200 οικογένειες. Ὁδηγός τους ἦταν ὁ Μπαδραλέξης. Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα μέχρι τὸν Βαρδάρη ἦταν γύρω στὰ 250 χιλιόμετρα. Τὴν πρώτη τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1819 τὰ κοπάδια τῶν γιδοπροβάτων καὶ ἡ ἀγέλη ἀπὸ ἄλογα καὶ φοράδια (ποῦ ἀριθμοῦνταν γύρω στὰ χίλια) ἀναχώρησαν μὲ ὀδηγὸ τὸν τσέλιγκα (Μπαδραλέξη). Οἱ οἰκογένειες (μὲ ὄλα τὰ ὑπάρχοντά τους φορτωμένα στὰ μουλάρια) ἀκολουθοῦσαν κατόπι. Στὸν μεγάλο ἐκεῖνο ἀναβρασμὸ (ἐξαιτίας τοῦ ὁποῖου τίποτε δὲν φαινόταν παντοῦ παρὰ κοπάδια ἀπὸ γιδοπρόβατα καὶ ἀγέλες ἀπὸ ἄλογα) οἱ φύλακες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἀντελήφθηκαν ἀμέσως, πὼς ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ τσελιγκάκια εἶχε πάρει ἄλλον δρόμο καὶ ὄχι ἐκεῖνον πρὸς τὴ Θεσσαλία. Ἡ πρώτη πόλη, ποῦ συνόντησαν, μετὰ τὰ Γρεβενά, ἦταν ἡ Κοζάνη, ποῦ εἶναι κτισμένη στὴ νότια ἄκρη τοῦ κάμπου Σαρῆ Γκιόλ. Ἀπὸ κεῖ ἄρχισαν ν' ἀνεβαίνουν στὴ δυτικὴ πλαγιά τοῦ βουνοῦ Δόξο (Βερμίου) καὶ μετὰ ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ καὶ πέρασαν ἀνάμεσα ὑπὸ τὶς πόλεις Βέροια καὶ Νάουσα, ποῦ βρίσκονται κάτω σὲ περιφραγμένα ὄροπέδια. Ἀπὸ ἐκεῖ βάδισαν ἀνατολικά πρὸς τὴν πόλη Βοδενά (Ἔδεσσα), πρὸς τὸν ποταμὸ Μογλενά, τὸν ὁποῖον πέρασαν χωρὶς πολλὰς δυσκολίες. Ὑστερα, πορευτῆκαν πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ Πάϊκου (Γιαννιτσά) καὶ ἐφθασαν στὸ μέσο τοῦ ποταμοῦ Βαρδάρη, τὸν ὁποῖο ἐπρεπε νὰ διαβοῦν ἀπὸ τὸν πόρο (διάβαση), γιατί ὄλα τὰ γεφύρια (ποῦ ὑπῆρχαν τότε στὸν Βαρδάρη) φρουροῦνταν ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Σὲ ὄλη αὐτὴ τὴ μακριὰ πορεία οἱ Ζεόνας Ντάσιου καὶ Γκιζάρης προηγοῦνταν μὲ καμιὰ εἴκοσι ἀρματωμένα παλικάρια, ὅσο ἦταν δυνατὸ στὶς κρίσιμες αὐτὲς περιστάσεις, ἔτοιμοι ν' ἀντιμετωπίσουν, ὅ,τι ἐμπόδιο θὰ τοὺς τύχαινε μπροστά τους. Ὁ Μπαδραλέξης, μὲ καμιὰ τριάντα παλικάρια, ἀποτελοῦσαν τὴν ὀπισθοφυλακὴ τῶν οἰκογενειῶν. Μόλις εἶχε βρέξει καὶ τὰ νερά τοῦ Βαρδάρη ἦσαν ἐξογκωμένα. Μερικὰ παλικάρια δοκίμασαν (καὶ κατόρθωσαν) νὰ περάσουν καβάλα τὴ διάβαση καὶ (ὑστερα) περνοῦσαν μὲ τὴν προστασία τους κάθε οἰκογένεια, καβάλα στὰ μουλάρια. Τὰ κοπάδια καὶ οἱ ἀγέλες πέρασαν δίπλα, ἀπὸ ἄλλη διάβαση. Ὅταν βρέθηκαν στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, ξεφόρτωσαν ἀμέσως τὰ μουλάρια, τοποθέτησαν τὴν ποράβα καὶ ἔστησαν τὶς τέντες. Ὁ παπὰ Δημήτρης Τσουμέτης (ποῦ ἀκολουθοῦσε καὶ αὐτὸς τὶς οἰκογένειες μὲ τὸ κοπάδι του) ντύθηκε τ' ἄμφια καὶ διάβασε μιὰ εὐχαριστήρια παράκληση. Ὅλη ἡ ὁμάδα γονάτισε καὶ συνεχῶς σταυροκοποῦνταν, εὐχαριστώντας τὸν Θεό, γιατί τοὺς γλίτωσε ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Ἐξ ἑσπερας κράτησε αὐτὴ ἡ ὁδύσεια τοῦ Μπαδραλέξη καὶ τῆς ὁμάδας του. Ἦταν μιὰ πορεία χωρὶς στάση. Μόνο στέκονταν σὲ καμιὰ βρῦση γιὰ νὰ πιοῦν καὶ γιὰ νὰ πάρουν τὸ ἀναγκαῖο νερό. Τὰ μουλάρια δὲν τὰ ξεφόρτωναν πουθενά, κάπου κάπου ὅμως τὰ ἐβαζον τὸν τορβά μὲ κριθάρι στὸν λαιμὸ καί, μόλις τέλειωνε, δρόμο.

Μετά από δύο μέρες, από τότε που εγκατέλειψαν τὰ Γρεβενά, πληροφορήθηκαν πὼς ὁ Ἄλφ πασὰς ἔστειλε ἓνα μεγάλο ἀπόσπασμα ἵππικοῦ γιὰ νὰ τοὺς πιάσει καὶ γιὰ νὰ τοὺς φέρει πίσω. Ὁ ἀποσπασματάρχης πίστευε ὅτι ὁ Μπαδραλέξης θὰ δοκίμαζε νὰ περάσει ἀπὸ τὴ γέφυρα ποὺ ἦταν ἀνάμεσα στὴ Βέροια καὶ στὴ Θεσσαλονίκη. Τὴν ὥρα ἄκριβῶς ποὺ ἔφθασε τὸ ἀπόσπασμα στὴ γέφυρα τοῦ Βαρδάρη, ὁ Μπαδραλέξης διέβαινε τὸ ποτάμι σὲ μιὰ ἀπόσταση ἐξήντα χιλιόμετρα βορειότερα.

Στὴν ὀριστερὴ πιά ὄχθη τοῦ Βαρδάρη, ὁ Μπαδραλέξης δὲν εἶχε λόγο νὰ φοβηθεῖ, γιατί ἐκεῖ βρισκόταν σὲ ἔδαφος τῆς κυριαρχίας τοῦ σουλτὰν Μαχμούτ, ἑνὸς νεωτεριστῆ σουλτάνου, ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξευρωπαϊεῖ τὸν στρατὸ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ κράτος ἀκόμα. Γιὰ τοῦτο, μιὰ ἐβδομάδα τὴν πέρσσαν μὲ τραγούδια καὶ χοροὺς καὶ ψήνοντας συνέχεια κριάρια στὴ σούβλα.

Ἐπὶ τέλους, μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀνάπαυση (ποὺ τὴν εἶχαν τόσο μεγάλη ἀνάγκη), ἄρχισαν νὰ ἐτοιμάζονται γιὰ τὴν ἀναχώρηση. Πρῶτα, ἔπρεπε νὰ φροντίσουν νὰ βροῦν λιβάδια γιὰ νὰ ξεχειμάσουν τὰ γιδοπρόβατά τους καὶ ἢ ἀγέλη μὲ ἰς φοράδες καὶ γιὰ τοῦτο ἦταν ἀνάγκη νὰ πλησιάσουν σὲ μέρη, ὅπου δὲν ἔπεφτε χιόνι τὸν χειμῶνα. Ἀπὸ κεῖ ξεκίνησαν μὲ τὰ κοπάδια καὶ τὰ ἄλογα καί, ἀφοῦ φόρτωσαν τὰ μουλάρια, κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ χωριὸ Ποροῖα, ποὺ κατοικοῦνταν τότε ἀπὸ κάμποσες οἰκογένειες Βουλγάρων.

Μετὰ ἀπὸ πολλὰς στάσεις—γιατί δὲν βιάζονταν—ἔφθασαν στὸ χωριὸ Ποροῖα, ποὺ βρίσκεται σὲ μιὰ πλαγιά, κοντὰ στὴν πεδιάδα τοῦ βουνοῦ Μπέλες. Ὁ Γκιζάρης (μὲ πενήντα οἰκογένειες, ποὺ φύγανε ἀπὸ τὴ Σμίξη καὶ μὲ εἴκοσι χιλιάδες πρόβατα) ἀπεφάσισε νὰ μείνει στὰ Ποροῖα καὶ ἔτσι χώρισε ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη.

7. *Ἡ ἄφιξη στὴν Κασσάνδρα. Ταξίδι τῶν ἐπικεφαλῆς στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπίσκεψη στὸν διοικητὴ τῆς πόλεως*

Οἱ ἄλλοι πῆραν τὴν κατεύθυνση πρὸς τὸν Νότο καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰς στάσεις ἔφθασαν στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας, θέση κατάλληλη ἀπὸ κάθε ἄποψη. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν θάμνοι ἀπὸ ὄγριελιές, ποὺ τὸ φύλλωμά τους μένει τὸν χειμῶνα χλωρὸ καὶ εἶναι καλὴ τροφή γιὰ τὰ γίδια. Δίπλα ὑπῆρχαν πολλοὶ ἐλαιῶνες, ὅπου φύτρωνε χλωρὸ χορτάρι γιὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰ ἄλογα. Δὲν ὑπῆρχε καιρὸς γιὰ χάσιμο. Ξεφόρτωσαν τὰ ζῶα καὶ κάθε οἰκογένεια ἄπλωσε τὶς τέντες (σκηνές), ποὺ θὰ ἦσαν ἢ κατοικία γιὰ ὀλόκληρο τὸν χειμῶνα. Καὶ παρ' ὅλα ταῦτα ὅλοι τους ἦσαν εὐχαριστημένοι.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅλα τὰ χωράφια τῆς Μακεδονίας ἦσαν κτήματα Τούρκων μπέδων καὶ τῶν πασάδων, ἐνῶ ὅταν ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι ἀνῆκαν στοὺς

νιόπιους¹. Αὐτοί, γιά νά γλιτάσουν ἀπό τίς πιέσεις, πού δεχόντουσαν ἀπό τοὺς στρατιῶτες καί ἀπό τοὺς μπασιμπουζούκους (ἀτάκτους) Τούρκους, πέ- ρασαν ὅλα τὰ κτήματά τους κάτω ἀπὸ τὴν προστασία ἑνὸς μπέη ἢ πασᾶ, στὸν ὁποῖο πλήρωνε κάθε οἰκογένεια ἀπὸ ἕνα ποσό, γιά τὴν προστασία πού τοὺς προσέφερε. Μὲ τὸν καιρὸ ὁμως οἱ μπέηδες καί οἱ πασάδες ἔγιναν ἰδιοκτῆτες τῶν χωραφιῶν. Μέχρι τὴν ὥρα, πού ἦλθαν οἱ Βλάχοι στὰ μέρη αὐτά, ἡ βο- σκὴ τῶν κτημάτων αὐτῶν δὲν χρησιμοποιοῦνταν παρὰ σπάνια, γιὰτὶ ἦσαν λιγοστὰ τὰ γιδοπρόβατα καί ἔτσι τὰ εἰσοδήματα πού εἶχαν οἱ μπέηδες ἀπὸ τὰ κτήματα ἦσαν πολὺ ἐλάχιστα. Μετὰ ὁμως ἀπὸ τὴν ἄφιξη τῶν πολυάριθ- μων κοπαδιῶν ἀπὸ γιδοπρόβατα τῶν Βλάχων τὰ εἰσοδήματα ἄρχισαν νὰ με- γαλώνουν. Μόλις ἔφθασαν οἱ Βλάχοι στὴν Κασσάνδρα ἐνδιαφέρθηκαν καί βρῆκαν ποιοὶ ἦσαν οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν χωραφιῶν πού κατέλαβαν καί πληρο- φορήθηκαν, ὅτι τοῦτοι κατοικοῦσαν στὴ Θεσσαλονίκη.

Ὁ Μπαδραλέξης καί ὁ Ζεάνας Ντάσος καβαλίκεψαν τ' ἄλογά τους, πήραν μαζί τους καί χρυσὰ νομίσματα (πού θὰ ἦσαν ἀπαραίτητα) καί κίνη- σαν γιά τὴ Θεσσαλονίκη. Ὅταν ἔφθασαν στὴν πόλη κατέλυσαν στὸ πανδο- χεῖο τῶν ξένων, πού ὀνομαζόταν «Πατέρα Χάν», τὸ ὁποῖο βρισκόταν στὴ βορεινὴ πλευρὰ τῆς πόλεως, πού λεγόταν «Βαρδάρ Καπού» (δηλαδὴ Πύλη Βαρδάρη)².

Ἡ διαδρομὴ ἔγινε σὲ δύο μέρες. Ἄφοῦ ἀναπαύτηκαν, τὴ δεῦτερη μέρα ἀπὸ τὴν ἄφιξή τους, ἔχοντας μαζί τους καί τὸν ἰδιοκτῆτη τοῦ πανδοχείου (πού ἦτανε καί μεσίτης καί γνώριζε προσωπικὰ καί τὸν μπέη) παρουσιάστη-

1. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία στοῦ Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ζητήματα ἰδιοκτησί- ας-φορολογίας καί διώξεις στὴ Νάουσα στὰ χρόνια 1870-1877 (μὲ βάση τὸ φερμάνι ἐπανα- χορηγήσεως (1830) τῆς περιουσίας στοὺς ἐπαναστάτες καί ἄλλα ανέκδοτα ἐγγραφα), «Μα- κεδονικά» 19 (1979) 93-123 καί κυρίως τίς σημ. 2 τῶν σ. 93 καί 98.

2. Βλ. γιά «τὰ χάνια» τῆς Θεσσαλονίκης Βασίλη Δημητριάδη, Τοπογρα- φία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας, 1430-1912, Θεσσαλονίκη 1983, 564 (πίνακας λέξεων) καί κυρίως 405-407, καί Π. Κ. Ἐνεπεκίδη, Μακεδονικὲς πόλεις καί οἰκογένειες, 1750-1930, Ἀθήνα 1984, 25-26, καί τοῦ Ἰδίου, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ χρό- νια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981, 94-95. Ἰδιαιτέρα γιά τὸ «Πατέρα Χάν» βλ. τὸ ἄρθρο τῆς Ἄνας Παπαδάμου, Ἐνα χάνι τῆς Θεσσαλονίκης, στὸ περιοδ. «Ἀρχαιολογία», τχ. 3 (Μαΐου 1982) 38 καί 39 (φωτογραφίες). Πρβλ., ἀκόμα, Ἀλίκης Σαμουηλί- δου καί Ἀμιλίας Στεφανίδου-Φωτιάδου, Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν τουρ- κοκρατία. Τὰ μνημεῖα, περιοδ. «Ἀρχαιολογία», τχ. 7 (Μαΐου 1983) 62-63 καί σημεῖωμα (μὲ ἀρχικὰ Ξ.Ι.) μὲ φωτογραφία στὸ περιοδ. «Μακεδονικὴ ζωὴ», τχ. 203 (Ἀπριλίου 1983) 10-11. Γιά τὴν πόλη αὐτὴ βλ. στοῦ Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Θεσ- σαλονίκης, 315 π.Χ.-1912, Θεσσαλονίκη 1947, 110, 150, 152, 159 καί 168. Τὰ ἴδια γράφονται καί στὴ δεῦτερη ἔκδοση (1984) τοῦ βιβλίου τούτου. Ὑπῆρχαν πολλὰ πανδοχεῖα κοντὰ σὲ τούτη τὴν πόλη. Βλ. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, δ.π., 168. Εἰκόνα τῆς πόλης βλ. στοῦ Πολυχρόνη Κ. Ἐνεπεκίδη, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ χρόνια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981, εἰκ. 28, πρὶν τὴ σ. 119.

καν μπροστά του, ντυμένοι με την εθνική τους στολή. Συγκεκριμένα, ο Μπαδραλέξης με την άσπρη φλοκάτα (σάρικα), καθαρή σαν το χιόνι—διακριτικό σημεῖο τοῦ τσέλιγκα—καὶ ὁ Ζεάνας Ντάσου με σάρικα μαύρη¹.

Ἐντυπωσίασαν βαθιὰ τὸν μπέη καὶ γιατί ὁ Μπαδραλέξης μιλοῦσε πολὺ καλὰ τὴν τουρκικὴ γλώσσα. Ὁ μπέης ἔμεινε ἐνθουσιασμένος, ιδιαίτερα ὅταν τοῦ ἀνακοίνωσαν τὸν σκοπὸ αὐτῆς τῆς ἀναπάντεχης ἐπισκέψεως καὶ ὅταν προσφέρθηκαν νὰ τοῦ δίνουν κάθε χρόνο, γιὰ ἐνοίκιο τοῦ κτήματος, διακόσιες (200) χρυσὲς λίρες γιὰ τὴ βόσκησι σαράντα χιλιάδων γιδοπρόβατων καὶ πεντακόσιων φοράδων καὶ ἀλόγων, ποσὸ πολὺ μεγάλο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη².

Μετὰ τὸ κλείσιμο τῆς συμφωνίας, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ ἀπόδειξη στὴν τουρκικὴ γραμμὴ καὶ με τὴ σφραγίδα τοῦ μπέη, οἱ Μπαδραλέξης καὶ Ζεάνας δὲν μπόρεσαν νὰ φύγουν ἀμέσως, γιατί ὁ μπέης τοὺς κράτησε στὸ κονάκι του τρεῖς μέρες σὰν φιλοξενούμενους, τοὺς περιποιήθηκε καὶ τοὺς ἔδειξε ὅλη τὴν ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν τρίτη μέρα, ἐπέτρεψε νὰ φύγει μόνο ὁ Ζεάνας. Τὸν Μπαδραλέξη τὸν κράτησε γιὰ νὰ τὸν παρουσιάσει στὸν πασά, ποὺ ἦταν γενικὸς διοικητῆς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν νέος στὴν ἡλικία³. Εἶχε ἔλθει πρὶν λίγους μῆνες καὶ ἀνέλαβε τὴ γενικὴ διοίκηση.

Κατὰ τὴν τριήμερη παραμονὴ κοντὰ στὸν μπέη ὁ Μπαδραλέξης εἶχε τὸν καιρὸ νὰ διηγηθεῖ καὶ νὰ περιγράψει τὰ δεινὰ ποὺ ὑπέφεραν οἱ Βλάχοι καὶ ὁ ἄλλος κόσμος ἀπὸ τὸν ἐπαναστάτη Ἄλῆ πασά καὶ τίς περιπέτειες ποὺ ὑπέστησαν ὁ ἴδιος καὶ ὅλη ἡ ὀμάδα του, ὥσπου νὰ φθάσουν στὸν ἅγιο τόπο τοῦ μεγαλειότατου σουλτάνου Μαχμούτ. Ὁ Χαϊδάρ μπέης—ἔτσι ὀνομαζόταν ὁ βέης—κατεῖχε μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ σπουδαῖες θέσεις στὴ διοίκηση τοῦ βιλαετίου. Ἀνέφερε λοιπὸν στὸν γενικὸ διοικητὴ ὅλα τὰ διηγηθέντα ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη.

Ὁ διοικητῆς, ποὺ ἦταν νέος καὶ ἐπιφορτίστηκε ἀπὸ τὸν σουλτάνο νὰ ἐνδιαφερθεῖ ιδιαίτερα (καὶ νὰ πληροφορηθεῖ) γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἄλῆ πασά, ἀντελήφθηκε ὅτι ὁ σατράπης ἔδειχνε τάσεις γιὰ ἀνεξαρτησία. Ζήτησε λοιπὸν νὰ παρουσιασθεῖ μπροστὰ του ὁ Μπαδραλέξης.

1. Γιὰ τὰ ρούχα τῶν Βλάχων βλ. καὶ φωτογραφίες στὸ βιβλίον τῶν A. J. B. W a c e - M. S. T h o m p s o n, ὀ.π., σὲ πολλὰς σελίδες. Πρὸβλ. F. P o u q u e n i l l e, ὀ.π., τ. 2, 391-392, καὶ K. Σ ι μ ὀ π ο υ λ ο υ, ὀ.π., τ. Γ², 349.

2. Χρειαζόταν ἄδεια τοῦ τοπικοῦ Τούρκου διοικητῆ γιὰ τὸ νοίκισμα τῶν λιβαδιῶν καὶ συντάσσονταν σχετικὰ συμφωνητικὰ. Βλ. Ἄ γ γ ε λ ι κ ῆ ς Χ α τ ζ η μ ι χ ἄ λ η, ὀ.π., μέρος Α', 48' καὶ σημ. 3, καὶ μέρος Β', 11-16, ὅπου δημοσιεύονται καὶ συμφωνητικὰ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ.

3. Πιὸ κάτω (βλ. τὴν παράγραφο 9) ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι γενικὸς διοικητῆς τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ὁ Μουσταφὰ πασάς.

Τὴ δευτέρα μέρα παρουσιάστηκε στὸν γεν. διοικητὴ μαζί μὲ τὸν Χαϊδάρ μπέη. Ἀπὸ τὸν πρῶτο χαιρετισμὸ (τὸν περίφημο τεμενὰ) καὶ μὲ τοὺς τρόπους ποὺ παρουσιάστηκε ὁ Μπαδραλέξης, ἀντελήφθηκε ὁ διοικητὴς ὅτι ἔχει νὰ κάνει μὲ ἓναν λεπτὸ ἄνθρωπο, ἔστω καὶ ἀγράμματο. Ὅταν ὄρχισε ἡ συνομιλία τοὺς (ὁ διοικητὴς) δὲν ἤθελε νὰ πιστέψει ὅτι ἔχει μπροστά του ἓναν Βλάχο, ποὺ περνοῦσε τὴ ζωὴ του, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στὰ βουνά. Τόσο καλά μιλοῦσε (ὁ Μπαδραλέξης) τὴν τουρκικὴ γλῶσσα. Συζητήσαν γιὰ πολλὰς ὑποθέσεις καὶ ἰδιαίτερα γιὰ ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονταν σὲ ὅσα ὑπέφεραν οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὸν σατράπη Ἀλῆ πασά, τὸν ὁποῖο ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης θεωροῦσε πὼς εἶναι ὁ μεγαλύτερος προδότης τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ διοικητὴς εἶπε στὸν Μπαδραλέξη: «Ὅ,τι ἀνάγκη θὰ ἔχεις, θὰ ἔρθεις, κατευθεῖα σὲ ἐμένα καὶ θὰ μὲ ἐπισκέπτεσαι, ὅταν θὰ ἔρχεσαι στὴ Θεσσαλονίκη».

Τότε γιὰ τὴν Τουρκία εἶχε ἀρχίσει μία νέα ἐποχὴ, τῶν μεταρρυθμίσεων. Οἱ διοικητὲς εἶχαν ἐντολὴ νὰ φέρνονται εὐγενικὰ στοὺς φιλήσυχους χριστιανούς.

Ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο ὁ Μπαδραλέξης ἐπέστρεψε στὸ «Πατέρα χάνι», ὅπου καὶ συνάντησε πολλοὺς τσελιγκάδες, περιπλανώμενους σὰν κι αὐτόν, οἱ ὁποῖοι ἐκ θαύματος εἶχαν σωθεῖ ἀπὸ τὴν καταδίωξη τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἔτσι ἦταν ἐκεῖ ὁ Χατζὴ Στέργιος καὶ ὁ Παπάζης ἀπὸ τὴ Γράμμοστα, ὁ Γκίκας καὶ ὁ Τίκας ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι συζήτησαν καὶ διασκέδασαν μαζί ὅλη τὴ νύκτα. Ἦσαν εὐχαριστημένοι, ὅτι (γιατὶ) γλίτωσαν ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

8. Ἡ ζωὴ στὴ Χαλκιδική. Ἡ συμμορία τοῦ κλέφτη καπετάνιου Καραμητήσου

Στὴν περιφέρεια τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας (ἢ ὁποῖα εἶναι περικυκλωμένη ἀπὸ τὰ τρία μέρη ἀπὸ θάλασσα) παρουσιάστηκε πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες μία συμμορία κλεφτῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν καπετάνιο Καραμητήσο¹. Ἀριθμοῦσε κάπου πενήντα ἄτομα. Ὅταν ἐμφανιζόταν τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα καὶ ἀνακάλυπτε τυχὸν τὰ ἴχνη τους, αὐτοὶ ἐπιβιβάζονταν σὲ ἓνα δικό

1. Μὲ τὸ ἐπίθετο Καραμητήσος-Καραμητήσιος ἢ Καραμητζος-Καραμητζιος εἶναι γνωστοὶ περισσότεροί ἀπὸ ἓνας κλεφταρματολοὶ καὶ ληστὲς, ποὺ ἔδρασαν στὴ Μακεδονία γιὰ πολλὰ χρόνια. Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν Ὀλυμπον κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822. (Μετὰ ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ νέων στοιχείων περὶ τῶν Λαζαίων καὶ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου-Ὀλυμπίου), Θεσσαλονίκη 1975, 22, 24, 28, 31 καὶ 54 σημ. 3, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γ ι ἄ ν ν η Κ ο λ ι ὀ π ο υ λ ο υ, Ληστὲς. Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, Ἀθήνα 1979, 18. Ἐξάλλου, γνωρίζομε ὅτι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1878 ὁ «λήσταρχος» Δ. Καραμητζος χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὴ «Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ» μὲ 1.100 φράγκα γιὰ νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴ Μακεδονία. Βλ. Λ ε ω ν ί δ α Α. Β ο ὐ λ γ α ρ η, Ἀποκαλυφθῆτω ἡ ἀλήθεια, Ἀθήναι 1878, 251.

τους καράβι με πανιά και περνούσαν από την Κασσάνδρα στον Λόγγο, μιάν άλλη χερσόνησο (πού ήταν απέναντι), και όταν αποσυρόταν το απόσπασμα, πάλι αποβιβάζονταν οί κλέφτες στην ξηρά.

Πρώτα παρουσιάστηκαν στην ομάδα του Μπαδραλέξη και ζήτησαν να τους δώσει ψωμί. Ἡ ομάδα αναγκάστηκε να εκτελέσει την απαίτησή τους. Κατά την επιστροφή του Μπαδραλέξη στην Κασσάνδρα, και ακριβώς όταν ήταν σε απόσταση λίγα χιλιομέτρων από τα καλύβια, τὸν σταμάτησαν μερικοί συμμορίτες του Καραμήτσου και τὸν ὀδήγησαν στὸν καπετάνιο, με τὸν ὁποῖο ἔγιναν φίλοι. Τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ τοῦ δώσει ὅ,τι τοὺς χρειάζεται ἀλλὰ τοῦ συνέστησε νὰ προσέχει πολὺ νὰ μὴ ἀντιληφθεῖ τὸ ἀπόσπασμα ὅτι παίρνει ψωμί ἀπὸ τὸ δικό του τὸ φαλκάρι (ομάδα). Ὅλο τὸν χειμῶνα (1819-1820) τὰ πῆγαν καλά. Εἶχαν ἓναν γλυκὸ χειμῶνα και βόσκησαν ἄνετα τὰ γιδοπρόβατα.

Ἡ ἀνοιξη ἦρθε με χυρά, ἀλλὰ τώρα εἶχαν τὴ φροντίδα, ποῦ θὰ πᾶνε τὸ καλοκαίρι και ποῦ θὰ στήσουν τὶς στάνες. Στὸν κάμπο ἦταν ἄδύνατο. Νὰ πᾶνε, πάλι, πρὸς τὸν Βαρδάρη, νὰ τὸν περάσουν και νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο) δὲν ἦταν δυνατό, γιατί τὰ μέρη αὐτὰ (πέρα ἀπὸ τὸν Βαρδάρη) ἦσαν στὴν κυριαρχία τοῦ σατράπη τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ ἔτσι δὲν ἔμεινε νὰ κάνουν τίποτε ἄλλο (γιὰ τὸν χρόνο αὐτὸν) παρὰ νὰ κινήσουν πρὸς τὰ βουνὰ τῶν Ποροῖων, τὰ ὁποῖα εἶχαν δεῖ οἱ ἀγωγάτες ὅταν μετέφεραν ἐμπορεύματα γιὰ τὴν Καβάλα. Καὶ ἔπειτα ἐκεῖ θὰ συναντοῦσαν και τὸν τσέλιγκα Γκιζάρη.

Μέχρι νὰ ἔλθει ἡ ἀνοιξη ὁ Μπαδραλέξης ἔκαμε πολλὰ ταξίδια στὴ Θεσσαλονίκη. Ὑπῆρχαν πολλὲς ἀνάγκες, τόσο δικές του, ὅσο και ὀλόκληρης τῆς ὁμάδας του. Ἀπὸ τὸν χειμῶνα ἔπρεπε νὰ σκεφθεῖ και νὰ ἐνεργήσει ποῦ θὰ πῆγαινε τὸ καλοκαίρι με τὰ πολυάριθμα κοπάδια του, γιατί τοῦτο ἦταν δική του φροντίδα. Στὴ Θεσσαλονίκη ἐνδιαφέρθηκε νὰ γνωρίσει τοὺς ἰδιοκτῆτες ὄλων τῶν βουνῶν (θερινῶν βοσκῶν) τῆς περιφέρειας τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐννοεῖται ὅτι ὅπως στὰ λιβάδια ἦταν ἰδιοκτῆτες διάφοροι μπέηδες και πασάδες, τὸ ἴδιο ἦταν και στὰ βουνὰ (θερινὲς βοσκές). Ὁ Χαϊδάρ μπέης (ἰδιοκτῆτης τῆς Κασσάνδρας και καλὸς φίλος) τὸν συνέστησε σὲ ὅλους τοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν βουνῶν.

Κοντὰ στὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα, πρὸ τοῦ Πάσχα, ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Ζεάνας και ὁ Καραγιάννης, καβάλησαν και οἱ τρεῖς τὰ μαῦρα ἄλογά τους και ξεκίνησαν ὄλοι (ὁ καθένας σὲ διάφορα βουνὰ) γιὰ νὰ ἰδοῦν με τὰ μάτια τους, ποιά θὰ ἦσαν καλύτερα γιὰ νὰ στήσουν τὶς στάνες τους, ὥστε νὰ περάσουν ἄνετα τὸ καλοκαίρι.

9. Ἐναχώρηση γιὰ τὰ Ποροῖα

Μετὰ ἀπὸ ἔρευνα μιᾶς ἑβδομάδας ἀπεφάσισαν νὰ πᾶνε στὰ βουνὰ τῶν Ποροῖων, ποὺ εἶχαν διάφορες ὀνομασίες καὶ ὅλα μαζί ὀνομάζονταν (βουνὸ) Μπέλες.

Ἐπρεπε νὰ στήσουν τουλάχιστον ὀκτῶ (8) στάνες.

Τρία ἀπὸ αὐτὰ τὰ βουνὰ (θερινὲς βοσκές) ἀνῆκαν στὸν γενικὸ διοικητὴ τῆς Θεσσαλονίκης Μουσταφὰ πασὰ καὶ ἔφθαναν κοντὰ στὴν πόλη τῆς Κάτω Τζουμαγιάς, ποὺ ἦταν κτισμένη ἀπὸ Βλάχους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴ Βοβούσα πρὶν κάμποσα χρόνια κάτω ἀπὸ δεινὲς περιστάσεις. Δὲν συνάντησαν δυσκολίες στὸ νοίκιασμα, ἀπεναντίας, μάλιστα, ἡ ὑψηλότητά του αἰσθάνθηκε μεγάλη εὐχαρίστηση διὰ ἃκουσε ὅτι ὁ τσέλιγκας Μπαδραλέξης ζητάει νὰ νοικιάσει τὶς βοσκές του γιὰ τὸ καλοκαίρι, ποὺ μέχρι τότε ἦσαν σχεδὸν ἔρημες. Δύο ἀνῆκαν στὸν Μοχαρέμ μπέη, κάτοικο τῆς Δοϊράνης, καὶ ἔφθαναν κοντὰ στὴν πόλη τοῦ Δεμίρ Χισάρ (Σιδηρόκαστρου). Τὸ ἕνα ἀνῆκε στὸν Κιαζήμ μπέη, κάτοικο Θεσσαλονίκης, καὶ δύο στὸν Μαλήκ μπέη, κάτοικο τῶν Σερρών.

Μετὰ τὴν τακτοποίηση τῶν χαρτιῶν τῆς ἐνοικιάσεως (μὲ ὅλους τοὺς μπέηδες) ἀναχώρησαν χαρούμενοι γιὰ τὴν Κασσάνδρα καὶ ἔφθασαν στίς σκηνὲς τὸ μεσημέρι τῆς παραμονῆς τοῦ Πάσχα.

10. Πάσχα στὴν Κασσάνδρα καὶ ἐπιστροφή στὰ Ποροῖα

Ἐολόκληρη ἡ Κασσάνδρα ἦταν κτῆμα τοῦ Χαϊδάρ μπέη. Σ' αὐτὴν βρίσκονταν πολλὰ χωριά, κατοικούμενα ἀπὸ Γραικοὺς, ποὺ ζοῦσαν σὲ ἀθλιότητα. Κατοικοῦσαν σὲ κάτι σπίτια, ποὺ δὲν ἔμοιαζαν οὔτε μὲ καλύβες, οὔτε μὲ τρῶγλες. Σὲ κάμποσα χωριά βρισκόταν καὶ ἕνας παπάς. Οἱ ἐκκλησίες ἦσαν κτισμένες ἀπὸ πέτρα, ποὺ ἀφθονοῦσε στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας. Στὴν παραλία ὑπῆρχαν πολλὰ θαλασσινὰ πεῦκα μὲ τὰ κλωνάρια γερτά. Οἱ κάτοικοι ἀπασχολοῦνταν λίγο μὲ τὴ γεωργία, εἶχαν ὀπωρῶνες ἀπὸ ἐλιές καὶ μελίσια, ἀλλὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν στὸν μπέη ἕνα μεγαλοῦτσικο ἐνοίκιο.

Ἀπὸ τὸ πρωὶ (τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα) ἀπεφάσισαν σὲ ποιά ἐκκλησία θὰ πᾶνε ν' ἀκούσουν τὴν ἅγια λειτουργία καὶ τὴν ἅγια Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Στὰ χωριά ἡ Ἀνάσταση δὲν γινόταν τὰ μεσάνυχτα ἀλλὰ τὸ πρωὶ. Ἀκόμα, ἀπὸ τὴν Μ. Παρασκευὴ βράδυ, ἄρνια εἶχαν ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὶς μανάδες τους καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ τὰ πρόβατα ἀλμέχθηκαν γιὰ νὰ ἔχουν οἱ νοικοκυρὲς ἄφθονο γάλα, γιὰ τυρί, γιὰ γιαούρτι καὶ γι' ἄλλα. Κάθε ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας ἐρχόταν ἀπὸ τὰ κοπάδια του μὲ τὸ ἄρνι τῆς Πασχαλιάς καὶ ἄλλοι μάλιστα ἔφερναν δύο, καὶ τρία ἀκόμα γιὰ νὰ ἔχουν ἄφθονο κρέας καὶ γιὰ

τις τρεις μέρες του Πάσχα. Κάθε οικογένεια είχε από την παραμονή τ' άρνι έτοιμο στη σούβλα.

Κατά τὰ χαράματα άρχισε ν' άκούγεται ή τόκα (σήμανδρο) από την εκκλησία. Όλο τὸ φαλκάρι (όμάδα) ήταν στο ποδάρι. Όλοι ντυμένοι με τὰ καινούργια ρούχα (σάν μεγάλη γιορτή πού ήταν), άνδρες, γυναίκες και παιδιά, έχοντας εμπρός τὸν τσέλιγκα Μπαδραλέξη με τή σάρικα (φλοκάτα) άσπρη—διακριτικό τοῦ τσέλιγκα—προχωροῦσαν για τήν εκκλησία, πού ήταν σὲ μιὰ απόσταση δύο περίπου χιλιόμετρα μακριά από τις καλύβες. Μόλις έφθασαν στην εκκλησία ὁ παπάς τῆς ομάδας του Παπαδημήτρης Τσουμέτης ντύθηκε και αὐτός με τὸ άμφια για νὰ λειτουργήσει με τὸν παπὰ τοῦ χωριοῦ. Στις τέντες δὲν έμειναν παρὰ μόνο μερικοί γέροι και γριές, πού δὲν μπορούσαν νὰ άντέξουν στὸν δρόμο μέχρι τήν εκκλησία. (Αὐτοί μονάχα έμειναν για νὰ φυλάξουν τις σκηνές). Ἐφοῦ ψάλθηκε ή λειτουργία βγήκαν ὄλοι έξω, ὅπου διαβάστηκε τὸ Εὐαγγέλιο και οί δύο παπάδες έψαλαν τὸ «Χριστὸς Ἄνεστη». Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας και επειδὴ ὅλη ή ομάδα (άνδρες και γυναίκες) είχαν νηστέψει με εὐλάβεια ὅλη τή σαρακοστή τοῦ Πάσχα (διότι ὁ Θεὸς τοὺς έσωσε από τήν ὀργή τοῦ Ἁλῆ πασᾶ) άραδιάστηκαν κοντὰ στο Ἅγιο Βῆμα και μετάλαβαν ὄλοι με τή σειρά, από τὸ χέρι τοῦ ιερέα Παπαδημήτρη Τσουμέτη.

Ἐπέστρεψαν από τήν εκκλησία πριν τὸ μεσημέρι και οί άνδρες άρχισαν τις συνηθισμένες επισκέψεις και εὔχονταν, πίνοντας ρακί, «καλὸ καλοκαίρι». Στο μεταξὺ άναψαν οί φωτιές και άρχισαν νὰ στριφογυρίζουν τ' άρνιὰ στις σούβλες, σὲ κάθε σκηνή.

Πέρασαν τρεις ήμέρες με χορούς και με τραγούδια, μιὰ ζωὴ υπαίθρια ἀλλὰ γεμάτη γοητεία. Τὴν τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα άρχισαν νὰ σηκώνουν τις τέντες για νὰ έτοιμαστοῦν για αναχώρηση. Κίνησαν πρώτα τὰ κοπάδια και έπειτα οί άγέλες για νὰ ὑποδείξουν τὸν δρόμο, πού θ' ακολουθοῦσαν. Ἐπρεπε νὰ περάσουν κοντὰ από τή Θεσσαλονίκη.

Τὸ πρώτο κατάλυμα ήταν τὸ χωριὸ Γαλάτιστα και από ἐκεῖ κινήσαν πρὸς τὸν Λαγκαδὰ και (ὕστερα) κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ Κιλκίτσι (Κιλκίς). Μετὰ τὴν αναχώρηση τῶν κοπαδιῶν ξεκίνησαν και οί οικογένειες, με ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους φορτωμένα στὰ μουλάρια. Στὰ Πλατανάκια, κοντὰ στη Θεσσαλονίκη, έκαμαν τὴν τέταρτη στάση, ὅπου και στήσανε τις τέντες για νὰ αναπαυθοῦν μερικὲς μέρες και για νὰ προμηθευθοῦν, από τὴν αγορά τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ἀναγκαῖα ψώνια για ὄλο τὸ καλοκαίρι. Μετὰ φύγανε και αὐτὲς πρὸς τὸ Κιλκίτσι, ὅπου συνάντησαν τὰ κοπάδια, φυλαγμένα από τσομπαναραίους με τὴν ἐπιτήρηση τοῦ Δημήτρη, μικρότερου γιοῦ τοῦ Μπαδραλέξη. Ἐπὸ ἐκεῖ κίνησαν οί οικογένειες και τὰ κοπάδια μαζί, πέρασαν κοντὰ από τὴ λίμνη τῆς Δοϊράνης και, μετὰ μερικὲς διανυκτερεύσεις, έφθασαν στο χωριὸ Πορόδια, σιτοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Μπέλες.

Ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Καραγιάννης καὶ ὁ Ζεάνας παρέμειναν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ τακτοποιήσουν τὶς ὑποθέσεις τους καὶ ἤλθαν ὕστερα καβάλα στὰ μαῦρα ἄλογά τους.

Ἦταν ἄνοιξη τοῦ 1820.

11. Τὸ τέλος τοῦ Ἄλῃ πασᾶ καὶ τὸ σκόρπισμα τῶν Βλάχων τῆς Ἡπείρου

Μέχρι τὸ 1817 ὁ Ἄλῃ πασᾶς εἶχε ἀποκτήσει ἀπεριόριστες δυνάμεις στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων, στὸ ὁποῖο προστέθηκαν καὶ ὁ Βόλος καὶ ὁ Νεγρεπόντες (ἡ Εὐβοία) καὶ ἄλλα μέρη. Ἀκόμα καὶ αὐτὸς ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης τέθηκε στὶς διαταγές του.

Οἱ διοικητὲς τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας δὲν εἶχαν μεταξύ τους καμιὰ συνεννόηση καὶ μὲ τὴν πρωτεύουσα ὁ σύνδεσμός τους ἦταν πολὺ χαλαρός. Καθένας κυβερνοῦσε τὴν ἐπαρχία του κατὰ τὸ κεφάλι του καὶ ἀνάλογα μὲ τὰ συμφέροντά του. Ὡς καὶ στὸ φερμάνια ποῦ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Πύλη δὲν ἔδιναν καὶ τόση σημασία, ὥστε μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία ἦσαν τόσα κράτη, ὅσοι ἦσαν καὶ οἱ διοικητὲς τους. Οἱ περισσότεροι σουλτάνοι ἔδιναν τὴ διακυβέρνηση τῆς αὐτοκρατορίας στὰ χέρια τῶν μεγάλων βεζύρηδων, ἐνῶ οἱ ἴδιοι εὐχαριστιοῦνταν μὲ τὶς διασκεδάσεις καὶ μὲ τὶς ἀπολαύσεις, ποῦ εἶχαν ἀνάμεσα σὲ πολυάριθμες γυναῖκες (χαρέμι).

Στὰ 1817 ἀνέβηκε στὸν τουρκικὸ θρόνο ὁ σουλτάνος Μαχμούτ, ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε νὰ ἐξαλείψει τὴν κατάσταση τῆς ἀναρχίας καὶ νὰ ἐπαναφέρει τὴν ὁμόνοια στὴν αὐτοκρατορία. Ζήτησε ἀμέσως ὑπὸ τὸν Ἄλῃ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων τὴν πλήρη ὑποταγή του. Ὁ Ἄλῃ πασᾶς, ποῦ εἴκοσι χρόνια κυβερνοῦσε τὴν Ἡπειρο, τὴ Θεσσαλία καὶ τὸν Μοριά, σχεδὸν ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὴν Πύλη, καὶ ὄντας περικυκλωμένος ἀπὸ πολλοὺς Γραικοὺς, ἀρνήθηκε, τὸν Μάιο τοῦ 1820, νὰ ὑποταχθεῖ στὸν σουλτάνο. Στὶς 6 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου συνθηκολόγησε μὲ τὸν Μάρκο Μπότσαρη (Βλάχο¹ καπετάνιο) καὶ

1. Γύρω ἀπὸ τὴν καταγωγή τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τῶν Σουλιωτῶν πιὸ γενικὰ ὑπάρχει μεγάλη διαμάχη, ποῦ φούντωσε τελευταῖα (1981) μὲ δημοσιεύματα στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες μετὰ τὴν ἔκδοση ἀπὸ τὸν Τίτο Π. Γιόχαλα τοῦ Ἑλληνο-αλβανικοῦ λεξικοῦ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, στὴ σειρά τῶν πραγματειῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1980, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε Βασίλη Κρασίτη, Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Σουλίου (1600-1803), Ἀθῆναι 1982, Κωνσταντίνου Γ. Πανταζῆ, Σουλιῶτες. Πραγματεία, Ἀθῆναι 1976, καὶ Γιάννη Μπενέκου. Οἱ ἀληθινοὶ Σουλιῶτες, Ἀθῆναι, 1η ἔκδ. 1958, 2η ἔκδ. 1981, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Πάντως, ὁ Μάρκος Μπότσαρης δὲν ἦταν Βλάχος. Μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ Σουλίου, ἄρκετοὶ Σουλιῶτες κατέφυγαν στὴ Δροσοπηγή (ἄλλοτε Μπελκαμένη) τῆς Φλώρινας, ἄλλοι στὸν Γράμμο κ.ά., γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν κυριαρχία τοῦ Ἄλῃ πασᾶ. Βλ. Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, Ἀ-

μέ τους Σουλιώτες, τους όποιους πολέμησε πολλά χρόνια. Τότε ό σουλτάνος έστειλε τον Ίσμαήλ Πασόμπεη με πολυάριθμο στρατό και κύκλωσε τὰ Γιάννενα.

Στις 5 Φεβρουαρίου του 1822 τὰ Γιάννενα έπεσαν και ό 'Αλή πασάς πέθανε στο παλάι του, που ήταν στη λίμνη των Ίωαννίνων¹. Οί χριστιανοί, Γραικοί και Βλάχοι, μετά τή συνθήκη φιλίας του 'Αλή πασά με τον Μάρκο Μπότσαρη, πίστευαν ότι με τή βοήθειά του θα μπορούσαν να ιδρύσουν το νέο έλληνικό κράτος και γι' αυτό πολλοί αγωνίσθηκαν με το μέρος του 'Αλή πασά έναντίον του σουλτάνου.

Στόν άναβρασμό του πολέμου και προτού να πέσουν τὰ Γιάννενα τὰ κοπάδια των Βλάχων τής Πίνδου, όπως και πολλά φαλκάρια (όμάδες) και τσελιγκάτα, διασκορπίσθηκαν και καθένας φρόντιζε να άπομακρυνθει για να γλιτώσει άπ' τις διαρπαγές των σωμάτων, που πολεμούσαν².

Μερικοί πήραν τον δρόμο προς τὰ βουνά του Βίτσι και από εκεί έφθασαν στους πρόποδες του βουνού Περιστερί και έγκαταστάθηκαν στην κωμόπολη Νιζόπολη, κοντά στα Μπιτώλια (Μοναστήρι).

'Άλλοι πήραν τον δρόμο προς τον κάμπο των Μπιτωλιών. 'Από εκεί άκολούθησαν τή δεξιά όχθη του ποταμού Τσέρνα και ανέβηκαν στο βουνό Μορίχοβο, όπου και έγκαταστάθηκαν. 'Ο τσέλιγκας, που έγκαταστάθηκε στο Μορίχοβο, ήταν ό Ζέγκας, ό όποιος είχε πάρει μαζί του διακόσιες οικο-

πόγονοι Σουλιωτών στη Μακεδονία. Γαμήλια έθιμα και τραγούδια στη Δροσοπηγή, περ. «Μακεδονική ζωή», τχ. 201 (Φεβρουαρίου 1982) 42-45. Για τήν καταγωγή των Βλάχων γενικά, όπό άνθρωπολογική άποψη, βλ. 'Α ρ η Ν. Π ο υ λ ι α ν ο υ, 'Η προέλευση των Έλλήνων, έκδ. 2η, 'Αθήνα 1966, όπου (163-170) ιστορικά στοιχεία, όπως (171-181) και άνθρωπολογικά δεδομένα. ('Όμοια είναι και ή 3η έκδοση, του 1968, όπου προστέθηκε άπλως μιá εισαγωγή). Πρβλ. του ίδιου, «Περί τής καταγωγής των Βλάχων», περ. «Σύγχρονα Θέματα» (1η περίοδος), τχ. 3 (1963) 283-291, 'Α πο σ τ ό λ ο υ Ν. Ε υ θ υ μ ι á δ η, Κατανομή των φαινοτύπων του συστήματος των πρωτεϊνικών ομάδων όρου G C και του συστήματος ABO των έρυθρών αίμοσφαιρίων επί των κατοίκων του χωρίου Καλαρρύται τής 'Ηπείρου, Θεσσαλονίκη 1976 (διδακτορική διατριβή), και Σ ω κ ρ. Ν. Λ ι á κ ο υ, 'Η καταγωγή των 'Αρμονίων (τουπίκλην Βλάχων), Θεσσαλονίκη 1965, 85-121. Για τους Βλάχους τής Πίνδου και τους 'Αλβανούς βλ. και M a r i n o P. V r e t o, *Mélanges néohelléniques*, 'Αθήνα 1856 (φωτοαναστατική επανέκδοση Δ. Ν. Καραβία, 'Αθήνα 1981), 21-26, ενώ για τους Βλάχους και τους Καραγκούνηδες τής Θεσσαλίας, ειδικά, βλ. τήν όμότιτλη άνθρωπολογική έρευνα τής Ζ ω ή ς Τ σ ι ώ λ η, 'Αθήνα 1980.

1. 'Η ήμερομηνία που δίνεται (5.2.1822) για τήν πτώση των Ίωαννίνων και τή δολοφονία του 'Αλή δέν είναι σωστή. Βλ. σχετικά στού 'Α πο σ τ ό λ ο υ Ε. Β α κ α λ ο π ο υ λ ο υ, 'Ιστορία του Νέου Έλληνισμού, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1980, 775-776.

2. Για τὰ καραβάνια των τσομπαναραίων βλ. 'Α γ γ ε λ ι κ ή ς Χ α τ ζ η μ ι χ á λ η, δ.π., μέρος Β', 42-44, και Γ ι á ν ν η 'Α λ. Μ π ο τ ο υ, Οί Σαρακατσιανάοι, 'Αθήνα 1982, 89-115.

γένειες φυγάδων από τη Φράσιαρη¹, που βρίσκεται στα σύνορα της Άλβανίας και της Ήπειρου. Τα κοπάδια τους άριθμοῦσαν περίπου πενήντα χιλιάδες κεφάλια.

Άλλοι πάλι έφυγαν προς τη διεύθυνση της Κορυτσάς και έγκαταστάθηκαν στην Πλιάσα². Το τελευταίο έκανε ο τσέλιγκας Μπαλαμάτσιος με 150 οικόγένειες.

Μερικοί έφυγαν προς την πεδιάδα της Κοζάνης, ανεβαίνοντας το βουνό Δόξα (Βέρμιο) και έγκατεστάθηκαν στα έρειπια του χωριού Ξερολίβαδο, όπου είναι και μέχρι σήμερα³. Αυτές είναι οι οικόγένειες Γώγου (που άργότερα λεγόταν Χατζηγώγος), Βράνα και Τσάρα από την Άβδέλλα και του Χασιώτη και του Καπρίνη από τη Σαμαρίνα. Στο σύνολό τους ήσαν έκατό (100) οικόγένειες.

Άλλοι πέρασαν τον κάμπο των Καϊλαρίων (Σαρή Γκιόλ) και κατευθύνθηκαν προς τα Βοδενά (Έδεσσα), κατεβαίνοντας στον κάμπο των Γιαννιτσών και από εκεί ανέβηκαν στα βουνά, που έχουν το όνομα της πόλεως και έκτισαν την κομόπολη Λιβάδια, που άριθμεί και σήμερα πάνω από χίλιες οικόγένειες⁴. Αυτοί ήσαν οι Ντούμας (που ήταν φευγάτος από τη Γράμμοστα) και ο Μανδήλης, ο καθένας με την ομάδα του.

1. Για το χωριό Φράσαρη-Φράσιαρη και τους κατοίκους του, οι όποιοι θεωρούνται Άρβανίτες ή Άρβανιτόβλαχοι, βλ. Σωκρ. Ν. Λιάκου, Σύντομη έπισκόπησι..., ό.π., 10, 32 και κυρίως 33-35, Άρη Ν. Πολυλιανού, ό.π., 168, Άχιλλέως Γ. Λαζάρου, ό.π., 86, σημ. 64, 87-88, σημ. 69 και 122. Πρβλ. Ίωακείμ Μαρτινιανού, Ή Μοσχόπολις, 1330-1930, Θεσσαλονίκη 1957, 25, 28, 54, 169, 174, 200, 204, 207, 222, 250, 253, 266 και 300, του Ίδίου, Συμβολαι εις την ιστορίαν της Μοσχόπολεως, Άθήναι 1939, 76, 92 και 112, Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των έλληνικών χωρών, Β΄, Θεσσαλονίκη 1966, 11, 12-13 και σημ. 1, Άντωνίου Δ. Κεραμπούλλου, Τί είναι οι Κουτσόβλαχοι, Άθήναι 1939, 17, και Άντωνη Μ. Κολτσιδά, Οί Κουτσόβλαχοι, τ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1976, 21-22. Τελευταία βλ. και Άντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, ό.π., 28-29 και 71.

2. Για την Πλιάσα βλ. Κοσμᾶ Θεσπρωτού και Άθανασίου Ψαλίδα, Γεωγραφία Άλβανίας και Ήπειρου, Προλεγόμενα και σημειώσεις Άθαν. Χ. Παπαχαρίση, Ίωάννινα 1964, 5 και 16.

3. Βλ. για το χωριό τουτο (το όποιο παραδίνεται με τους τύπους Ξηρολείβαδο-Ξηρολίβαδο και Ξερολείβαδο-Ξερολίβαδο) στου Γιώργου Χ. Χιονίδη, Λιόλιος Ξερολιβαδιώτης. Ένας άγνοημένος Μακεδόνας άγωνιστής του '21 και λίγα για την ιστορία του Ξερολιβάδου, Θεσσαλονίκη 1977. Πρβλ. και Α. J. B. Wace - M. S. Thompson, ό.π., 210 και 212.

4. Στην παράγραφο 5 ό συγγραφέας τοποθετεί το χωριό Λιβάδια (Λειβάδια) κοντά στη Γευγελή, ενώ έδω γράφει ότι πρόκειται για κομόπολη, ή όποια είχε πάνω από 1.000 οικόγένειες και βρισκόταν κοντά στα Γιαννιτσά. Το χωριό πήρε, ίσως, το όνομα τουτο σε άνάμνηση του όροπέδιου Λειβαδάκια των Ζαγοριών Ήπειρου. Βλ. Κ. Κρυτάλλη, ό.π., 505. Πρβλ. όσα γράφει για το χωριό και ό Σωκρ. Ν. Λιάκος, Σύντομη έπισκόπησι,

Μερικοί πήραν τὸν δρόμο πρὸς τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν ἀκροθαλασσιά, ἔφθασαν στοὺς πρόποδες τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἔστησαν τὶς στάνες στὸ βουνὸ Κίτσαβος, ἐνῶ ἐγκατέστησαν τὶς οἰκογένειές τους στὸ χωριὸ Φτέρη¹.

Ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ὄλες οἱ ἐπαρχίες ὑπέφεραν (ἀπ' αὐτὴ τὴν πληγὴ) καὶ ἡ ἀθλιότητα ἔφτασε στὸ κατακόρυφο. Τὸ σιτάρι καὶ τὸ καλαμπόκι ἦσαν

δ.π., 29. Ὁ δάσκαλος καὶ ἱστορικὸς τῆς περιοχῆς Παιονίας, κ. Χρῖστος Ἴντος, εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει (20.9.1983) τρισελίδο καὶ περιεκτικὸ ἱστορικὸ σημεῖωμα γιὰ τὸ χωριὸ καὶ τὴ γύρω περιοχὴ, ὅπου γράφει, μεταξὺ τῶν ἄλλων: «Τὰ Μεγάλα Λιβάδια ἦταν ὄνομαστὸ χωριὸ, κτισμένο πάνω σὲ ἐπίπεδο τοῦ ὄρους Πάικου καὶ σὲ ὑψόμετρο 1.140 μέτρα. Ἡ κοινότητα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο οἰκισμοὺς (οἱ ὅποιοι δὲν ἀπείχαν πολὺ μεταξύ τους), τὰ Μικρὰ καὶ τὰ Μεγάλα Λιβάδια. Ἀπ' αὐτοὺς, ὁ δεῦτερος εἶχε καὶ τοὺς περισσότερους κατοίκους καὶ ἔδωσε τ' ὄνομά του στὴν ὁμώνυμη Κοινότητα. Ἡ παράδοση θέλει σὰν ἀρχὴ τῆς ἰδρύσεως τῶν Μ. Λιβαδιῶν τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μάλιστα ἐκεῖνη τῆς διοικήσεως τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τὸν γνωστὸ Ἀλῆ-Πασά. Χρονολογικὰ ἡ ἰδρύση αὐτῆ τοποθετεῖται μεταξὺ τοῦ 1750 καὶ τοῦ 1800, περίοδο κατὰ τὴν ὁποία στὴ Μακεδονία ἐγιναν σημαντικὲς ἀνακατατάξεις. Δημιουργήθηκαν νέα χωριά, ἐγιναν μετακινήσεις πολλῶν κατοίκων, ἐρημώθηκαν ἀπὸ παλαιὰ κατωκήμενοι τόποι. Οἱ Λιβαδιῶτες ἦταν βλαχόφωνοι, εἶχαν ὅλα τὰ (ἴδια) ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Βλάχων, ποὺ κατοικοῦν σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας μας, καὶ κύρια ἀπασχόλησή τους ἦταν ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς πατάτας. Τὴν τελευταία συνεχίζουν νὰ τὴν καλλιεργοῦν καὶ σήμερα, ὅσοι διατηροῦν, ἐκεῖ ψηλά, τὰ κτήματά τους. Χαρακτηριστικὸς ἦταν ὁ γάμος, ἡ ὁμαδικὴ στέψη πολλῶν ζευγαριῶν, κυρίως στις 15 Αὐγούστου, ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία πανηγύριζε τὸ χωριὸ καὶ ἀκούγονταν τὰ ἠρωικά τραγούδια καὶ ἡ ὀγάπη τους πρὸς τὴν ποιμενικὴ καὶ γεωργικὴ ζωὴ. Σὲ μιά, παλαιὰ ἀπογραφή τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, ποὺ ἐγινε στις ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας, φαίνεται πὼς στὰ Λιβάδια κατοικοῦσαν πάνω ἀπὸ 3.000 κάτοικοι καὶ γιὰ τὴν ἀκρίβεια, μάλιστα, 3.305. Ἦταν ἡ περίοδος τῆς δόξας καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ὄρεινου χωριοῦ. Τότε ἀνήκε στὸν καζά (ἐπαρχία) Γευγελῆς καὶ συνδεόταν ὀδικὰ μὲ τὴ Γουμένισσα, στὴν ἐπαρχία τῆς ὁποίας σήμερα ἀνήκει (Παιονίας), τὰ Γιανιτσά καὶ τὴν περιοχὴ Ἀλμωπίας, στὴν ὁποία ἀνήκε μέχρι τὸ 1940». Ἐξάλλου, στὴν περιοχὴ τοῦ Πάικου ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα βλαχόφωνα χωριά, ὅπως ἡ Κάρπη, ἡ Κούπα, τὸ Σκρᾶ κ.ἄ. (Γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Σκρᾶ βλ. τώρα τὸ βιβλίο τῆς Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, Παραμῦθια ἀπὸ μύθους ἀρχαίων ἐλληνικῶν ποιητικῶν ἔργων ποὺ χάθηκαν καὶ ἄλλα παραμῦθια τοῦ Βλαχόφωνου χωριοῦ Σκρᾶ (Λιούμνιτσα)», τ. Α'-Β' (συνεχοῦς ἀριθμῆσεως σελίδων), Θεσσαλονίκη 1984, καὶ ἰδιαίτερα τὴν εἰσαγωγὴ, σελ. 1-8 (τ. Α'). Ὑστερα, δίδονται πληροφορίες γιὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα καὶ διεκτραγωδεῖται ἡ σταδιακὴ ἐγκατάλειψη τῆς κωμοπόλεως, μὲ συνέπεια νὰ ὑπάρχουν, τὸ 1928 215 κάτοικοι, τὸ 1928 303, τὸ 1951, 1961 καὶ 1971 κανένας καὶ στὴν ἀπογραφή τοῦ 1981 μόνο 15 κάτοικοι. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Γουμένισσα, στὴν Ἀξιούπολη, στὴ Βέροια, στὴ Θεσσαλονίκη (ὅπου ἐδρεύει καὶ «Σύλλογος Λιβαδιωτῶν Πάικου» καὶ «Ὁ ἐκπολιτιστικὸς σύλλογος Λειβαδιωτῶν»), στὴν περιοχὴ Γιανιτσῶν (Λάκκα), στὸ Ἀσβεστοχώρι καὶ στὸν Δρυμὸ Θεσσαλονίκης καὶ ἄλλοῦ. Γιὰ τὸ ὄροπέδιο Λιβάδι καὶ τοὺς Ἑλληνοβλάχους τῆς Καρατζόβας βλ. καὶ Κων/νου Α. Βακαλόπουλου, δ.π., 92-93.

1. Βλ. L. Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie, Παρίσι 1860, 44-49 (ὅπου γράφονται ἐνδιαφέροντα γιὰ τὸ Βλαχολεῖβαδο καὶ τοὺς Βλάχους τοῦ Ὀλύμπου), Κ. Κρυστάλλη, δ.π., 504, Ἀποστ. Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., 102, καὶ Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, δ.π., 15.

σπάνια. Πολλούς μήνες οί άνθρωποι ζούσαν σαν τὰ ζῶα και τρέφονταν με χόρτα και ιδίως με τσουκνίδια, βραστά, στο παγκράτσι, όπου έβαζαν—όσοι φυσικά είχαν—όπο μιά χούφτα μπομπότα (καλαμποκίσιο άλεύρι) για να πηχτώσει λίγο. Και (όστερα) μαζεούταν όλη ή οικογένεια στο τραπέζι. Αύτη ήταν ή καθημερινή τροφή τους.

Έτσι μου τὰ διηγήθηκε ένας γέρος, ένενηντάρης, τσέλιγκας, ό Μιχάλης Παπάζης από τὰ Λιβάδια.

12. 'Ο ξεσηκωμός του 1821 στη Νάουσα κ.ά.

Μετά την πτώση του 'Αλή πασά, τὰ πνεύματα ήσύχασαν όπωςόποτε σε μερικές περιφέρειες της τουρκικής επικράτειας.

Τό 1821 έλαβε χώρα και τó επαναστατικό κίνημα της πόλεως Νάουσας¹ με τὰ γύρω χωριά. Οί Ναουσαίτοι άπεσύρθηκαν στο βουνό «Πηγαδάκι»² με άρχηγό τόν Καρατάσο³, αλλά δέν μπόρεσαν να κρατήσουν πολύ (καιρό) άμυνα. Μεγάλο μέρος από τούς άνδρες σκοτώθηκαν. Ένα μέρος από τις γυναίκες, για να μη πέσουν ζωντανές στα χέρια τών 'Αγαρηνών, ρίχτηκαν στον γκρεμό του ποταμού της 'Αράπιτσας, που περνά από την άκρη της πόλεως και άλλες πάρθηκαν από τούς Τούρκους στα χαρέμια τους.

Στὰ παιδικά μου χρόνια, κάνοντας εμπόριο με τυριά, μου δόθηκε ή άφορμή να γνωρίσω πολλούς Ναουσαίους. Άλλοι είχαν εξαδέλφια Τούρκους (γιατί οί μητέρες τους είχαν άρπαγεί από Τούρκους, ενώ άλλες Ναουσαίες, γλίτωσαν εκ θαύματος). Τέτοια ήταν ή οικογένεια του Κόκκινου⁴ (από τή

1. Βλ. για τούτο Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Νέα στοιχεία για τή χρονολόγηση του «χαλασμού» της Νάουσας και τών μοναστηριών στα 1822, «Μακεδονικά» 21 (1981) 155-166, του ίδιου, Τά γεγονότα εις την περιοχήν Ναούσης-Βεροίας κατά την επανάσταση του 1822 (προβλήματα κατά την χρονολόγησίν των), «Μακεδονικά» 8 (1968) 211-220, όπου και σχετική βιβλιογραφία, στην όποία πρόσθεσε και 'Αποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, 'Ιστορία του Νέου 'Ελληνισμού, τ. ΣΤ', Θεσσαλονίκη 1982, 127 κ.έ. και κυρίως τις σ. 136-139.

2. Πρόκειται άσφαλώς για την ευρύτερη και φυσικά όχυρή τοποθεσία Κωτίχας-Σμίξης, Στύλου κ.λ., όπου υπήρχαν και ή «Δραγασιά Πλάτανος» και ό «Μοναχός Πλάτανος». Βλ. Εύσταθίου Ι. Στουγιαννάκη (με βάση τó ανέκδοτο σχέδιασμα του Δ. Πλαταρίδη), 'Ιστορία της πόλεως Ναούσης, έκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1976, 159-160. Στον Στύλο υπήρχαν πηγές (Εισβόρια-'Ισβόρια). Βλ. ό.π., 20, 22, 72 σημ. 2, 168 και 172.

3. Βλ. για τούτον τή μελέτη του 'Απ. Μ. Γεωργίου, Οί Καρατασαίτοι. Α'. 'Ο Γέρο Καρατάσος, Βέροια 1971. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Σχεδιάσμα περί του Γέρο Καρατάσου και της οικογενείας του, «Μακεδονικά» 9 (1969) 295-315, και 'Ιώννου Πετρώφ, Περίδοξος κλεφτουριά της Μακεδονίας (Βιογραφίαί 28 κλεφταρματολών της, εισαγωγή... προσθήκαι και επιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη), Θεσσαλονίκη 1972, 82-97, όπου και βιβλιογραφία.

4. Πρόκειται για πολύ παλιά και γνωστή οικογένεια της Νάουσας. Βλ. Εύστ. Στου-

Νάουσα), ο οποίος ήταν έμπορος τυριών και κρασιών και εργαζόταν με την 'Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, και ο Χαλήτ εφέντης, ο οποίος ήταν ιδιοκτήτης των Μονοσπίτων, όπου πολλά χρόνια κατά σειρά ο πατέρας μου ξεχειμάζε τα πρόβατά του και πλήρωνε ένοίκιο.

Ἡ ἐπανάσταση ἐξακολούθησε στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα μέχρι τὸ 1828, ὅταν οἱ Ρῶσοι κήρυξαν τὸν πόλεμο στοὺς Τούρκους. Στὴν Ἡπειρο καὶ στὴ Θεσσαλία δὲν εἶχαν ἐπαναστατήσει, δροῦσαν ὅμως συμμορίες ἀπὸ κλέφτες, ποὺ ἀποζοῦσαν ἀπὸ τὴ ράχη τῶν ἄλλων καὶ μάλιστα τῶν Βλάχων, μιὰ ποὺ τοῦτοι ἔρχονταν σ' ἐπαφὴ μαζί τους καὶ ἔτσι ἡ ράχη τους ἔπρεπε νὰ ὑποστεῖ ὅλες τὶς ἀπαιτήσεις τους...

13. Νέες μετακινήσεις τῶν Βλάχων κτηνοτρόφων

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1821, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα, καὶ στὶς λοιπὲς ἐπαρχίες παρατηρήθηκε κάποια ἀναταραχὴ, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἦταν ἀδύνατο οἱ κάμποι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Κατερίνης καὶ τῆς Κασσάνδρας νὰ ἐπαρὶ κέσουν γιὰ τὰ πολυάριθμα κοπάδια καὶ τὶς ἀγέλες, ποὺ εἶχαν κατακλύσει-αὐτὸν τὸν χῶρο λόγῳ τῆς ἐπαναστάσεως.

Μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ τσελιγκάτα ἔπρεπε νὰ πάρει πάλι τὸν δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία. Οἱ περισσότεροι ὅμως παρέμειναν στὴν ἐπαρχία τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Μπαλαμάτσης πῆρε τὸν δρόμο τῆς Θεσσαλίας ἀλλὰ δὲν ἐπέστρεψε πιά στὴ Φράσιση, γιὰτὶ ἐγκαταστάθηκε διὰ παντὸς στὴν Πλιάσσα, τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς. Ὁ τσέλιγκας Ζέγας ἐγκαταστάθηκε (γιὰ τὴν περίοδο τοῦ χειμῶνα) κοντὰ στὴν Κατερίνη, ὁ Ντούμας (ἀπὸ τὰ Λιβάδια), μὲ τὸν Πάπαρη καὶ τὸν Τίκα, στὸν κάμπο τῶν Γιαννιτσῶν καὶ ὁ Γκιζάρης στὴν πεδιάδα τῶν Ποροῖων. Ὁ Μπαδραλέξης, ποὺ παραθέριζε στὰ βουνὰ τοῦ Μπέλλες, κοντὰ στὰ Ποροῖα, κατέβηκε πάλι στὴν Κασσάνδρα, στὸ κτῆμα τοῦ Χαϊδᾶρ μπέη. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Γκιζάρη, ἡ ὁμάδα τοῦ Μπαδραλέξη μειώθηκε σὲ 190 οἰκογένειες. Ζοῦσαν πολὺ κρίσιμη ἐποχὴ. Κανένας δὲν γνῶριζε τί θὰ φέρεῖ ἡ ἐπόμενη μέρα. Γι' αὐτὸ, σὰν μέτρο ἀσφάλειας καὶ ἐνότητος, τὰ ἀδελφία δὲν χώριζαν μετὰ τὸν γάμο τους ἀλλὰ ἐργάζονταν καὶ ζοῦσαν ὅλοι μαζί, μέχρι νὰ παντρεύουν τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια τους. Ὑπῆρχαν οἰκογένειες ποὺ ἔφθαναν μέχρι τὰ σαράντα ἄτομα καὶ κυβερνιόντουσαν ἀπὸ τὸν πιὸ γέρο (ὅπου ἦταν ὁ «πάτερ φαμίλιας») καὶ οἱ ἄλλοι, παιδιά καὶ ἐγγόνια, τὸν ὑπάκουγαν καὶ τὸν τιμοῦσαν.

γ ι α ν ν ᾶ κ η (Α. Πλαταρίδη), ὁ.π., 29 σημ. καὶ σ. 109. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, μέλος τῆς οἰκογένειας αὐτῆς, ὁ Φιλώτας Κόκκινος, διετέλεσε καὶ δήμαρχος τῆς Νάουσας γιὰ πολλὰ χρόνια.

14. *Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γέρο Μπαδραλέξη καὶ τῶν ἄλλων τσελιγκάδων*

Ἐο τσέλιγκας Μπαδραλέξης εἶχε δύο παιδιὰ καὶ δύο κορίτσια. Ἀπὸ αὐτά, τὴ μιά τὴν πάντρεψε μὲ ἕναν τσέλιγκα ἀπὸ τὴ Βοβούσα, ποὺ ὀνομαζόταν Ἀγούλιας. Τοῦτος ἔφυγε ἀπὸ τὴ Βοβούσα (μαζὶ μὲ ἄλλους) καὶ ἐγκαταστάθηκε στὶς Σέρρες, ὅπου (μετὰ ἀπὸ καιρὸ) συνάντησα, τώρα τελευταία, τὰ ἐγγόνια του—τὰ ὁποῖα εἶχα ἐξαδέλφια—στὴ Θεσσαλονίκη. Εἶχαν ἐξελληθισθεῖ καὶ δὲν μιλοῦσαν βλάχικα.

Τὸ δεύτερο κορίτσι ἦταν παντρεμένο μὲ ἕνα νέο, τὸ γένος Καραγιάννη, ποὺ ἔμενε στὴν Ἀβδέλλα. Αὐτὴ ἡ θυγατέρα τοῦ Μπαδραλέξη ἦταν ἡ μητέρα τοῦ ἀείμνηστου Ἰωάννου Καραγιάννη, καθηγητῆ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἰασιῦ τῆς Ρουμανίας καὶ γιὰ τοῦ συγγραφέα-καθηγητῆ Περικλῆ Παπαχατζῆ.

Ἐο μεγάλος γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη, ὁ Γεώργιος, ἦταν παντρεμένος καὶ συνόδευε πάντοτε τὸν πατέρα του (στὶς ἐπισκέψεις του) σὲ ὅλες τὶς ἀρχές. Τὸν ἐτοίμαζε ἀπὸ νέο γιὰ νὰ τὸν διαδεχθεῖ (μετὰ τὸν θάνατό του) στὴν ἀρχηγία τοῦ τσελιγκάτου.

Ἐο δεύτερος (γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη) ὀνομαζόταν Δημήτριος καὶ ἦταν πάππος (ἀπὸ τὴ μητέρα) τοῦ συγγραφέα αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ἦταν ἐπιφορτισμένος μὲ τὴ διεύθυνση τῶν κοπαδιῶν τους.

Ἐο ὑποτσέλιγκας Ζεάνας Ντάσιου εἶχε ἕνα γιό, ποὺ λεγόταν Γιώτης, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου φέρει καὶ ὁ ἐγγονός του, δηλαδὴ ὁ συγγραφέας αὐτῆς τῆς διηγήσεως.

Ἐο τσέλιγκας Καραγιάννης εἶχε πολλὰ παιδιά. Ἀπ' αὐτὰ διακρίθηκε ὁ Μητρούσης. Στὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Ἀζήζ (ὁ ὁποῖος δοκίμασε νὰ κάνει σοβαρὲς μεταρρυθμίσεις στὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία), ὁ Μητρούσης διορίστηκε μουδούρης (καὶ μουδίρης=πρόεδρος) τοῦ χωριοῦ Μεγάλο Σέλι, ἔχοντας γραμματέα τὸν δάσκαλο Νάτσεια.

15. *Ἡ ἐκδίκαση τῶν πταισμάτων ἀπὸ χριστιανὸ μουδίρη*

Κατὰ τὸ ἔτος 1870 καὶ ἔπειτα ἡ δύναμη τοῦ μουδίρη ἦταν τέτοια, ὥστε αὐτός, ὁ γραμματέας του καὶ ἕνα συμβούλιο δικάζαν τὶς μικροῦποθέσεις καὶ προστιμάραν τοὺς φταίχτες. Εἶχαν κάμει καὶ μιὰ κάσα, ποὺ τὰ κλειδιά της κρατοῦσε ὁ μουδίρης καὶ τὴν κάσα ὁ γραμματέας.

(Μιὰ φορὰ) εἶχαν δικάσει περίπου ἐξήντα ὑποθέσεις καὶ ὅλοι τους τιμωρήθηκαν, πλήρωσαν τὰ πρόστιμα, ἄλλος πιὸ πολὺ καὶ ἄλλος πιὸ λίγο. Τὰ πρόστιμα τὰ ἔριχναν ὑπὸ τὴν τρυπίτσα στὴν κασέλα. Τὸ φθινόπωρο, ὅταν ἐτοιμάζονταν νὰ κατέβουν στὰ χειμαδιά, συνῆλθε τὸ συμβούλιο γιὰ νὰ ἀνοίξει τὴν κασέλα καὶ γιὰ νὰ ἀποφασίσει ποῦ θὰ χρησιμοποιήσει τὰ

λεφτά. Ὁ μουδύρης ἐβγαλε τὸ κλειδί καὶ ὁ γραμματέας ἔφερε τὴν κασέλα. Ὅταν ἀνοίχτηκε ἡ κάσα, συνέβηκε ἕνα... θαῦμα: Ἡ κάσα ἦταν ἄδεια!!

Ὅλα τὰ λεπτά εἶχαν πετάξει ἀπὸ τὴν τρυπίτσα τῆς κασέλας καὶ μόνο ἕνα τέταρτο μετζίτιοῦ—ἴσα μὲ τὴ δραχμὴ—εἶχε μέσα, τὸ ὁποῖο δὲν μπόρεσε νὰ πετάξει(!).

16. Ἡ ἀπληστία καὶ τὸ τέλος (1821) τοῦ κλέφτη Καραμήτσου

Ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Μπαδραλέξη μὲν εἶχε παντρευτεῖ. Φθάνοντας στὴν Κασσάνδρα πήραν σπίτια ἀπὸ τοὺς χωριάτες, τὰ ὁποῖα ἦσαν πασαλειμμένα μὲ λάσπη. Τὰ διόρθωσαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτά. Οἱ ἄλλοι ἔκαμαν καλύβες, σκεπασμένες μὲ καλάμια. Ἀλλὰ μὲν μόλις πάτησαν στὴν Κασσάνδρα παρουσιάσθηκε πάλι ἡ συμμορία τοῦ καπετάνιου Καραμήτσου. Κάμποσους μῆνες ὀλόκληρη ἡ συμμορία ἔζησε σὲ βάρος τῆς ὁμάδας τοῦ Μπαδραλέξη. Τὸ ἀπόσπασμα, ποὺ τοὺς καταδίωκε, ἐρχόταν τώρα ἀραιότερα, ἀλλὰ «ὁ κλέφτης πάλι κλέφτης εἶναι» καὶ ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ δώσεις καὶ ὅ,τι καὶ ἂν κάνεις γι' αὐτόν, αὐτὸς δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὸ ἀναγνωρίσει.

Μιὰ μέρα, ὅταν ὁ Μπαδραλέξης μὲ τὸν γιό του Γεώργιο καὶ μὲ τὸν Ζεάνα ἦταν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ τακτοποιήσουν διάφορες ὑποθέσεις, ὁ καπετάν Καραμήτσος ἐπέδραμε στὸ χωριὸ καὶ συλλαμβάνει πολλὰ γυναῖκες καὶ παιδιά, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ ἡλικίας 18 ἐτῶν γιὸς τοῦ Ζεάνα. Ἀνάμεσα στίς γυναῖκες ἦταν καὶ ἡ νύφη τοῦ Μπαδραλέξη, γυναῖκα τοῦ γιοῦ του Γεωργίου. Κατὰ τὴν ἀναχώρησή του ὁ Καραμήτσος ἄφησε καὶ μιὰ ἐπιστολὴ γιὰ τὸν Μπαδραλέξη, σὴν ὁποία τοῦ ἔγραφε νὰ τοῦ φέροι διακόσια χρυσὰ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀπαγέντων. Καὶ ἔφυγε στὸ καράβι.

Τὴν τρίτη μέρα ἔφθασε ὁ Μπαδραλέξης ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ μετὰ ποὺ τοῦ εἶπαν τὰ ὅσα ἔγιναν, δὲν κάθισε οὔτε λεπτό, σάματι καὶ καμιά κρυφὴ φωνὴ τὸν ἔλεγε νὰ φύγει ἀμέσως. Πῆρε διακόσια χρυσὰ καὶ ἔφυγε μὲ τὸν Καραγιάννη, διότι εἶχαν ἀρπάξει καὶ μιὰ ἀπὸ τίς νύφες τοῦ τελευταίου.

Γνώριζε τὸ μέρος, ὅπου θὰ τοὺς συναντοῦσαν. Μιὰ βάρκα τοὺς περιμένε στὴν παραλία, ἡ ὁποία τοὺς μετέφερε στὸ καράβι. Ὅταν ἔφθασε προστὰ τὸν Καραμήτσο, ἄρχισε μεταξὺ τους ἕνας ἀνὸς διάλογος: «Δὲν περίμενα, καπετάνιε Καραμήτσο», τὸν λέγει ὁ Μπαδραλέξης, «νὰ δεῖξεις ἀπέναντί μου ἰέτοια διαγωγή, γιατί σᾶς ἔβρεσα μὲ τὴ συμμορία σου δυὸ χειμῶνες ὀλόκληρους κατὰ σειρὰ καὶ σήμερα μοῦ ζητᾶς καὶ 200 λίρες χρυσῆς γιὰ νὰ ἐλευθερώσεις τοὺς ἀρπαγέντες. Ἔ, λοιπόν, πάρε λεφτά καὶ κατέβασε τοὺς σκλάβους στὴ βάρκα, ἀλλὰ νὰ ξέρεις πὼς δὲν θὰ τὰ χαρεῖς σὺτὰ τὰ λεφτά, ποὺ πῆρες ἀπὸ μένα». Ὁ Μπαδραλέξης κοίταζε συνεχῶς πρὸς τοὺς κλέφτες καὶ ἔλεγε: «Δὲν θὰ χαρεῖς, Καραμήτσο, αὐτὰ τὰ λεφτά μου». Ὁ Κα-

ραμῆτσος τοῦ ἀπήντησε: «Ἄφησε, ὀρὲ Μπάδρα (νὰ λὲς) νὰ μὴ τὰ χαρῶ, καλὰ εἶναι ὅτι τὰ πῆρα».

Ἄκριβῶς, ὅταν ὁ Μπαδραλέξης μὲ τοὺς λοιποὺς ἀποβιβάσθηκαν στὴ στεριά, ἐφανίσθηκαν σὲ μικρὴ ἀπόσταση τέσσερα καράβια, πιὸ μεγάλα ἀπὸ αὐτὸ τοῦ Καραμήτσου. Ἦταν τὸ ἀπόσπασμα, ποὺ τοὺς καταδίωκε ἀπὸ πολὺ καιρὸ καὶ τώρα τοὺς πέτυχε. Ἀμέσως περικυκλώθηκε τὸ καράβι τοῦ Καραμήτσου καὶ ἄρχισαν οἱ πυροβολισμοὶ καὶ ἀπὸ τὰ τέσσαρα τὰ καράβια μαζί. Ὁ Μπαδραλέξης καὶ οἱ ἄλλοι κρύφθηκαν σὲ θάμνους ἀπὸ ἀγριελιές καὶ παρακολουθοῦσαν τὴ μάχη. Καὶ δὲν ἔφυγαν ἀπ' αὐτοὺς ἕως ὅτου εἶδαν, πὼς καταβυθίστηκε τὸ καράβι τοῦ Καραμήτσου μὲ τὰ χρυσὰ τοῦ Μπαδραλέξη.

Γύρισαν στὰ σπίτια τους εὐχαριστημένοι, εὐχαριστώντας τὸν Θεό, γιατί τοὺς γλίτωσε ἐκ θαύματος ἀπὸ βέβαιο θάνατο, τὸν ὁποῖο δὲν θὰ ἀπέφευγαν ἐὰν ἀργοποροῦσαν, παραμένοντας ἀκόμα λίγο στὸ καράβι.

Σ' αὐτὴ τὴ μάχη ὅλη ἡ συμμορία τοῦ Καραμήτσου ἐξοντώθηκε καὶ ἡ ὁμάδα τοῦ Μπαδραλέξη πέρασε ἐκεῖνο τὸν χειμῶνα μιὰ ἄνετη ζαή, ἡ ὁποία δὲν διαταράχθηκε ἀπὸ τίποτε.

17. Ἡ μαζικὴ ἐγκατάσταση (1822) τῶν Βλάχων στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας-Νάουσας

Τὴν ἀνοιξη, ἀφοῦ γιόρτασαν, ὅπως συνήθως, τὸ Πάσχα, ὀδηγώντας τὰ κοπάδια καὶ τὶς ἀγέλες ἀπὸ ἄλλο δρόμο, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν περσινό, καὶ ἀφοῦ φόρτωσαν τὰ ὑπάρχοντά τους, ξεκίνησαν. Τὸ κατάλυμα, ὅπου θὰ κάθονταν περισσότερο χρόνο ἦταν τὰ Πλατανάκια, κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐδῶ ἔπρεπε νὰ συναντήσουν τὰ κοπάδια μὲ τὰ γιδοπρόβατα. Ὁ Μπαδραλέξης, ὁ Καραγιάννης, ὁ Ζεάνας καὶ ὁ Βέρος πήγαιναν μπροστά, καβάλα στὰ μαῦρα ἄλογά τους, μὲ κατεύθυνση τὴ Θεσσαλονίκη, μὲ σκοπὸ νὰ νοικιάσουν βουνὰ (θερινὲς βοσκὲς) γιὰ νὰ παραθερίσουν μὲ τὰ ποιμνία καὶ μὲ τὶς οἰκογένειές τους.

Πέρα ἀπὸ τὸν Βαρδάρη δὲν ἦταν πιά ἡ κυριαρχία τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, ποὺ ἐκεῖνη τὴ στιγμή ἦταν περικυκλωμένος στὴν πρωτεύουσά του. Ἀντίθετα, ἡ ἐξουσία τοῦ διοικητῆ τοῦ βιλαετίου τῆς Θεσσαλονίκης ἐπεκτεινόταν μέχρι τὴν Κοζάνη, πέρα ἀπὸ τὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο). Θυμήθηκαν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς περιπλανήσεώς τους εἶχαν περάσει μὲ τὰ κοπάδια τους ἀπὸ αὐτὰ τὰ βουνὰ καὶ ὑπελόγιζαν, ὅτι ἀνταποκρίνονταν τέλεια στὶς ἀνάγκες τους. Πληροφορήθηκαν ὅτι αὐτὰ τὰ βουνὰ ἀνῆκαν στὰ τρία χωριά, Μαρούσια, Σκουτῖνα καὶ Σέλι, ποὺ εἶχαν λάβει μέρος στὴν ἐπανάσταση τῆς Νάουσας τοῦ

1822 (ἀκριβῶς τὴν ἀνοιξὴ ἐκείνου τοῦ χρόνου) καὶ καταστράφηκαν ἐντελῶς¹. Ἐνα μέρος τῶν κατοίκων, ποὺ γλίτωσαν ζωντανοί, μετακινήθηκαν κρυφὰ καὶ κρύφτηκαν στὴ Βέροια καὶ δὲν παρατολμοῦσαν νὰ ποῦν φανερὰ ὅτι ἀνήκουν σ' ἐκεῖνα τὰ χωριά.

Ὁ Μπαδραλέξης ἀπεφάσισε νὰ πάει καὶ νὰ τὰ ἐποικίσει καὶ ἐὰν θὰ παρουσιασθεῖ ἰδιοκτήτης θὰ τοῦ πλήρωνε τὸ ἐνοίκιο τῆς βοσκῆς. Ἀμέσως παρουσιάσθηκε μὲ τὸν Χαϊδάρ μπεή στὸν γενικὸ διοικητὴ γιὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσει ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθεῖ ὀριστικὰ στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας.

Μετά, ποὺ πῆρε τὴν ἔγκριση τοῦ διοικητῆ καὶ μιὰ συστατικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μουδῆρη τῆς Βέροιας, ἔφθασε στὰ Πλατανάκια, ὅπου βρισκόνταν τὰ κοπάδια καὶ οἱ οἰκογένειες. Ἦταν ὅλα ἔτοιμα γιὰ ἀναχώρηση τὴν ἄλλη μέρα. Θὰ κανόνιζαν ἐπὶ τόπου, ποὺ θὰ τοποθετοῦνταν οἱ στάνες, γιατί δὲν γνῶριζαν καλὰ τὰ βουνά, ἐπειδὴ τὰ εἶχαν δεῖ μονάχα μιὰ φορά, στὸ διάβα τους.

Στὰ Πλατανάκια, οἱ τέντες² εἶχαν τοποθετηθεῖ ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, σὲ σχῆμα κυκλικὸ καὶ στὴ μέση ὁ χώρος παρέμεινε ἀδειανός. Τὴ βραδιὰ ἐκείνη, παραμονὴ τῆς ἀναχωρήσεως, ἀνάφθηκαν πολλὲς φωτιές καὶ δεκάδες ἄρνια στριφογύριζαν στὴ σούβλα. Ἀφοῦ ψήθηκαν τὰ ἄρνια, στρώθηκαν ὅλοι στὸ χλωρὸ χορτάρι σὲ κοινὸ δεῖπνο. Γλέντησαν μέχρι τὰ μεσάνυχτα μὲ χοροὺς καὶ τραγούδια. Τὰ χαράματα τὰ κοπάδια ξεκίνησαν καὶ τὰ μούλαρια ἦσαν ἔτοιμα γιὰ φόρτωμα. Στὰ πρόσωπα ὄλων φαινόταν μιὰ μεγάλη χαρὰ, σὰν νὰ τοὺς ἔλεγε μιὰ κρυφὴ φωνή, ὅτι τελειώνει ἡ περιπλάνηση καὶ ὅτι φθάνει ὁ καιρὸς γιὰ νὰ σταθεροποιήσουν ἕνα νοικοκυριό, σὰν ἐκεῖνο ποὺ εἶχαν ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου ἔφυγαν καὶ στὸν ὅποιο τόπο δὲν σκέπτονταν νὰ ξαναγυρῶσιν.

Πέρασαν τὴ γέφυρα τοῦ Βαρδαριοῦ καὶ μετὰ ἀπὸ δύο καταλύματα (διανυκτερεύσεις) ἔφθασαν στὴν πόλη τῆς Βέροιας, ἀπὸ ὅπου ἄρχιζε ὁ ἀνήφορος, κοντὰ στὸ μοναστήρι Ντοβρά³, σὲ ἕνα ὄροπέδιο, σκεπασμένο (σὰν χαλί πρά-

1. Γιὰ τὰ χωριά ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1822 καὶ γι' αὐτὸ πурπολήθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα..., ὁ.π., σημ. 1 τῆς σ. 220, καὶ τοῦ Ἰδίου, Νέα στοιχεῖα..., ὁ.π., σημ. 1 τῆς σ. 162, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. ΣΤ', 139. Εἰδικὰ γιὰ τὰ τρία τοῦτα χωριά-τοπωνύμια βλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, Τοπωνύμια Σελιοῦ Βεροίας, «Μακεδονικά» 13 (1973) 365-376 καὶ ἰδιαίτερα τὶς σ. 367, 371, 374, 375 καὶ 376.

2. Γιὰ τὶς τέντες βλ. στῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὁ.π., μέρος Β', 44-48.

3. Γιὰ τὸ μοναστήρι αὐτὸ βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς, τ. 2, Βυζαντινοὶ χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, 196-197 (πρβλ. δὲ καὶ 81, 82 καὶ 96, ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

σινο) από χόρτο και από διάφορα λουλούδια. Ξεφόρτωσαν τὰ μουλάρια και άπλώσαν τις τέντες.

Ἡ πρώτη φροντίδα του τσέλιγκα Μπαδραλέξη (κεχαγιᾶ) ἦταν νὰ παρουσιασθεῖ στον μουδέρη και νὰ του δώσει τὴν ἐπιστολὴ πού εἶχε ἀπὸ τὸν γενικὸ διοικητὴ. Ὁ μουδέρης, ἀφοῦ διάβασε τὸ γράμμα, του εἶπε ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ του ἱκανοποιήσει ὅλες τις ἀνάγκες, πού ἐξαρτιοῦνται ἀπὸ τις ἀρχές. Ὁ Μπαδραλέξης του ἀπήντησε ὅτι δὲν ἔχει καμιὰ ἀνάγκη και πὼς ἦλθε μονάχα γιὰ νὰ τὸν γνωρίσει και γιὰ νὰ του γνωστοποιήσει ὅτι ἐγκαθίσταται γιὰ πάντα μὲ ὅλο τὸ φαλκάρη του στὰ βουνὰ τῆς Βέροιας. Ζήτησε ὁ Μπαδραλέξης, ἂν παρουσιασθεῖ καμιὰ σχετικὴ καταγγελία ἀπὸ κανένα, νὰ τὸν εἰδοποιήσει, γιατί δὲν γνωρίζει αὐτὸς ποιοὶ εἶναι οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν βουνῶν.

Μὲ δυσκολία βάδιζαν στὰ ἀχρησιμοποίητα μονοπάτια, πού εἶχαν κλείσει ἐξαιτίας τῶν (ἀνώμαλων) περιστάσεων¹. Ἔφθασαν σὲ ὕψος 1.100 μέτρα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, σὲ ἓνα σταυροδρόμι ὅπου σμίγονταν τέσσερα ρεύματα, ὅπου σὲ ἓνα ἀπ' αὐτὸ ἔτρεχαν πολλὰ ἰσβόρια (πηγές) μὲ κρῦο νερό. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Μπαδραλέξης διατάζει νὰ ξεφορτώσουν τὰ μουλάρια και νὰ ἀπλώσουν τις τέντες και μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες κάθε οἰκογένεια ἄρχισε νὰ κτίζει καλύβια γιὰ τὴν παραθέριση. Γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ χωριὸ αὐτὸ — πού μετὰ μεγάλωσε—λεγόταν «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη»², ἐπειδὴ ὁ Μπαδραλέξης ἦταν ὁ πρῶτος, πού ἔβαλε στύλους γιὰ νὰ φτιάξει τὴν καλύβη του.

Πρὸς τὸν βοριά, γύρω στὰ δύο χιλιόμετρα, ἀρχίζει δάσος ἀπὸ πεῦκα, πολὺ πυκνὸ, πού κατεβαίνει στὸ χωριὸ Παλιὸ Σέλι, τὸ ὁποῖο ἦταν καταστραμμένο ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση. Πρὸς τὴ δύση, ἀπλώνονταν γυμνὰ βουνά, σκεπασμένα μὲ χλωρὸ χορτάρη, κατάλληλο γιὰ τὰ πρόβατα, τὰ ὁποῖα κάλυπταν γύρω στὰ σαράντα χιλιόμετρα. Πρὸς ἀνατολὰς και πρὸς τὸν νότο, σὲ μικρὴ ἀπόσταση, ἦταν γυμνὰ και ἀπ' ἐκεῖ ἄρχιζε δάσος πυκνὸ ἀπὸ ὀξιά.

Ὁ τσέλιγκας Βέρος χάρισε προσωρινὰ ἀπὸ τὸν Μπαδραλέξη και ἐγκαταστάθηκε παρέκει, σὲ ἀπόσταση πέντε χιλιόμετρα ἀπὸ τὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη», σὲ μιὰ γούρνα, ὅπου ἀνάβλυζαν κάμποσες πηγές. Ὀνομάζεται και μέχρι σήμερα «ἡ πηγὴ τοῦ Βέρου». Πηγάζει ἀπὸ τὸ βουνὸ Σκουτέρνα. Ἐδῶ ἔστησε τὴ στάνη του, μὲ κάπου πέντε χιλιάδες πρόβατα, δικά του και τῆς ὁμάδας του (πού ἀποτελοῦνταν) ἀπὸ εἴκοσι οἰκογένειες.

1. Οἱ Ἕλληνες ραγιάδες εἶχαν ἐγκαταλείψει τις περιουσίες τους, τις ὁποῖες, ἄλλωστε, εἶχαν δημεύσει οἱ Τούρκοι. Μετὰ ὅμως λίγα χρόνια ἐπεστράφηκαν. Βλ. σχετικά στοῦ Γιώτη, *Χιονιὸς, Ζητήματα ἰδιοκτησίας...*, ὁ.π.

2. Ὅπως σημειώθηκε κιόλας καλύβια ἢ στάνη τοῦ Μπάρδα ὑπῆρχαν και ἀλλοῦ. Βλ. Κ. Κρυστάλλη, ὁ.π., 467. Ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται και τώρα ἔτσι και ὑπῆρχε (1886) σὲ τούτη και μικρὸ χωριὸ μὲ 40 οἰκογένειες Βλάχων, πού ξεχειμώνιαζαν στὴ Βέροια. Βλ. Νικολάου Θ. Σχινᾶ, ὁ.π., 144.

Τὸ μέρος, ὅπου ἔστησε ὁ Μπαδραλέξης τὰ καλύβια του, ἀνῆκε στὸ χωριὸ Σέλι, πού εἶχε κατερειπωθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Στὸ Σέλι, ἄλλωστε, ἀνῆκαν περισσότερα βουνά (θερινὲς βοσκές). Ὁ Μπαδραλέξης τὰ χώρισε μόνος του, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων πού εἶχε ὁ καθένας ὑποτέλιγκας.

Ὁ Μπαδραλέξης, μὲ τέσσερες χιλιάδες πρόβατα καὶ χίλια γίδια, ἐγκαταστάθηκε στὸν Μερά¹ κοντὰ στὰ καλύβια.

Ὁ Καραγιάννης, μὲ τὰ χίλια δικά του πρόβατα (καὶ ἄλλοι μὲ λιγότερα), ἐγκαταστάθηκε στὴ Στέρνα².

Ἄλλοι, κατασκεύασαν τὶς στάνες τους στὸ Ἄρσουμπαση³, στὴν Τζουμαγιά, στὸ Μπέη Μπουνάρ, στὴν Πλαλίστρα⁴, στὸ Στουρνάρι⁵, στὸ Ἀγκάθι⁶ καὶ στὴ Μαρούσια⁷, δηλαδὴ (ὑπῆρχαν) συνολικὰ δέκα στάνες πού ἀριθμοῦσαν ἀπὸ πέντε καὶ ἕξ χιλιάδες (ζῶα) ἢ καθεμιά (στάνη), ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἦσαν γαλάρια.

Οἱ οἰκογένειες ὅμως ἔμειναν στὸν τόπο (στὰ «Καλύβια τοῦ Μπαδραλέξη») γιὰ καλύτερη ἀσφάλεια.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο ἦλθε καὶ ὁ Βέρος μὲ τὶς ἄλλες οἰκογένειες καὶ ἦσαν ὅλοι πιά μαζεμένοι.

Ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1829, ὅποτε ἐγινε ἡ συνθήκη εἰρήνης στὴν Ἄδριανούπολη, γύρω στὰ ὀκτῶ χρόνια, δὲν ἀποκαταστάθηκε ἡ ἡσυχία στὴν τουρκικὴ κυριαρχία. Ὅπου δὲν ὑπῆρχαν ὁμάδες ἀπὸ ἐπαναστάτες, ἦσαν συμμορίες ἀπὸ κλέφτες, οἱ ὁποῖες ἀνησυχοῦσαν περισσότερο τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς παρὰ τοὺς Τούρκους, γιατί οἱ τελευταῖοι κατοικοῦσαν, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στὶς πόλεις, ὅπου οἱ κλέφτες δὲν μποροῦσαν νὰ εἰσδύσουν. Γι' αὐτὸ ὁ Μπαδραλέξης, ἐπειδὴ δὲν ἦταν βέβαιος τί θὰ συνέβαινε τὴν ἄλλη μέρα, φρόντιζε νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς δυσκολίες πού συναντοῦσε μὲ μεγάλη ἐπιτηδειότητα καὶ ἦταν εὐχαριστημένος, ὅταν ἡ ἄνοιξη τὸν ἐβρισκε ἐντάξει μὲ ὅλη τὴν ὁμάδα του. Ἔτσι δὲν δοκίμασαν νὰ κάμουν τίποτε τὸ στερεὸ καὶ μόνιμο γιὰ τὸ καλοκαίρι. Ἦταν ἓνα εἶδος «πήγαينه-ἔλα» ἀπὸ τὸ βουνὸ στὸν κάμπο καὶ ἀπὸ τὸν κάμπο στὸ βουνό.

Μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ τὸ χωριὸ ἄρχισε νὰ μεγαλώνει σὲ πληθυσμὸ, ἐξαιτίας τῶν δύσκολων περιστάσεων. Μιὰ μέρα παρουσιάζονται σαράντα οἰκογένειες ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, οἱ ὁποῖες ξεφόρτωσαν τὰ μουλάρια τους καὶ ἔμει-

1. Βλ. γιὰ τοῦτον Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 375-376.

2. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 374 καὶ 376.

3. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 367.

4. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 373 καὶ 376.

5. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 374 καὶ 376 («Στουρνάρι»).

6. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 366 καὶ 376.

7. Βλ. Νίκου Γ. Παπαδόπουλου, ὁ.π., 371 καὶ 375-376.

ναν έδώ, όριστικά. Μετά από λίγο, άλλες ένενήντα οικογένειες πάλι από τή Σαμαρίνα, κατέλυσαν στη Νάουσα (πού ήταν καταστραμμένη από τήν επανάσταση), οί όποίες άφομοιώθηκαν¹. Έτσι μου τά διηγήθηκε μιá γριά, όταν ήμουν στη δεύτερη τάξη, στο γυμνάσιο, στο σπίτι του Ζιώγα Μαχαιρά στο Μοναστήρι.

Έπίσης τότε ήρθαν, πάλι, στα «Καλύβια του Μπαδραλέξη» καμιά πενηνταριά οικογένειες από τὸ Περιβόλι, με επικεφαλής τὸν Μποζίνη². Μετά από τρία χρόνια, τήν άνοιξη, έγκαταστάθηκε μόνιμα στα «Καλύβια του Μπαδραλέξη» και ὁ Γκιζάρης³ με τήν ομάδα του και τά κοπάδια από τά Πορόια, όπου είχε συναντήσει κάτι δυσκολίες.

Τὸ χωριὸ έφθασε νά έχει πάνω από τριακόσιες οικογένειες.

Άπό τὸ έτος 1835 άρχισε νά παρατηρεῖται ὡπωςδήποτε κάποια ήσυχία, χάρη στα μέτρα ασφάλειας πού είχαν πάρει οί άρχές, αλλά συμμορίες από κλέφτες παρουσιάζονταν πότε πότε στα βουνά, για τούτο ὁ Μπαδραλέξης άπεφάσισε τότε νά βάλει γερὰ θεμέλια στο χωριὸ και έκτισε ένα σπίτι άρκε-

1. Στη Νάουσα είναι έγκαταστημένοι Βλάχοι και από τήν Ἀβδέλλα, ὡπως ὁ προαναφερμένος πρώτος έπιμελητής τῶν (δακτυλογραφημένων) άναμνήσεων του Παναγιώτη (Γιώτη) Ναούμ κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου. Ἄλλωστε, υπάρχει και σχετική (πολύ διαδομένη) προφορική παράδοση για τήν ηπειρωτική καταγωγή μερικῶν νεότερων κατοίκων τῆς πόλεως, πού ήλθαν και κατοίκησαν σ' αὐτὴ πρὶν και μετά τήν καταστροφή τῆς στὴν επανάσταση του 1822. Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, Ὁ ὄσιος Θεοφάνης, ὁ νέος, (Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων πολιοῦχος τῆς μακεδονικῆς Ναούσης, ἡ ίδρυσις τῆς πόλεως και ἡ καταγωγή τῶν κατοίκων), «Μακεδονικά» 8 (1968) 223-238 και κυρίως τὶς σ. 237-238, ὅπου και βιβλιογραφία, από τήν ὁποία βλ. κυρίως Φ ω τ ί ο υ Π έ τ σ α, Νιάουστα-Γλυτουναῖστα, «Μακεδονικά» 7 (1966-1967) 81-93, και τοῦ Ἰ δ ι ο υ και τοῦ Γ. Α. Σ α ρ α λ ῆ, Ἀρίστη και Δυτικὸ Ζαγόρι, Ἀθήνα 1982, 74-79. Για τήν εγκατάσταση τῶν Βλάχων στη Νάουσα (Νιάουστα) βλ. και Α. J. B. W a c e - M. S. T h o m p s o n, ὁ.π., 46 και 210. Για τὴ μετανάστευση Σαμαρινιωτῶν από τὸ Σέλι στη Νάουσα βλ. Ἀ ν τ ὠ ν. Κ ε ρ α μ ο π ο ὐ λ λ ο υ, ὁ.π., 73, Ἀ λ ε ξ. Π α π α β α σ ι λ ε ί ο υ, Ἱστορικά σημειώματα για τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσόβλαχους, Βέροια 1969, και κυρίως τὶς σ. 103-106. (Στὶς σ. 91-102 δημοσιεύει εὐρεία περίληψη τῶν άναμνήσεων του Παναγιώτη Ναούμ). Πρβλ. ακόμα και Ἀ ν τ ὠ ν η Μ. Κ ο λ τ σ ί δ α, ὁ.π., 72. Εξάλλου, από έγγραφα πού θά εκδώσω στη μελέτη (πού προανάφερα) για τήν επικυριαρχία του Ἀλῆ πασᾶ στὴν Κεντροδυτική Μακεδονία έπιβεβαιώνεται ἡ άποψη ὅτι κάτοικοι τῆς Νάουσας κατάγονταν από χωριά τῆς Ἡπείρου. Βλ. ακόμα και Σ π ὐ ρ ο υ Ι Ἀ σ δ ρ α χ ᾶ, ὁ.π., 131-132, ὅπου γίνεται χρησιμοποίηση και έγγραφων τῆς εποχῆς του Ἀλῆ πασᾶ (τῶν ὁποίων έχω έτοιμὴ τήν κριτική έκδοση) και γράφεται ὅτι τούτα αναφέρονται (1801) σὲ Σαμαρινιώτες, πού είχαν εγκατασταθεῖ στη Νάουσα. Τελευταία (1980) ιδρύθηκε σωματεῖο τῶν Βλάχων τῆς Νάουσας.

2. Τὸ επίθετο είναι συννηθισμένο στη Βέροια κ.ά. και μεταξύ τῶν Βλάχων.

3. Ζοῦν άπόγονοι του τσέλιγκα Γκιζάρη και στὸν νομὸ Ἡμαθίας, ἐνῶ στὴν περιοχή του Σελιοῦ υπάρχει τὸ τοπωνύμιο «Τρύπα του Γκιζάρη» και ἡ «Προυνιά του Γκιζάρη», Βλ. Ν ί κ ο υ Γ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο υ, ὁ.π., 368, 373 και 376.

τά μεγάλο και σκεπασμένο με πλάκα (γιατί τὰ καλύβια ἦσαν σκεπασμένα με σανίδισ).

Μόλις ὁμως ἔζησε δύο καλοκαίρια στὸ καινούργιο σπίτι του και εἶχε ἀρχίσει νὰ σκέφτεται μεγάλα ὄνειρα γιὰ τὴν ὁμάδα του, ὅταν ἀναπάντεχα μία ἀνίατη ἀρρώστια τὸν ρίχνει στὸ στῤῥωμα και μετὰ ἀπὸ δύο βδομάδες (παρ' ὄλες τὶς περιποιήσεις) πεθαίνει. Τὸν πῆγαν στὴν τελευταία κατοικία του με κλάματα και φωνές ἀπὸ ὄλη τὴν ὁμάδα και τὸ χωριό. Τὸ πένθος, πὸ ἔφερε ὁ θάνατος τοῦ Μπαδραλέξη, τόσο στὴν οἰκογένεια ὅσο και στὴν ὁμάδα και σ' ὄλο τὸ χωριό, δὲν περιγράφεται. Εὐτυχῶς, ὅτι ἦταν προνοητικὸς ἄνθρωπος και εἶχε ἐτοιμάσει τὸν διάδοχό του. Ἐντούτοις, ὁ κόσμος διερωτιόταν, ἄραγε, τὸ παιδί του Γεώργιος θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ὀδηγήσει τὴν ὁμάδα του με τέτοια ἐπιτηδειότητα, ὅσο και ὁ πατέρας του και νὰ τοὺς βγάλει σὲ καλὸ λιμάνι;

18. Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης γίνεται ἀρχιτέλιγας

Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης, ὡς πρὸς τὴν ἡλικία ἦταν ἀρκετὰ ὄριμος, γιατί εἶχε φθάσει τὰ τριάντα ὀκτῶ χρόνια και ἀπὸ μικρὸς ἀκόμα ταξίδευε με τὸν πατέρα του στὴ Θεσσαλονίκη, στὴ Βέροια, στὴν Κατερίνη και σὲ ἄλλες πόλεις και ἐρχόταν σὲ ἐπαφή με ἀνθρώπους πολλῶν εἰδῶν, πὸ ἀνῆκαν σὲ διάφορες ἐθνότητες, πὸ κατοικοῦσαν σ' αὐτὰ τὰ μέρη τῆς Μακεδονίας. Παρόλο ὅτι ἤξερε πολὺ λίγα γράμματα (τόσα ὅσα μπόρεσε νὰ διδαχθεῖ ἀπὸ τὸν δάσκαλο τῆς ὁμάδας)¹ ἢ καθημερινή του ὁμως πρακτικὴ τὸν ἔκαμε νὰ ὀμιλεῖ (ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μητρική του γλῶσσα) τέσσερες γλῶσσες, τὴν ἑλληνική, τὴν τουρκική, τὴ βουλγαρική και τὴν ἄλβανική. Ἦταν ἄνθρωπος, ὁ ὀποῖος ἐκτιμοῦσε πολὺ τὰ γράμματα και ποθοῦσε πολὺ νὰ σπουδάσει μερικὰ παιδιὰ του, ἀλλὰ τοῦτο ἦταν ἀδύνατο στὶς περιστάσεις πὸ ζοῦσαν, γιατί

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι μέχρι τὰ τελευταία χρόνια οἱ κτηνοτρόφοι (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι κ.λ.) προσλάμβαναν με ἔξοδά τους δασκάλους γιὰ νὰ διδάξουν στὰ παιδιὰ τους στὶς θερρινές βοσκές. Συχνὰ ἔκαμναν τοὺς δασκάλους «ἐκ περιστάσεως» και ὀποιοῖδήποτε ἤξεραν «ἀνάγνωση και γραφή». Γιὰ τοὺς Σαρακατσάνους βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχαήλ η, Σαρακατσάνοι, τ. 1, μέρη Α'-Β', Ἀθήνα 1957, και Γιάννη Ἀλ. Μποτοῦ, Οἱ Σαρακατσαναῖοι, Ἀθήνα 1982, ὀπου και σχετικὴ βιβλιογραφία. Με τὸ ἴδιο θέμα, ἐξάλλου, ἀσχολήθηκαν και ἄλλοι συγγραφείς με μικρότερες μελέτες τους (ὀπως ὁ Γ. Καββαδίας, ὁ Λάζ. Ἀρσενίου, ὁ Βασ. Λαμνάντος, ὁ Εὐθύμ. Κ. Κίτσης, ὁ Νέστορας Μάτσας, ὁ Δημήτρης Γαρούφας κ.ἄ.), ἐνῶ τελευταία (1981-1982) ἐντάθηκε ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ σωματειακὴ δράση τῶν Σαρακατσάνων, με συναντήσεις και λαογραφικὲς ἐκδηλώσεις τους σὲ διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας και τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Σαρακατσάνοι δὲν εἶχαν καλὲς σχέσεις και συναναστροφή με τοὺς Κουτσόβλαχους. Βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχαήλ η, ὀ.π., μέρος Α', νη', σημ. 1, και Γιάννη Ἀλ. Μποτοῦ, ὀ.π., και ἰδιαίτερα τὶς σ. 346 κ.ἑ. Γιὰ τοὺς Σαρακατσάνους βλ. και τὸν τόμο, «Οἱ Σαρακατσαναῖοι», μελέτες, δοκίμια), τ. Α', Θεσσαλονίκη 1984, ἑκδοσὴ τῆς Πανελληνίας Ὀμοσπονδίας τους.

ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία βρισκόταν συνέχεια σὲ κατάσταση ἀναταραχῆς καὶ ὁ κόσμος δὲν σκεπτόταν καθόλου νὰ ἰδρῦσει ἀνώτερα σχολεῖα γιὰ τὰ παιδιὰ του.

Ἦταν ἀρκετὸς καιρὸς ποῦ δὲν πῆγαιναν τὰ κοπάδια τους στὴν Κασσάνδρα. Ἦ διαδρομὴ ἦταν μακρινὴ καὶ κουραστικὴ καὶ ἐπὶ πλέον ἓνα μέρος ἀπὸ τὶς οἰκογένειες, ποῦ δὲν εἶχαν ζῶα, συνήθισαν νὰ μένουν τὸν χειμῶνα στὴ Βέροια¹.

1. Στὴ Βέροια ὑπῆρχαν Βλάχοι καὶ στὰ παλιότερα χρόνια, ἐνῶ γύρω στὰ 1819 ἔγινε ἀπλῶς ἡ μαζικὴ ἐγκατάστασή τους στὴν πόλη. Βλ. πρόχειρα τοῦ Γιώργου Χ. Χιονίδη, «Πότε ἐγκαταστάθηκαν οἱ Βλάχοι στὴ Βέροια;», ἔφημ. «Λαὸς» τῆς Βέροιας, τῆς 6-4-1982. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων στὴ Βέροια καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Σελιοῦ, δηλαδὴ τῶν Σαμαρινιωτῶν, Περιβολιωτῶν, Ἀβδελιωτῶν κ.λ. γύρω στὰ 1819 βλ. καὶ Α. J. B. W a c e - M. S. T h o m p s o n, ὁ.π., 46, 129, 139, 154, 159 καὶ κυρίως 174, 210, 212, 252, 269 καὶ 287-288. Ὁ Γρηγόριος Ἀθ. Νασίκας, ὁ.π., 35-39, γράφει ὅτι μερικὲς οἰκογένειες καὶ τῆς Σμίξης ἔμεναν καὶ στὶς περιοχὲς τῆς Βέροιας (ὅπως τοῦ Τσαλέρα, γιὰ τὴν ὁποία βλ. 15, 16 καὶ 39) καὶ τῆς Καρατζιόβας-Ἀξιουπόλεως (Λιβάδια;) καὶ διασώζει τρεῖς ἐκδοχὲς γιὰ τὸν ἐκπατρισμό τους ἀπὸ τὴ Σαίξη, ἀπὸ τὶς ὁποῖες, θεωρεῖ—σωστὰ—ὀρθότερη τὴν ἄποψη ὅτι τοῦτο ὀφειλόταν στὸ κυνήγι τους ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασά (σ. 36 καὶ 38). Στὸν (ἀνέκδοτο) 16ο κώδικα τῆς μητροπόλεως τῆς Βέροιας-Νάουσας, ποῦ περιέχει τὴν ἐπαρχιακὴ ἀλληλογραφία στὰ χρόνια τοῦ μητροπολίτη Κοσμᾶ Εὐμορφόπουλου (βλ. γιὰ τὸν κώδικα τοῦτον τοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 1, Βέροια 1960, 39-40) γράφονται καὶ τὰ ἐξῆς (43-44) σὲ ἐπιστολῇ (τοῦ μητροπολίτη Κοσμᾶ πρὸς τὸν Ὀικουμενικὸ Πατριάρχη) τῆς 19.1.1893 (διορθώθηκαν σιωπηρὰ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη): «Παναγιώτατε Δέσποτα! Πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐτῶν, βλαχόφωνοί τινες οἰκογένειαι, ἐξ Ἠπειροῦ καταγόμεναι, φεύγουσαι τὴν τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλή, μετώκησαν μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν, εἰς τὰ μέρη ταῦτα, καὶ χειμῶνος μὲν ὥρα περὶ τὰς ἑκατὸν διαμένουσιν ἐν τῇ πόλει Βεροίας, ἐν θέρει δὲ εἰς τὰ παρακείμενα ὄρη, ἐνθα ὑπάρχουσι χωρία Σέλλειον (sic) καὶ Ξηρολείβαδον, ὑπὸ Ἑλλήνων πάντα οἰκούμενα καὶ κατὰ τὴν ἐπαναστασίαν καταστραφέντα. Χριστιανοὶ δὲ ὀρθόδοξοὶ ὄντες μέχρι πρὸ δεκαετίας συνεβίουν εἰρηνικῶς μετὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων ἀναμιξ ἑν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς Βεροίας συμπροσευχόμενοι καὶ συνεκπαιδευόμενοι, ὅτε ὑπεισήληθε καὶ παρ' αὐτοῖς τὸ μόλυσμα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, οὗ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ σύστασις ρουμανικῆς σχολῆς μέση Βεροία καὶ ἡ χρῆσις τῆς ρουμανικῆς γλώσσης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν θερινῶν αὐτῶν κατοικιδῶν...».

Ἔτσι, ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἀκρίβεια τῶν διδόμενων χρονολογιῶν ἀπὸ τὸν Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ τόσο ἀπὸ τοὺς W a c e - T h o m p s o n, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ πιδ πάνω τμῆμα τῆς ἐπιστολῆς. Ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὶς διώξεις καὶ τὶς μετακινήσεις τῶν Σαρακατσάνων καὶ τῶν λοιπῶν τσομπαναραίων ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων βλ. στῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ὁ.π., μέρος Α', ξη', σημ. 3 καὶ οζ' - π'. Εἶναι συνεπῶς (ἀπὸ χρονολογικὴ ἄποψη) λανθασμένα ὅσα ἔγραψε ὁ Ἀναστάσιος Ἐμμ. Χριστοδούλου (Ἱστορία τῆς Βεροίας, Βέροια 1960, 136-137) γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου στὰ βουνὰ τοῦ Βερμίου—δῆθεν—στὰ 1835 καὶ στὴ Βέροια—δῆθεν—στὰ 1878. Βλ. ἀκόμα Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, ὁ.π., 19. Βλάχοι ἐγκαταστάθηκαν καὶ στὰ χωρία τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας Π. Σκυλίτσι, Σταυρὸς καὶ Διαβατό. Βλ. Ἀντωνίου Μ. Κολτσίδα, ὁ.π., 64-65, 71-72, 175-177, 199 καὶ 200, Θεόδωρου Κ. Π. Σαράντη,

Στή Βέροια άρχισαν νά μένουν και εκείνοι, οί όποιοι είχαν πιό λίγα πρόβατα και άσχολούνταν με τήν έθνική, χειρωνακτική έργασία, πού ήταν τό νά κατασκευάζεις τις βελέντσες¹. Αύτοι διατηρούσαν τά κοπάδια τους κοντά στην πόλη, έπυ τα φύλαγαν οί τσομπαναραΐοι και κάπου κάπου πήγαιναν και οί ίδιοι για νά τά δοϋν.

Ή μεγάλη μάζα από τις οικογένειες πέρασε τόν Άλιάκμονα και κατέλυσε στα γύρω χωριά τής Κατερίνης, όπου βρίσκονταν άρκετά βοσκοτόπια.

Τό καλοκαίρι όμως και αύτοί, πού έμεναν στην πόλη και στα χωριά, τήν περνούσαν στο βουνό με τή διεύθυνση του Γεωργίου Μπαδραλέξη. Και όταν είχε κανένας ανάγκη από τις άρχές, τήν έλυνε αυτός, με τή μεσολάβηση του.

Μετά, αφού πέρασαν πολλά χρόνια από τήν έγκατάστασή τους, οί κάτοικοι του χωριού συνήθισαν πιά, παρ' όλα τά βάρη πού τύχαιναν πολλές φορές εξαιτίας των κλεφτών (οί όποιοι είχαν καταλήξει πιά νά φέρνονται σαν άληθινοί κλεφτοκοτάδες) και χωρίς πολλή σκέψη άρχισαν όλοι νά κτίζουν από ένα σπίτι, καταδαφίζοντας τά καλύβια τους.

Ό Γεώργιος Μπαδραλέξης και ό άδελφός του Δημήτριος (ό τελευταίος άπασχολούνταν με τή διεύθυνση του κοπαδιού και του σπιτιού) ήταν άχώριστοι και είχαν δημιουργήσει πολυάριθμη οικογένεια. Τό παλιό σπίτι πού είχαν δέν τους χωρούσε και γι' αυτό άπεφάσισαν και έκτισαν ένα άλλο με δύο πατώματα για νά δώσουν θάρρος και τό παράδειγμα και στους άλλους κατοίκους, ώστε νά κτίσουν και αύτοί. Στην αύλή του (άρκετά ευρύχωρου και καινούργιου σπιτιού τους) στήσαν ένα τσαρδάκι².

ό.π., 59, 60, 67, 78, και 98, ό όποιος (βλ. σ. 78 σημ. 92 κ.έ., 98 και 178 κ.έ.) δέχεται, έπίσης, ότι σκοπός τής μεταναστεύσεως των Βλάχων (άπό τό Περιβόλι) ήταν νά ξεφύγουν από τις πιέσεις του Άλή πασά των Ίωαννίνων. Πρβλ. και Τηλεμ. Μ. Κατσουγιάννη, ό.π., 26-28. Πρέπει νά σημειωθεί έδώ ότι στην Βέροια και στην Νάουσα είχαν εγκατασταθεί και κάτοικοι από τήν περιοχή τής Μοσχόπολεως και μάλιστα σε διάφορες εποχές και ιδιαίτερα μετά τήν καταστροφή της, στα 1769. Βλ. Ίωακείμ Μαρτινιανού, Ή Μοσχόπολις..., 55 και 182, του ίδιου, Συμβολαί..., 94, σημ. 31, και Θεοφράστου Γεωργιάδη, ό.π., 77-78. Ή μετακίνηση όμως των Βλάχων, εξαιτίας των διωγμών των Τούρκων, είναι πιό γενικό φαινόμενο. Βλ. και Νικολάου Μάλλα, Ίστορία του Κρουσόβου, πρόλογος Χρ. Νάλτσα, Θεσσαλονίκη 1962, 18-20. Για τή μετανάστευση και τις γλωσσολογικές άλληλοειδράσεις βλ και Νικολάου Άθ. Κατσάνη, ό.π., 22-24, 43, 62 και 154, και Άντωνίου Δ. Μπουσμπούκη, ό.π., 30, 195, 204-205 κ.ά.

1. Ή κατασκευή τους γινόταν στα σπίτια, ενώ τώρα έχει βιομηχανοποιηθεί και οί βελέντσες πουλιούνται κυρίως στο έξωτερικό. Βλ. και Άγγελικής Χατζημιχάλη, ό.π., μέρος Α', ξε-ξστ', σημ. 5.

2. Βλ. για τόν τρόπο κατασκευής του κ.λ. στής Άγγελικής Χατζημιχάλη, ό.π., μέρος Β', 56-57.

19. *Ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης στους κτηνοτρόφους*

Στὸν ἴσκιο (τοῦ τσαρδιοῦ) ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης δίκασε τὶς διαφορές, τὶς ὁποῖες εἶχαν οἱ κάτοικοι μεταξύ τους καὶ ἔβρισκε τὸ δίκαιο. Δίνουμε ἓνα μονάχα περιστατικὸ ἀπὸ τὰ πολλά:

Στὸ χωριὸ βρίσκονταν καὶ μερικοὶ ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπὸ ἓνα ζῶο, τὴ μόνη τους περιουσία. Κατέβαιναν τὴ Δευτέρα στὴ Βέροια (ὅπου τὴν Τρίτη γινόταν παζάρι)¹, ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς λαδόμυλους² σησαμόλαδο καὶ τὸ ἔβαζαν στὰ τουλούμια. Τὴν Τετάρτη πῆγαιναν στὰ Γιαννιτσά, ὅπου τὴν Πέμπτη γινόταν καὶ ἐκεῖ παζάρι καὶ πωλοῦσαν τὸ ἐμπόρευμα καὶ τὴν Παρασκευὴ ἐπέστρεφαν στὴ Βέροια καὶ τὸ Σάββατο τὸ πρωὶ ἔφθαναν στὸ χωριό.

Μιὰ μέρα, μιὰ νύφη ἑνὸς ὑποτσέλιγκα (λίγο ψηλομύτα) πῆρε τὶς «μποῦκλες» στὸν ὄμο της καὶ πῆγε γιὰ νερὸ στὴ βρύση, ὅπου εἶχε καὶ κοπάνα γιὰ νὰ πιοῦν νερὸ τὰ ζῶα. Τὴν ὥρα ποὺ τὸ νερὸ ἔτρεχε στὴν μπούκλα αὐτῆς τῆς γυναίκα, ἔρχεται ἓνας γιὰ νὰ ποτίσει τὸ ἄλογό του καί, ὅπως τοῦτο ἦταν διψασμένο, δίνει μιὰ μὲ τὸ κεφάλι του στὴν μπούκλα, τὴν ἀνατρέπει καὶ ἄρχισε νὰ πίνει νερὸ. Ἡ νύφη θύμασε καὶ κτύπησε τὸ ζῶο στὸ κεφάλι μὲ τὴν μπούκλα, ὁπότε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ζώου χωρὶς νὰ ὑπολογίσει, πῶς ἡ γυναίκα ἦταν νύφη ὑποτσέλιγκα, παίρνει τὴν μπούκλα καὶ τὴν πετᾷ μακριά. Θυμῶνει ἡ γυναίκα, φεύγει χωρὶς νὰ πάρει νερὸ καὶ πηγαίνει στὸ σπίτι της, ὅπου διηγήθηκε στὸν ἄντρα τὸ πάθημά της.

Ὁ ἄντρας της φωνάζει ἀμέσως τὸν φύλακα Χασάν Πάλα, ποὺ ἦταν Ἀλβανός, ἓνα εἶδος ἰδιωτικοῦ χωροφύλακα, καὶ τὸν στέλνει νὰ πιάσει τὸν φταίχτη, νὰ τὸν δέσει καὶ νὰ τὸν φέρει στὸ τσαρδάκι τοῦ Μπαδραλέξη, ἐνῶ αὐτὸς προπορεύθηκε καὶ πληροφόρησε τὸν Μπαδραλέξη, πῶς διαδραματίστηκε τὸ ἐπεισόδιο.

Ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης κατάλαβε πῶς ἐγίνε τὸ ἐπεισόδιο, ἀλλὰ δὲν

1. Καὶ σήμερα τὸ παζάρι («λαϊκὴ ἀγορὰ») γίνεται τὴν Τρίτη.

2. Ἦσαν περίφημοι καὶ οἱ πολλοὶ λαδόμυλοι τῆς Βέροιας, ποὺ ἔβγαζαν τὸ σησαμόλαδο (σουσαμόλαδο), τὸ ταχύνη (ἄσπρο καὶ «μαῦρο», σκοῦρο) καὶ χαλβά. Λειτουργοῦσαν μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια, κυρίως στὸ νότιο τμήμα τῆς πόλεως, ὅπου ἡ περιοχή λέγεται καὶ σήμερα, ἀκόμα, «Λαδόμυλοι» (κοντὰ στὴν «Ἐληά», στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ Πιερίων). Ἐκεῖ ὑπῆρχαν, κυρίως, καὶ οἱ ἄλλοι νερόμυλοι, γιὰ τὸ ἄλεσμα τῶν δημητριακῶν κ.λ., γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή γράφει (1668) ὅτι «...παρόμοιοι τοὺς δὲν ὑπάρχουν σὲ καμιὰ ἄλλη χώρα». Βλ. Β α σ ί λ η Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη 1973, 257. Στους νερόμυλους τοῦτους πρέπει ἴσως νὰ συμπεριλαμβάνονταν καὶ οἱ λαδόμυλοι, γιὰτὶ ὁ Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή γράφει: «Συνολικά στὴν πόλη ὑπάρχουν τριακόσιοι νερόμυλοι, δ ι α φ ὀ ρ ω ν ε ἰ δ ὶ ν». (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μου). Περισσότερα στοιχεῖα θὰ δημοσιεύσω στὸν 3ο τόμο («Τουρκοκρατία») τοῦ βιβλίου μου «Ἱστορία τῆς Βέροιας».

είπε τίποτε και περίμενε να έλθει ο φταίχτης. Στη στιγμή φθάνει ο Χασάν Πάλας, τινάζοντας τη φουστανέλλα του δεξιά και αριστερά και από κοντά έρχόταν ο φταίχτης με δεμένα οπισθάγκωνα τὰ χέρια. Φωνάζει ο Μπαδραλέξης: «'Από ποῦ τὸν φέρνεις, ὁρὲ Χασάν Πάλα, αὐτὸν τὸν κλέφτη; Λύσε τὸν ἄνθρωπο καὶ τσακίσου ἀπὸ δῶ νὰ μὴ σὲ ξαναδῶ». Μετὰ ἀπὸ τὸ λύσιμο τῶν χεριῶν, γυρίζει καὶ λέει στὸν ἄνθρωπο: «Πήγαινε, χριστιανέ μου, καὶ κοίταξε τίς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ σου καὶ μὴ σὲ μέλλει. Καὶ σὺ κύριε Μητρούσιου νὰ πεῖς στὴ γυναίκα σου, ὅταν πηγαίνει στὴ βρύση νὰ πάρει νερὸ καὶ βλέπει, ὅτι ἔρχονται ἄλογα, νὰ παραμερίζει νὰ πίνουν τὰ ἄλογα νερό, γιατί αὐτὰ εἶναι ζῶα, ἐνῶ ἡμεῖς εἴμαστε ἄνθρωποι. Πιστεύω, νὰ μὲ κατάλαβες».

Ἔτσι ἔδινε τὸ δίκαιο ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης.

20. Τὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ὁ βασιλιάς Ὀθωνα

Κατὰ τὸ ἔτος 1857, μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας, ἀποκατεστάθηκε ὀψωδῆποτε ἡ ἡσυχία στὴν Τουρκία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μετὰ τὴν ἐνθρόνιση στὴν Ἑλλάδα τοῦ βασιλιᾶ Ὀθωνα ἀπὸ τὴ Βαυαρία, παρόλο ποῦ συνάντησε μεγάλες δυσκολίες στὸ διάστημα τῆς τριακοντάχρονης βασιλείας του, ὀργανώθηκε στὴν Ἀθήνα πανεπιστήμιο, τὸ ὁποῖο ἔφθασε νὰ θεωρεῖται ὡς τὸ μεγαλύτερο μορφωτικὸ κέντρο ὄλων τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στὴν Ἀθήνα ἔστελναν τὰ παιδιά τους γιὰ νὰ συμπληρώσουν τίς σπουδές τους.

Οἱ Βλάχοι ἔβγαλαν τὸ ἐξῆς τραγοῦδι γιὰ τὸν Ὀθωνα, τὸ ὁποῖο τραγουδοῦσαν σὲ ὄλους τοὺς γάμους:

*Μᾶς ἦρθε Φράγκος βασιλιάς,
μᾶς ἦρθε Βαναρέζος.
Γράφει γραφὴ στοὺς ἀρχηγοὺς
καὶ στὸν καπετάνιο Γρίβα.
«Γρίβα μ' νὰ δώσεις τ' ἄρματα,
νὰ δώσεις καὶ τὴν πάλα»¹.*

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα τὴν παραπάνω ἐποχὴ καὶ ὁ Γεώργιος Μπα-

1. Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ εἶναι ἀπόσπασμα παραλλαγῆς δημοσιευμένου ἤδη τραγοῦδιου (ἀπὸ τὴ Δ. Μακεδονία), ποῦ πρέπει (κατὰ τὴν ἐπισήμανση τοῦ ὁμότ. καθηγητῆ κ. Ἄπ. Ε. Βακαλοπούλου) νὰ ἀναφέρεται σὲ γεγονότα μεταγενέστερα τοῦ 1836, ὅποτε ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἀνέλαβε τὴν καταστολὴ κινήματος, ποῦ ἐγινε στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Δ. Τσέλιο καὶ Ν. Στράτο, ὅποτε κατηγορήθηκε γιὰ ἀθαιρεσίες, γιὰ τίς ὁποῖες εἰσήχθηκε σὲ δίκη καὶ ἀθωώθηκε, χωρὶς νὰ λησμονῆσει, ὅμως, τὴν ἐχθρα του πρὸς τὸν Ὀθωνα. Βλ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγοῦδια (ἐκλογή), τ. 1, Ἀθῆναι 1962, 255-257.

δραλέξης (ό όποιος άγαπούσε τά γράμματα) σκέφθηκε με τόν άδελφό του Δημήτριο και άπεφάσισαν νά στείλουν και οί δύο από ένα παιδι στην Άθήνα για νά σπουδάσει.

Όπως άναφέραμε, οί Μπαδραλεξαίοι είχαν πολυάριθμη οικόγένεια: Ό Γεώργιος είχε τέσσερα παιδιά και τρία κορίτσια. Ό Δημήτριος δύο παιδιά και τρία κορίτσια. Η μία από αυτές ήταν μητέρα του γράψαντος αυτές τις γραμμές.

Τους πρωτότοκους γιους είχαν, συνήθως, οί γονείς άνάγκη νά τους κρατούν κοντά τους, γι' αυτό άπεφάσισαν νά στείλει ό Γεώργιος τό δεύτερό του παιδί, τόν Πέτρο, και ό Δημήτριος επίσης τόν μικρότερο γιό του, τόν Παύλο.

Τήν 1 Σεπτεμβρίου του 1857 και τά δύο παιδιά επιβιβάσθηκαν (σε πλοίο) από τή Θεσσαλονίκη για τήν Άθήνα, όπου τους περίμενε ό θεϊος τους Καραγιάννης, καθηγητής τής έλληνικής γλώσσας στο Πανεπιστήμιο του Ίασίου τής Ρουμανίας, πού βρισκόταν στην Άθήνα για ευρύτερες σπουδές και με τόν όποιο διατηρούσαν τακτική άλληλογραφία.

21. Ό Δημήτριος Μπαδραλέξης και ό Άλβανός τσέλιγκας Άμπάζ άγάς

Δύο χρόνια από τήν άναχώρηση τών παιδιών για τήν Άθήνα, εμφάνιστηκε (1859) στα βουνά τής Βέροιας ένας Άλβανός, μωαμεθανός, με τό όνομα Άμπάζ άγάς, με έξι χιλιάδες, περίπου, πρόβατα και κατέλαβε με τή βία τά καλύτερα βουνά (θερινές βοσκές) και μεταξύ τών άλλων και τό «Μπέη Μπουνάρ» και τό «Στουρνάρι», πού ήσαν τής ιδιοκτησίας τών Μπαδραλέξιδων. Ό Άμπάζ άγάς συνοδευόταν από ομάδα Άλβανών, από τους όποιους ένα μέρος άσχολούνταν με τή βόσκηση τών ζώων και άλλοι ήσαν σωματοφύλακες του. Έστησε τή σκηνή του στο βουνό «Καρατοαίρ», χωρίς νά θέλει νά άκούσει τις διαμαρτυρίες κανενός.

Ό Δημήτρης Μπαδραλέξης (ό όποιος διηύθυνε τά κοπάδια τής ομάδας του) ήταν και καλός κυνηγός και δέν άφηνε ποτέ τό όπλο από τά χέρια του. Έπρεπε λοιπόν νά μαλώσει με τόν Άμπάζ άγά. Οί ομάδες τους είχαν έρθει σε πολλές συγκρούσεις, γι' αυτό ό Άλβανός όρκίστηκε νά τόν έκδικηθεί.

Δέκα πέντε χρόνια μετά τήν έγκατάσταση του Μπαδραλέξη στα βουνά τής Βέροιας, άλλος τσέλιγκας Άρβανιτόβλαχος, πού όνομαζόταν Βασίλης, με καμιά εξήντα περίπου οικογένειες, έφυγε από τό χωριό Φράσιαρη και έγκαταστάθηκε (1837) στο Παλαιό Σέλι (πού ήταν έρειπωμένο από τήν έποχή τής επαναστάσεως τής Νάουσας). Έστησε εκεί τή στάνη και τις καλύβες του.

Μιά μέρα ό Δημήτριος Μπαδραλέξης, καβάλα στο μαύρο άλογό του και με τό όπλο στον ώμο—πού του ήταν άχώριστος σύντροφος—κίνησε για τά καλύβια του Βασίλη. Έπρεπε νά διαβεί ένα δάσος πολύ πυκνό, χωρίς νά

υπάρχει πιθανότητα να συναντήσει στον δρόμο του ίχνη ανθρώπου. Στην κατάβαση δὲν τοῦ συνέβηκε τίποτε, στὴν ἐπιστροφή ὅμως παρατήρησε ἕνα μονοπάτι, ποῦ περνοῦσε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν κύριο δρόμο. Ἐπειδὴ τὸ δάσος ἦταν γεμάτο κυνήγι, στάθηκε ἕνα λεπτό γιὰ νὰ σκεφθεῖ ἀπὸ ποῦ νὰ πάει: Νόμιζε ὅτι κάποιος τοῦ ἔλεγε: «Πάρε (τὸν δρόμο) ἀπὸ ἐπάνω, ἴσως βρεῖς κανένα ἐλάφι». Πῆρε τὸ ἄλογο ἀπὸ τὸ καπίστρι καὶ βάδιζε σιγὰ γιὰ νὰ μὴ κάνει θόρυβο. Μόλις κινήθηκε καμιά πεντακοσαριά μέτρα, κοιτάζοντας ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ μὲ μεγάλη προσοχή, ἀντελήφθηκε πρὸς τὰ κάτω τρία ἄτομα μὲ τὰ ὄπλα τεντωμένα πρὸς τὸν κύριο δρόμο. Ἄμέσως κατάλαβε, ὅτι ἦταν ἄνθρωποι τοῦ Ἄμπάζ ἀγᾶ, σταλμένοι γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν. Ἔδωσε τὸ ζῶο ἀπὸ ἕνα πεῦκο καὶ μὲ τὸ ὄπλο «ἐπὶ σκοπῶ», πίσω ἀπὸ τὸ πεῦκο, τοὺς φωνάζει: «Τ' ἄρματα κάτω». Οἱ τρεῖς Ἄλβανοὶ ξαφνιάστηκαν, ὅταν ἄκουσαν τὴ βροντερὴ φωνὴ τοῦ Μπαδραλέξη ἀπὸ πίσω τους καὶ ξαφνικὰ τοὺς ἔπесαν τὰ ὄπλα ἀπὸ τὰ χέρια του. «Συγχώρησέ μας, κεχαγιά», φώναξαν οἱ Ἄλβανοί, «Μπέξ-α-Μπέξ», συνεχίζουν οἱ Ἄλβανοί, «συγχώρησέ μας, μᾶς ἔστειλε ὁ Ἄμπάζ ἀγᾶς νὰ σὲ σκοτώσουμε, ὅμως δὲν θέλησε ὁ Θεός». Ὁ Μπαδραλέξης φώναξε: «Πάρτε τὰ ὄπλα καὶ φύγετε. Μποροῦσα νὰ σᾶς σκοτώσω καὶ τοὺς τρεῖς».

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Ἄλβανῶν, κατέβηκε καὶ αὐτὸς στὸν δρόμο καὶ συνεχίζοντας ἔφτασε στὸ σπίτι του. Κάλεσε δύο ἀπὸ τοὺς ἐμπιστούς του, τὸν Γεώργιο Μισιακούλη καὶ τὸν Ναούνη καὶ (μετὰ τὴ συζήτησή τους) ἀποφάσισαν νὰ πᾶνε μιὰ μέρα στὸ «Καρά-τσαῖρ» καὶ νὰ σκοτώσουν τὸν Ἄμπάζ ἀγᾶ. Ἐνα ξάστερο βράδυ τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀφοῦ περίμεναν νὰ ἀποσυρθοῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἄμπάζ ἀγᾶ ἀπὸ τὴ σκηνὴ του, καὶ οἱ τρεῖς ζύγωσαν καὶ ἄπλωσαν τὰ ὄπλα τους πρὸς τὸ μέρος ἀπὸ ὅπου ἐρχόταν ἡ φωνὴ τοῦ Ἄμπάζ ἀγᾶ (ποῦ σιγοτραγουδοῦσε τὴν περίφημὴ τους ἐθνικὴ ἄρια). Ὅταν ὅμως ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τραβήξουν τὴ σκανδάλη, ὁ Δημήτριος Μπαδραλέξης τοὺς ἐμπόδισε, ἀπωθώντας τὰ ὄπλα κατὰ μέρος καὶ τοὺς εἶπε: «Ἀφήστε τον νὰ τὸ βρεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὄχι ἀπὸ μένα» καὶ ἀπομακρύνθηκαν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΟΝ ΚΟΛΙΝΑΡΟ
ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΣΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΠΑΝΤΕΣ¹

1. Οἱ φοιτητὲς Πέτρος καὶ Παῦλος Μπαδραλέξης προετοιμάζονται στὴν Ἀθήνα γιὰ ἐθνικοὺς ἀγῶνες

Οἱ νέοι Πέτρος καὶ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὅταν ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα, ρίχτηκαν στὸ διάβασμά τους καὶ σὲ διάστημα τεσσάρων χρόνων τέλειωσαν

1. Τμῆμα αὐτοῦ τοῦ (2ου) μέρους δημοσίευσα ἤδη (καὶ συγκεκριμένα τὶς παραγράφους

τὸ γυμνάσιο καὶ γράφτηκαν στὸ Πανεπιστήμιο. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅμως ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τῆς Ἑλλάδος ἔως τὴν ἄλλη ἀντηχοῦσε ἡ φωνὴ τῶν πολιτῶν, ποὺ ζητοῦσαν τὴ μεγάλη ἔνωση (δηλαδὴ τὴν πραγματοποίηση τῆς «Μεγάλης Ἰδέας»). Συχνὲς συγκεντρώσεις γίνονταν παντοῦ καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις —ποὺ ἄλλαζαν συχνὰ— νὰ προετοιμασθοῦν πρὸ ἐντατικὰ γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὴ νέα βυζαντινὴ αὐτοκρατορία μὲ πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ Ἀθήνα, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, εἶχε γίνει τὸ ἐπιστημονικὸ κέντρο ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Οἱ Ἑλληνες ἔτρεφαν τὴν ἐλπίδα ὅτι μετὰ τὸν διωγμὸ τῶν Ἀγαρηνῶν θὰ μπορούσαν νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἴδιοι στὰ Βαλκάνια.

Οἱ νέοι μας (Μπαδραλέξηδες) ἔλαβαν μέρος σὲ ὅλες τὶς κινήσεις τῶν φοιτητῶν, ποὺ εἶχαν γίνει στὴν πρωτεύουσα καὶ μὲ τὶς ὁποῖες ζητοῦσαν τὴν πραγματοποίηση τῆς μεγάλης ἐνώσεως. Ἔτσι, μαζί μὲ τὶς σπουδὲς τοὺς στὰ γράμματα, ἀσχολοῦνταν σοβαρὰ καὶ μὲ τὶς ἐπαναστατικὲς ἰδέες, διότι στὸ περιβάλλον ὅπου ζοῦσαν δὲν γινόταν νὰ κάνουν ἀλλιῶς. Εἶχαν φθάσει σὲ ἀρκετὰ ὄριμη ἡλικία, μιὰ καὶ εἶχαν περάσει κατὰ πολὺ τὰ εἴκοσι χρόνια καὶ ἀντιλαμβάνονταν τώρα τὰ δεινὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπέφερναν οἱ Βλάχοι καὶ ὅλος ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀπὸ τότε ἄρχισαν νὰ σχεδιάζουν (τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἰδιώτερης πατρίδας τοὺς), γιατί πίστευαν ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐρχόταν ἡ κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ ξεσηκώσουν ὅλο τὸν πληθυσμὸ ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τῶν Ἀγαρηνῶν ἀφέντηδῶν τοὺς καὶ νὰ κηρύξουν τὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα, διότι τὸ μόνον ἰδανικὸ ποὺ εἶχαν οἱ Βλάχοι καὶ τὰ μόνον γράμματα ποὺ ἤξε-

6 ἔως 10) στὸ περ. «Μακεδονικὴ ζωὴ», τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 25-26, ὅπου πρόταξα (σ. 24) μικρὴ εἰσαγωγή. (Τὸ κείμενο ὅμως ἐκεῖνο ἦταν σύμφωνο μὲ τὴ διαίρεση καὶ τὴν «ἀποκατάσταση» κ.λ. ποὺ εἶχε κάμει ὁ πρῶτος ἐπιμελητὴς κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου. Ἐξάλλου, τὸ τέλος τῆς ἐδῶ εἰσαγωγῆς μου καὶ πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ ἔργου τοῦ Π. Ναοῦμ ἀνακοίνωσα στὸ Δ΄ Πανελλήνιο ἱστορικὸ Συνέδριο τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας (1983) καὶ ἡ ἀνακοίνωση δημοσιεύτηκε ἤδη στὰ «Πρακτικά», Θεσσαλονίκη 1984, 43-48. Γιὰ τὰ γεγονότα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, βλ. τώρα Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν περίοδο 1869-1881, Ἀθήνα 1981 (ἀνατύπωση, μὲ συμπληρώσεις, ἀπὸ τὸν ἸΓ΄ τόμο τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τῆς «Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν»). Μερικοὶ Ρουμάνοι συγγραφεῖς συνεχίζουν νὰ θυσιάζουν στὸν βωμὸ τοῦ σωβινισμοῦ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ νὰ γράφουν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ «προβλήματος τῶν Ἀρωμουνῶν» στὴν Ἑλλάδα. Βλ. σχετικὰ τοῦ Κωνσταντίνου Κ. Χατζόπουλου, Οἱ Ἀρωμουνῶν καὶ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία, «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία», παράρτημα τόμ. VII (1978), Θεσσαλονίκη 1982, 27-45. Πρβλ. ἀκόμα, τὰ «Πρακτικά» τοῦ Διεθνoῦς Ἱστορικοῦ Συμποσίου (Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου 1981)», Ἀθῆναι 1983, ὅπου δημοσιεύεται πλῆθος μελετῶν στὰ πλαίσια τοῦ πρὸ γενικοῦ θέματος: «Ἡ τελευταία φάση τῆς Ἀνατολικῆς Κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)».

ραν στα μέρη αυτά ήσαν τὰ ἑλληνικά: «Νὰ φέρουμε τὸ Ρωμαϊκό», ἔλεγαν.

Τὸ 1862, οἱ Μπαδραλέξηδες παρέστησαν στὴν ἐξωση τοῦ βασιλιᾶ Ὁθωνα, ὁ ὁποῖος κατηγορήθηκε ὅτι δὲν ἐργάστηκε μὲ ζήλο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς Μεγάλης Ἰδέας, παρόλο πὺ ἡ Ρωσία εἶχε δηλώσει ρητὰ ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχει ἐλπίδες γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐπίσης, παρέστησαν στὴ στέψη τοῦ Γεωργίου Α', τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας τῆς Δανίας. Ἐγνώριζαν ὅλες τὶς κινήσεις, πὺ ἔκαμναν οἱ πολιτικοὶ παράγοντες, οἱ ὁποῖοι ἀνέτρεπαν συχνὰ τὶς κυβερνήσεις. Ἔτσι, στὸ περιβάλλον, ὅπου ἐζήσαν στὰ χρόνια τῶν σπουδῶν τους, θεμέλιωσαν ἀκόμα περισσότερο τὶς σχετικὲς ἀποφάσεις τους.

2. Ἐπιστρέφουν στὸ Σέλι καὶ προπαγανδίζουν γιὰ τὴ «Μεγάλη Ἰδέα»

Σὲ ὅλα τὰ χρόνια πὺ σπούδαζαν, τὶς διακοπὲς τὶς περνοῦσαν στὸ σπίτι τους, στὸ χωριὸ Σέλι τῆς Βέροιας. Τότε, γνώρισαν ὅλα τὰ γύρω χωριά, τόσο τὰ βλάχικα ὅσο καὶ τὰ ἄλλα, καὶ προσπαθοῦσαν μὲ τὴ δημοτικότητα, πὺ εἶχαν κληρονομήσει ἀπὸ τὴν οἰκογένειά τους, νὰ ἐπεκτείνουν τὶς γνωριμίες καὶ τὴ φιλία μὲ πολλοὺς κατοίκους αὐτῶν τῶν χωριῶν. Ἔτσι, οἱ φίλοι τους μὴθήθηκαν καὶ ἔγιναν θερμοὶ συναγωνιστὲς τῆς Μεγάλης Ἰδέας, πὺ ἐπεδίωκαν (νὰ πραγματοποιήσουν). Στὴν ἐνέργεια αὐτὴ ἦσαν πολὺ ἐπιφυλακτικοὶ καὶ ἐργάζονταν μὲ τέτοιο σύστημα, ὥστε νὰ μὴ δίνουν ὑποπτους στόχους, γιὰτὶ ἀλλιῶτικα ἦταν ἐνδεχόμενο νὰ πέσουν σὲ παγίδα.

Ἡ πόλη Νάουσα, πὺ εἶχε καταστραφεῖ, σὲ μικρὸ διάστημα κτίσθηκε πάλι χάρις στὶς οἰκογένειες τῶν Βλάχων, τῶν Γραικῶν καὶ τῶν ἄλλων, πὺ ἤλθαν ἀπὸ μακριὰ καὶ ἀπὸ τὰ γύρω χωριά (τὰ ὁποῖα εἶχαν καὶ αὐτὰ τὴν ἴδια τύχη, μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821) καὶ ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτὴ μόνιμα¹.

Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης προσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν γνωριμίες καὶ φίλους καὶ στὴ Νάουσα μὲ τὴ μεσολάβηση μερικῶν συμμαθητῶν τους στὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν. Μὲ μερικὸς ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν στενὲς σχέσεις, ἐπειδὴ ἦσαν μορφωμένοι καὶ αἰσθάνονταν ὅπως καὶ αὐτοί. Τοὺς μύησαν λοιπὸν στὰ σχέδιά τους, ὥστε νὰ εἶναι ἔτοιμοι στὴν κατάλληλη στιγμή.

Μία ἀτυχία ἀνάγκασε καὶ τοὺς δύο νὰ διακόψουν τὶς σπουδὲς τους: Τὸ ἔτος 1867 ὁ Γεώργιος Μπαδραλέξης, πατέρας τοῦ Πέτρου (πὺ ἦταν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ γερὸ μυαλὸ τῆς οἰκογένειας καὶ ὄλου τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ Ξηρολίβαδου), μετὰ ἓνα κρυολόγημα σὲ ἓνα ταξίδι στὴ Θεσσαλία, ἀρρώστησε καὶ πέθανε. Τὸ γεγονός τοῦτο λύπησε πολὺ τὴν οἰκογένεια, τὴν ὁμάδα του, ὄλο τὸ χωριὸ καὶ ὄλους τοὺς γνῶριμους. Ὁ ἀδελφός του Δημήτριος ἔμεινε μό-

1. Βλ. σχετικὰ στοῦ Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ζητήματα φορολογίας..., ὁ.π.

νος, χωρίς νά είναι κατάλληλος για τή μεγάλη επιχείρησή τους και τή διεύθυνσή της, γι' αυτό αποφασίσθηκε νά διακόψουν τις σπουδές οί νέοι Πέτρος και Παύλος και νά μείνουν στο σπίτι, στη διαχείριση σάν έγγραμματοί που ήσαν.

Αυτοί, από τήν άρχή κατάλαβαν σε ποιά κατάσταση βρίσκονταν και άπεφάσισαν νά έλαττώσουν τόν άριθμό τών ζώων και νά τοποθετήσουν τά χρήματα σε κτήματα και καλλιεργήσιμα χωράφια. Στα συχνά ταξίδια που έκαμναν σε διάφορα χωριά του κάμπου και τότε στην Κατερίνη, τότε στη Νάουσα και στα Γιαννιτσά, έρχονταν σε έπαφή με τούς Βλάχους κτηνοτρόφους, οί όποιοι ξεχείμαζαν τά κοπάδια τους στην περιφέρεια αυτών τών πόλεων. Έτσι, τούς δόθηκε ή ευκαιρία νά γνωρίσουν πολλά χωριά που κατοικούνταν από Γραικούς και Βουλγαρόφωνους και ήσαν όλα τσιφλίκια Τούρκων μπέηδων.

Στά χωριά αυτά κάθονταν και οί Βλάχοι κτηνοτρόφοι που ξεχείμαζαν τά πρόβατά τους. Για τις οικογένειές τους νοίκιαζαν από αυτούς ένα δωμάτιο και πλήρωναν για ένοίκιο μονάχα μία βελέντζα, τής όποίας ή αξία ήταν, για μόν τούς κτηνοτρόφους πολύ μικρή, ενώ για τούς γεωργούς μεγάλη, γιατί οί γυναίκες τους δέν ήξεραν νά τις φτιάξουν.

3. 'Η περιοχή Κολινδρού-Έλευθεροχωρίου

Στή μέση του δρόμου από Βέροια προς Κατερίνη βρίσκεται ό Κολινδρός¹ σε μιá θαυμάσια τοποθεσία, με πληθυσμό τρεις χιλιάδες κατοίκους,

1. Βλ. για τόν Κολινδρό στο βιβλίο της Κλεοπάτρας Πολύζου-Μαμέλη, 'Ιστορία Κολινδρού, Θεσσαλονίκη 1972. Για τήν επανάσταση του Κολινδρού στα 1878 βλ. και τά προαναφερθέντα βιβλία τών Ευάγγελου Κωφού και 'Ιω. Νοτάρη, ό. π., όπου και βιβλιογραφία. 'Ο κ. Ευάγγελος Κωφός έτοιμάζει τήν έκδοση τής έξιτομής έκδοσης τών γεγονότων από τόν έπίσκοπο Κίτρος Νικόλαο, που περιέχει πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία. Βλ. Ευάγγελου Κωφού, 'Ο έπίσκοπος Κίτρος Νικόλαος και ή επανάσταση του 1878: Τά ανέκδοτα άπομνημονεύματά του, «Μακεδονικά» 20 (1980) 193-207. Τήν πρώτη όμως αφήγηση τών γεγονότων, από τόν έπίσκοπο Νικόλαο, δημοσίευσε ήδη ό Μιλτιάδης Δ. Σιζάνης, ό. π., 164-173. Για τόν έπίσκοπο Νικόλαο βλ. άκόμα Ευάγγελου Γ. Καμαρινάκη, 'Ηρωικά και πνευματικά μορφά τής Θράκης, έκδ. 5η, 'Αλεξανδρούπολις 1974, 123-138, όπου και βιβλιογραφία, 'Ιω. Νοτάρη, 'Ο έπίσκοπος Κίτρος Νικόλαος και ή επανάστασις 1878 στη Μακεδονία, «Μνημοσύνη» 1 (1967) 87-99, και 'Ιεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων, 'Η έθνική επανάστασις του 1878 και ό Θραξ έπίσκοπος Κίτρος Νικόλαος, «Θρακικά» 4 (1933) 200-206, και ανατύπωση, 'Αθήναι 1933, όπου και (αναρίθμητη) πρόσθετη σελίδα, στο τέλος, με άλλες πληροφορίες, όπως και τό (έκλαϊκευμένο) άρθρο του Έμμανουήλ Πρωτοψάλη, 'Ο έπίσκοπος Κίτρος Νικόλαος, περ. «'Ο Έλληνισμός του Έξωτερικού», τχ. 254 (Μάρτιος 1974) 7-8. Για τά γεγονότα στην περιοχή Κολινδρού στα 1821-1822 βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, 'Η έκστρατεία..., ό. π., 22, 24-26, 28, 32-33, σημ. 2, και 34. Για τόν Κολινδρό βλ. και τό πρόσφατο βιβλίο του Θ. Παπαζώτου, Κειμήλια του Κολινδρού, Θεσσαλονίκη 1985.

πού ήταν κυρίως Γραικοί και ὀλίγοι Βλάχοι. Οἱ κάτοικοι ἦσαν γεωργοὶ καὶ ἰδιοκτῆτες στὰ κτήματα πού καλλιεργοῦσαν, δηλαδή τὸ χωριὸ ἦταν κεφαλοχώρι. Ἡ κωμόπολη βρίσκεται κοντὰ στὴ θάλασσα, γύρω στὰ 12 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν παραλία. Ἐδῶ ἦταν ἡ ἔδρα ἀρχιερέα.

Ἔτσι, ὁ Κολινδρὸς θεωροῦνταν κατάλληλος γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ σχεδίου γιὰ τὸ μέλλον. Ὅλοι οἱ κάτοικοί του ἦσαν χριστιανοὶ καὶ δὲν ὑπῆρχε φόβος γιὰ προδοσία, γιατί ὅλος ὁ κόσμος ζητοῦσε νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸν ἀγαρηνὸ ζυγὸ.

Οἱ Μπαδραλέξηδες βρῆκαν στὸν Κολινδρὸ καὶ ἀγόρασαν μερικὰ κτήματα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ χειμερινὴ βοσκή γιὰ τὰ κοπάδια, ἐνῶ γιὰ τὴ θερινὴ πήγαιναν στὴν περιφέρεια τῆς Βέροιας, στὸ βουνὸ Δόξα (Βέρμιο).

Ἀπὸ τὸν Κολινδρὸ μέχρι τὸ Ἐλευθεροχώρι¹ (ὅπου βρισκόταν τὸ λιμάνι γιὰ καράβια μὲ πανιά) ἡ ἀπόσταση ἦταν 12 χιλιόμετρα καὶ ἀπὸ κεῖ μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη ἡ ἀπόσταση μὲ καράβι ἦταν ἕξι ὥρες.

Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἔπρεπε νὰ πηγαίνουν συχνὰ στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ ἐνημερώνονται γιὰ τὴν πορεία τῆς πολιτικῆς καταστάσεως (γενικὰ στὴν Εὐρώπη καὶ εἰδικὰ στὴ Βαλκανικὴ) πού παρακολουθοῦσαν μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον. Στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ἐπικεφαλῆς ἕνας μεγάλος πατριώτης, πού λεγόταν Ντουμπγιώτης (sic)². Ἡ πόρτα τοῦ προξενείου ἦταν ἀνοιχτὴ γιὰ αὐτούς, ὁποιαδήποτε ὥρα, μέρα καὶ νύχτα. Πολλὲς φορὲς εἶχαν συμβούλιο μὲ τὸν πρόξενο.

4. Οἱ διαμάχες στὴ Βαλκανικὴ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βουλγάρων

Ἡ Μεγάλὴ Ἰδέα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μὲ ἐντατικὴ ἐργασία, στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνωμένοι οἱ ἰθύνοντες χριστιανοὶ (ὄλοι τῆς Βαλκανικῆς). Ἀπὸ καιρὸ, οἱ χριστιανοὶ διαιρέθηκαν:

Οἱ Σέρβοι ἴδρυσαν δικό τους αὐτόνομο κράτος, μὲ γλώσσα, γράμματα καὶ ἐκκλησία σερβικὴ. Οἱ Βούλγαροι ἐργάζονταν ἐπίσης ἐντατικὰ γιὰ νὰ ἰδρῦσουν ἐθνικὸ βουλγαρικὸ κράτος, μὲ γλώσσα, γράμματα καὶ ἐκκλησία δική τους. Ἡ ρήξη μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων γινόταν συχνά. Οἱ

1. Γιὰ τὸ Ἐλευθεροχώρι βλ. στοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., 21, 24-27, 30, 39 καὶ 60.

2. Πρόκειται γιὰ σύγχυση τοῦ ἐπιθέτου τοῦ Ἑλληνα γεν. προξένου στὴ Θεσσαλονικὴ Κωνσταντίνου Βατικιώτη μὲ τὸν στρατιωτικὸ ἀρχηγὸ τῆς ἐκστρατείας Κοσμὰ Σ. Δουμπιώτη. Πολλὰ σχετικὰ βλ. στὰ βιβλία τῶν Ἰω. Νοτάρη (γιὰ τὴν οἰκογένεια Δουμπιώτη βλ. ὅσα γράφονται κυρίως στὴ σημ. 1 τῶν σ. 186-187), Εὐαγγ. Κωφεῦ καὶ Μιλτ. Σεϊζάνη, ὁ.π. Πρβλ. ἀκόμα (γιὰ τὸν Δουμπιώτη) καὶ στοῦ Λεωνίδα Βούλγαρη, ὁ.π., 250.

Βούλγαροι εἶχαν διώξει πολλοὺς Ἑλληνες μητροπολίτες ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ σήμερα κατέχουν μὲ τὴν ἀνοχή τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες εὐνοοῦσαν αὐτὴ τὴν κατάσταση (σύμφωνα μὲ τὸ ἀξίωμα: «Διαίρει καὶ βασιλεύει») καὶ δὲν συμπαθοῦσαν διόλου τοὺς Ἑλληνες μὲ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα.

Τὸ 1870 οἱ Βούλγαροι, μὲ σουλτανικὸ διάταγμα, ἴδρυσαν στὴν Κωνσταντινούπολη τὴ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία.

Πρὸς τὸ παρόν, λοιπόν, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας δὲν ἔμεναν παρὰ οἱ Γραικοί, τὸ βλάχικο στοιχεῖο (ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολλοὺς καὶ δραστήριους) καὶ μερικοὶ ἑλληνίζοντες βουλγαρολόγῳσσοι, ἐνῶ νωρίτερα ἀγωνίζονταν γιὰ τὸν αὐτὸ σκοπὸ (δηλαδὴ γιὰ τὸ διώξιμο τῶν Τούρκων) ὅλοι μαζί οἱ λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Τώρα ὅμως καθένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀνταγωνιστὲς προσπαθοῦσε νὰ ἐπεκτείνει τὴ μορφωτικὴ ἐπιρροή του στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος τὴ στιγμή ποὺ θὰ κατέρρεε ἢ αὐτοκρατορία, ὥστε νὰ ἀρπάξει ὅσες μποροῦσε περισσότερες ἐπαρχίες.

5. Οἱ Βλάχοι κτηνοτρόφοι ἐκμεταλλεύονται τὰ βοσκοτόπια τῶν περιοχῶν τῆς Βέροιας, τῆς Κατερίνης καὶ τῶν Γιαννιτσῶν

Μεταξὺ τῶν χωριῶν Κάτω Σέλι (Κάτω Βέρμιο) καὶ Ἄνω Σέλι (Ἄνω Βέρμιο), ποὺ κατοικοῦνταν (τὸ τελευταῖο) ἀπὸ Ἀρβανιτόβλαχους μὲ τσελίγκα τὸν Βασίλη, καὶ τοῦ χωριοῦ Ξηρολίβαδου ὑπῆρχε ἀγάπη καὶ ὁμόνοια.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄνω Σελίου προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἥπειρο, ἐνῶ τῶν ἄλλων χωριῶν κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα, τὴ Σαμαρίνα καὶ ἀπὸ ἄλλα χωριά τῆς Πίνδου. Αὐτοί, καὶ ἐδῶ συνέχιζαν τὸ σύστημα νὰ συμπεθεριάζον ἀναμεταξύ τους. Ἔτσι, ἓνα ἀγόρι τοῦ Τσάρα ἀπὸ τὸ Ξηρολίβαδο παντρεύθηκε μὲ ἓνα κορίτσι τοῦ Μπαδραλέξη ἀπὸ τὸ Κάτω Σέλι καὶ ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης πῆρε γιὰ γυναῖκα του κόρη τοῦ Στέργιου Χατζηγῶγου ἀπὸ τὸ Ξηρολίβαδο καὶ τὴν ἄλλη κόρη του τὴν παντρεύτηκε ὁ Γεώργιος (Γίτσης) Τσουμέτης ἢ Παπαδημητρίου ἀπὸ τὸ Σέλι. Τότε ἦλθε ὁ τσελιγκας Καπρίνης ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα μὲ καμιὰ εἰκοσαριά οἰκογένειες, μὲ τρεῖς χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ μὲ ἀγέλη ἀπὸ φοράδες.

Τὰ τσελιγκάτα τοῦ Ξηρολίβαδου εἶχαν περισσότερα γίδια, τὰ ὁποῖα τὰ κρατοῦσαν στὰ ριζὰ τοῦ Βερμίου πρὸς τὴ Βέροια, γιὰτὶ ὑπῆρχαν ἄφθονοι θάμνοι ἀπὸ πουρνάρι, μὲ φύλλωμα ποὺ διατηρεῖται χλωρὸ καὶ τὸν χειμῶνα καὶ εἶναι πολὺ καλὴ τροφή γιὰ τὰ γίδια.

Ἄλλα τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κάμπους τῆς Βέροιας, τῶν Γιαννιτσῶν καὶ τῆς Κατερίνης τὰ εἶχαν Βλάχοι καὶ τὰ κατεῖχαν ἔτσι:

ἌΟ Τίκας, ὁ Δούμας, ὁ Παπαστεργίου, ὁ Γιάκας, ὁ Παπάκης καὶ ἄλλοι ἦσαν στὰ Γιαννιτσά.

Στὴ Βέροια τὰ εἶχαν ἔτσι: Ὁ Χατζηγῶγος εἶχε ἰδιόκτητο κτῆμα σιὸν

Ἀηγιάννη¹. Ὁ Καπρίνης ἦταν ἐγκατεστημένος στήν Τόπλιανη (Γεωργιανούς), ὁ Μπουκουβάλας στό Κουμανίτσι (Κομνήναιο). Ὁ Νικόλαος Θανασιόκας, ὁ Μπιλιόκας καί Σαγρής στό Διχαλεύρι². Ὁ Γιώτου, ὁ Ζεάνας Ντάσιου στά Μονόσπιτα καί στό Τουρκοχώρι (Πατρίδα). Ὅλοι ἦσαν μέ τις ὀμάδες τους.

Στήν περιφέρεια τῆς Κατερίνης (τά κατεῖχαν) ὡς ἐξῆς: Στό Κίτρος ἦταν ὁ Ἀρβανιτόβλαχος Βασίλης, στή Χράνη καί στό Νιόκαστρο³ ὁ Χρῆστος Ζέγας, πού τά εἶχαν ιδιόκτητα καί τὸ καλοκαίρι, μέ τις διακόσιες οἰκογένειες, ἐβγαίνουν στό Μορίχοβο. Στό Ἐλευθεροχώρι ἦταν ὁ Παναγιώτης Βέρος καί στήν Παλιονέστανη καί στά ἄλλα γύρω μανδριά ἦταν ὁ Μπαδραλέξης μέ τὴν ὀμάδα του.

Καί μιὰ καί ὄλοι οὗτοι οἱ κτηνοτρόφοι κατεῖχαν ὄλα τὰ βουνά καί τοὺς κάμπους τῶν περιφερειῶν τῆς Βέροιας, τῆς Νάουσας, τῆς Ἑδεσσας, τῶν Γιαννιτσῶν καί τῆς Κατερίνης καί ὄλος αὐτὸς ὁ κόσμος ποθοῦσε νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, ὁ Πέτρος καί ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, πού ἦσαν ἐπικεφαλῆς ὅλης αὐτῆς τῆς κινήσεως, βρῆκαν τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ ἐκμεταλλευστοῦν αὐτὴ τὴν ψυχικὴ κατάσταση τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ὥστε σὲ ὦρα ἀνάγκης νὰ βροῦν σὲ τοὺς ἀποκοῦμι. Αὐτὴ ἦταν ἡ κατάσταση κατὰ τὸ ἔτος 1871.

6. Προετοιμάζεται τὸ κίνημα

Τὸ κίνημα προετοιμαζαν κρυφὰ ὁ Παῦλος καί ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης μέ τοὺς ἄλλους κορυφαίους τῆς Βέροιας καί τῆς Νάουσας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καί ὁ Περδικάρης⁴.

1. Πρόκειται γιὰ τοπωνύμιον τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας, ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε μεγάλο χωριό, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης («Ἁι-Γιάννης»), τὸ ὁποῖο καταστράφηκε (πυρπολήθηκε) στά γεγονότα, μᾶλλον, τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1822. Σχετικὰ στοιχεῖα θὰ δημοσιεύσω στὸν 3ο τόμο τοῦ προαναφερμένου βιβλίου μου.

2. Ἦταν ἀξιόλογο χωριὸν στήν περιφέρεια τῆς Βέροιας, ὅπου γεννήθηκε καί ὁ Γέρο Καρατάσος. (Ὁ Γ ρ η ὄ ρ ι ο ς Ἄ θ. Ν α σ ί κ α ς, ὁ.π., 16, γράφει ὅτι ἡ Σμίξη κτίστηκε γύρω στά 1500-1550 ἀπὸ 14-15 οἰκογένειες, στίς ὁποῖες προστέθηκαν ὕστερα ἄλλες τρεῖς οἰκογένειες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ μία ἦταν τοῦ Καρατάσου, ἀπὸ τὴν Τζουντίνα (σημερινὸ Δίκορφο-Δικόρυφο) Ἰωαννίνων, ὅπως, ὅμως, μοῦ διευκρίνισε (σὲ τηλεφωνικὴ ἐπαφὴ μας) ὁ συγγραφέας (27-4-1984) ἐνν πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν Μακεδόνων ἀγωνιστῶν). Καί τὸ χωριὸ αὐτὸ (δηλαδὴ τὸ Διχαλεύρι) καταστράφηκε στά χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1822. Ἔχω συγκεντρώσει καί γι' αὐτὸ ἀρκετὸ ὕλικό, πρὸς τὸ δημοσιευθεῖ στό ἴδιον βιβλίο μου.

3. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ γνωστὸ χωριὸ Νεόκαστρο, τῆς περιοχῆς Μελίκης Ἡμαθίας. Συμμετεῖχε στήν ἐπανάσταση τοῦ 1878. Βλ. Μ ι λ τ ι ἄ δ ο υ Δ. Σ ε ἰ ζ ἄ ν η, ὁ.π., 166 καί 174, καί Ε ὀ α γ γ. Κ ω φ ο ὄ, ὁ.π., 311.

4. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ κειμένου τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ, ὁ μεταφραστὴς του

Δεν ήταν όμως δυνατό να έχει καλά αποτελέσματα το κίνημα τουτο χωρίς σοβαρή ενίσχυση από το ελληνικό κράτος. Τήν εποχή εκείνη η Έλλάδα βρισκόταν σε έλεεινή κατάσταση από πολιτική και οικονομική άποψη: Οί κυβερνήσεις ήταν στη διάθεση των καπεταναίων, οί όποιοί έκαναν του κεφαλιού τους χωρίς να έχουν συναίσθηση του άληθινού έθνικού χρέους. Αύτοί συνεδύαζαν το συναίσθημα αύτο με τά συμφέροντα, με το χουζούρι και με την καλοπέρασή τους.

Ύπό την άλλη μεριά οί εύρωπαϊκές δυνάμεις πίεζαν το τουρκικό κράτος για να κάμει όσο το δυνατό περισσότερες μεταρρυθμίσεις. Όλος ό κόσμος ήταν σε άναμονή, μιá άναμονή ή όποία δεν είχε τέλος μέχρις ότου ό μέγας μεταρρυθμιστής Μιδάτ πασάς με το κόμμα του άνατρέπει τον σουλτάνο ΎΑζίζ, το 1876, και τον άντικατέστησε με τον άνεψιό του, τον σουλτάνο Μουράτ, τον όποίο όμως δεν κατόρθωσε να κρατήσει στον θρόνο του περισσότερο από τρείς μήνες.

Ύπό τον καιρό του σουλτάνου ΎΑζίζ (το 1876) ή Σερβία ένωμένη με το Μαυροβούνιο επανεστάτησαν έναντίον των Τούρκων. Τρείς στρατιές τουρκικού στρατού κινήθηκαν έναντίον τους. Άλλες όρδες μπασιμπουζούκιδων (άτάκτων) Άλβανών κίνησαν και κατέκλυσαν τον κάμπο της Θεσσαλονίκης,

(Γ. Καπρίνης) είχε προσθέσει στο κείμενο τά εξής, στα ελληνικά: «και ό Γεώργιος Χατζηγώγος από τη Βέροια, όπου τά μυστικά συμβούλια γίνονταν επί το πλείστον στο σπίτι των Χατζηγωγέων (νύν οικία Ζάννου) και ό Παύλος Μπαδραλέξης ήταν γαμπρός από άδελφή των Χατζηγωγέων». ΎΕξάλλου, έγραψε και τά εξής, στα ρουμάνικα (πίσω από την αντίστοιχη σελίδα των αναμνήσεων), που δεν τά μετέφερε όμως στο μεταφρασμένο, στα ελληνικά, κείμενο: «Για το θέμα των μυστικών συμβουλίων ξέρω καλά, γιατί μάς τά ίστορούσε μιá από τίς νύφες των Χατζηγωγέων, ή γυναίκα του ΎΑποστόλη Χατζηγώγου, που ήταν άδελφή του πατέρα μου. Μάς διηγόταν, λοιπόν, ότι, όντας με τίς δύο άλλες νύφες των Χατζηγωγέων νέες και δουλεύοντας όλη μέρα στη λάτρα του σπιτιού και στην περιποίηση των παιδιών τους, περίμεναν τότε να νυτώσει για να άναπαυθούν. Όταν το βράδυ έφθαναν επισκέπτες για συμβούλια αυτές δυσανασχετοόσαν γιατί πολλές φορές έμεναν ξάγρυπνες όλη τη νύχτα, άφου ήσαν ύποχρεωμένες (σύμφωνα με τίς τότε συνήθειες), σαν νύφες, να περιποιηθούν εκείνες τους επισκέπτες, με κοφέδες και τσάι και έπρεπε να γαμίζουν συνέχεια τους ναργιλέδες με καπνό. “Φανταστείτε”, μάς έλεγε ή θεία μου, “τί βάσανο ήταν για μάς να μάς φωνάζουν ή ώρα 2-3 τά ξημερώματα για να γαμίζουμε τους ναργιλέδες με καπνό και να τους κάνουμε τον 5ο ή και τον 7ο καφέ”. Αύτά τά γράφω έγω, ό Γεώργιος Καπρίνης, γιατί ό θεός μου Γιώτας (πρωτεξάδελφος της μητέρας μου) δεν τά γράφει, είτε γιατί δεν τά ήξερε, είτε γιατί τά λησμόνησε». ΎΗ μετάφραση (έδω) στα ελληνικά είναι της δ. Βιργινίας (Τζίνας) Γ. Καπρίνη, την όποία εύχαριστώ και άπ’ έδω. Άσχετα με την άλήθεια ή την άκρίβεια της προσθήκης του Γ. Καπρίνη την καταχωρώ, γιατί μάς δίνει μερικές πληροφορίες για τη συγγενική σχέση μεταξύ του Μπαντραλέξη, του συγγραφέα και του μεταφραστή των αναμνήσεων. Ό γιός του Γιώργου Χατζηγώγου Δημοσθένης («Τένης») Χατζηγώγος ήταν ό ήγέτης των Βλάχων του Ύερολιβάδου, άσχολήθηκε με την παρασκευή και το εμπόριο τυροκομικών προϊόντων στην Έλλάδα και ό το έξωτερικό. Πέθανε τελευταία (27-6-1982) και κηδεύτηκε στη Βέροια.

τυρανώνοντας και λεηλατώντας τὸν πληθυσμὸ καὶ μάλιστα μπροστὰ στὰ μάτια τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες ἀδυνατοῦσαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν. Πήγαινε ἢ ὁμάδα στὰ τσελιγκάτα, καθόταν, ἔπινε, ἔτρωγε ψημένα ἀρνιά καὶ κριάρια καὶ ὅταν σηκώνονταν νὰ φύγουν ζητοῦσαν νὰ πληρωθεῖ ὁ κόπος τῶν δοντιῶν τους (:«ντὶς παρασί») σὲ χρῆμα!! Τόσο εἶχε παραγίνει αὐτὴ ἡ κατάσταση, ὥστε καὶ οἱ πιὸ ψύχραιμοι καὶ φιλήσυχοι ἄνθρωποι ἐρεθίστηκαν καὶ ἔπαθαν καὶ τὰ νεῦρα τους.

Σὲ ὅλο τὸ διάστημα τοῦ σερβοτουρκικοῦ πολέμου τὸ ἑλληνικὸ κράτος δὲν κουνήθηκε διόλου, οὔτε μάλιστα καὶ μετὰ τὴν πτώση τοῦ σουλτάνου Μουράτ καὶ τὴν ἐνθρόνιση τοῦ σουλτάνου Χαμήτ, ὅταν ἡ Ρωσία κήρυξε τὸν πόλεμο.

Ἄδικα ἔτρεχαν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης, ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ Σαφαρίκας καὶ οἱ ἐξέχοντες Βεροιώτες καὶ Ναουσαῖοι στὸν Ἑλληνα πρόξενο Ντουμπιώτη, γιὰ νὰ μεσολαβήσει στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησι, γιὰ νὰ τοὺς στείλει ἐνισχύσεις σὲ ὄπλα καὶ στρατό, ὥστε νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάσταση. Τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ποὺ τότε διοικοῦνταν ἀπὸ τὸν γέροντα Κανάρη (ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο: «Ἐθνικὸς ἀνὴρ»), κατόπιν παρεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας, δὲν θέλησε νὰ ἀναμειχθεῖ σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο, ποὺ ἔκαμνε ἡ σλαβικὴ φυλὴ ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου εἶχε ἐπαναστατήσει, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς Δυτ. Μακεδονίας ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐξεγερθοῦν. Γύρω στὰ τέλη τοῦ 1877 κατὰλαβε τὸ σφάλμα τῆς ἡ κυβέρνησι, παραιτήθηκε καὶ ἀνέλαβε ὁ Κουμουνδοῦρος γιὰ νὰ σώσει ὅ,τι ἔμεινε νὰ σωθεῖ.

7. *Ξεφορτώνεται ὀπλισμὸς (στὸ Ἑλευθεροχώρι)*

Μετὰ τὴν ἐπίμονη παράκλησι τῶν ἀρχηγῶν τῆς κινήσεως τῆς Μακεδονίας, ἡ κυβέρνησι Κουμουνδοῦρου ἔστειλε δύο καράβια μὲ πανιὰ φορτωμένα μὲ ὄπλα, μπαρούτι καὶ βόλια¹. Δυστυχῶς τὰ ὄπλα ἦσαν «τσακματοῦρες» (ἐμπροσθογεμῆ), ἐνῶ οἱ Τούρκοι εἶχαν ὄπλα «μαρτίνια»².

Τὰ καράβια ἦρθαν στὸ πέλαγος καὶ περίμεναν τὸ σύνθημα νὰ πλευρῖσουν στὴ σκάλα τοῦ Ἑλευθεροχωρίου, ἀλλὰ τοῦτο ἦταν πιὰ ἀδύνατο, γιὰτὶ φύλαγαν ἐκεῖ οἱ Τούρκοι. Κοντὰ ὁμῶς στὸ Ἑλευθεροχώρι ὑπῆρχε δάσος

1. Βλ. σχετικὰ στοῦ Μιλιτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ὁ.π., 151 καὶ 165, καὶ στοῦ Ἰωάννου Σ. Νοτάρη, ὁ.π., 343-344 καὶ 338-339.

2. Γιὰ τὰ εἶδη τῶν ὄπλων («μαρτίνια», «σασσεπῶ», τὰ «ἐμπροσθογεμῆ» καὶ τὰ «ὀπισθογεμῆ»), βλ. στοῦ Εὐαγγέλου Κωφοῦ, Ἡ ἐπανάστασις..., σ. 32 σημ. 1, 103, 106, 108, 116, 201, 208, 233, 269, 306, 327, 337 καὶ 342, Ἰω. Νοτάρη, ὁ.π., 57 κ.έ. καὶ Λεωνίδα Α. Βούλγαρη, ὁ.π., 172-173 σημ.*, σ. 239 σημ.* καὶ σ. 285.

ἀπὸ δρένια δένδρα, πὺ ἀπλωνόταν μέχρι τὴν παραλία καὶ κάλυπτε γύρω στὰ 10 χιλιόμετρα. Σὲ αὐτὸ τὸ δάσος ἐργάζονταν Ἀρβανιτόβλαχοι, οἱ ὁποῖοι ἔκαμναν κάρβουνα ἀπὸ δρένια γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Κάθε μέρα φόρτωναν κάρβουνο ἀπὸ τὴ σκάλα σὲ ἓνα ἢ δύο καράβια, τὰ ὁποῖα στέλνονταν στὴ Θεσσαλονίκη.

Ὁ πρόξενος Ντουμπγιώτης ἔστειλε τὸν γραμματέα του γιὰ νὰ παραγγεῖλει στὸν Παῦλο Μπαδραλέξη (στὸν Κολινδρὸ) καὶ στὸν Παναγιώτη Βέρο (στὸ Ἐλευθεροχώρι) νὰ πάρουν ὅλα τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε νὰ ξεφορτωθοῦν τὰ ὄπλα χωρὶς νὰ γίνεи τοῦτο ἀντιληπτό καὶ νὰ τὰ κρύψουν.

Τὴ φροντίδα αὐτὴ ἀνέλαβε αὐτοπροσώπως γιὰ νὰ τὴν πραγματοποιήσει ὁ Παναγιώτης Βέρος. Ὁ τελευταῖος κάλεσε ὅλους τοὺς Ἀρβανιτόβλαχους καρβουνιαραίους καὶ τοὺς διέταξε νὰ σκάψουν λάκκους γιὰ καμίνια ἀμέσως, τὴν ἴδια νύχτα. Κάλεσε ἀκόμα καὶ ὅλους τοὺς τσομπαναραίους καὶ τοὺς ἀγωγιάτες γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴν ἐκφόρτωση.

Ἐδῶ θὰ σημειώσω καὶ ἓνα ἀστεῖο ἐπεισόδιο: Ὁ καπετάνιος τοῦ καραβιοῦ πῆγε στὸν Παναγιώτη Βέρο καὶ ἐπέμενε νὰ ξεφορτώσουν τὰ ὄπλα ἐκεῖνη τὴ μέρα. Ὁ Παναγιώτης Βέρος ὅμως εἶχε ἀντίθετη γνώμη, ὅτι δηλαδὴ ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνο νὰ γίνεи τὸ ξεφόρτωμα στὴ διάρκεια τῆς μέρας, διότι μποροῦσε νὰ γίνουν ἀντιληπτοί. Εἶπε λοιπὸν στὸν πλοίαρχο νὰ παραμείνει ἀνοιχτὰ στὴ θάλασσα καὶ νὰ φέρεи ὕστερα τὸ καράβι, τὴ νύχτα, κοντὰ στὸ δάσος γιὰ νὰ τὸ ξεφορτώσουν. Ὁ καπετάνιος ὅμως ἐπέμενε νὰ ξεφορτώσει γρήγορα καὶ νὰ φύγει, προφασιζόμενος ὅτι τέτοια διαταγὴ εἶχε ἀπὸ τὸν πρόξενο. Ὁ Βέρος ὀργίστηκε καὶ ἔβρισε μὲ πρωτόγονες φράσεις τὶς γυναῖκες τοῦ πλοίαρχου καὶ τοῦ προξένου. Μετὰ πολλὰς μέρες ὁ Παναγιώτης Βέρος πῆγε στὴ Θεσσαλονίκη. Συνάντησε στὸ καφενεῖο τὸν καπετάνιο καὶ πῆγαν μαζί στὸ Προξενεῖο. Ὁ πρόξενος μόλις τοὺς εἶδε, τοὺς κράτησε μὲ χαρὰ στὸ γεῦμα. Ἀφοῦ ἔφαγαν καὶ ἤπιαν, ἦρθαν στὰ κέφια καὶ ὁ πρόξενος εἶπε στὸν πλοίαρχο νὰ ἐπαναλάβει τὰ ὑβριστικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα εἶπε ὁ Παναγιώτης Βέρος γιὰ τὴ γυναῖκα του. Τότε, ὁ πρόξενος φώναξε τὴ γυναῖκα του καὶ τῆς εἶπε ὅτι αὐτὸς εἶναι πὺ τὴν ἔβρισε. Τέτοια οἰκειότητα καὶ θάρρος εἶχαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸν πρόξενο.

Ἡ ἐκφόρτωση ἔγινε κανονικά. Οἱ καρβουνιάρηδες ἔσκαψαν τὶς γούρνες. Ἦρθαν καὶ ὅλοι οἱ ἀγωγιάτες καὶ οἱ τσομπάνηδες. Τὰ καράβια ἄραξαν τὴ νύχτα κοντὰ στὸ δάσος καὶ μέχρι τὸ πρωὶ τέλειωσαν ὅλα. Οἱ καρβουνιαραῖοι τὰ ἔβαζαν στὰ καμίνια καὶ τὰ σκέπαζαν μὲ χῶμα, σὰν νὰ ἦσαν καμίνια, ἔτοιμα νὰ τὰ δώσουν φωτιά. Κανένας δὲν ἀντιλήφθηκε τίποτε. Ὑστερα, εἰδοποιήθηκαν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά νὰ ἐπισκεφθοῦν, ἓνας ἓνας, τοὺς καρβουνιάρηδες καὶ μόλις ἔφθασαν ἐπὶ τόπου ἐφοδιάζονταν μὲ ὄπλα, βόλια καὶ μπαρούτι καὶ ἔτσι ἀρματώθηκαν ὅλοι, χωρὶς νὰ πάρει κανένας μυρουδιά.

8. *Ἀρχίζει ἡ ἐπανάσταση*

Τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ τοὺς ἔστελναν πέντε χιλιάδες στρατό, ἀλλὰ δὲν ἦρθαν παρὰ μόνο εἴκοσι πέντε ἄνδρες. Ἐκεῖ βρισκόταν καὶ ὁ καπετὰν Σπανοβαγγέλης¹ (ὁ ὁποῖος ἦταν Σαρακατσιάνος) μὲ τὴν ομάδα του ἀπὸ τριάντα ἄνδρες. Ὑπῆρχαν καὶ κάμποσες, ἄλλες, πιὸ μικρές ομάδες. Ὅλο ὄλο συγκεντρώθηκαν καμιὰ τριακοσαριά ἄτομα².

Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἐγκατέστησε τὸ στρατηγεῖο του στὸν Κολινδρό, μαζί μὲ τὸν δεσπότη καὶ τὸν Σπανοβαγγέλη. Ἐχοντας στὴ διάθεσή τους γύρω στοὺς τριακόσιους ἄνδρες, ἄρχισαν τὴ δράση τους στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονα, στὰ παλιὰ σύνορα, γιατί ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἡπειρος εἶχαν ξεσηκωθεῖ νωρίτερα.

Στὸν ποταμὸ Ἀλιάκμονα ἡ διάβαση γινόταν μὲ καράβια («σάλες») μὲ «σπαρτίνα» (=σχοινιά)³. Τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 1878 ἔκοψαν τὰ σχοινιά καὶ ἔτσι διακόπηκε ἡ συγκοινωνία, γιατί τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀνοιξη τὸ ποτάμι κατεβάζει πολὺ νερὸ καὶ ἔτσι ἦταν ἀδύνατο νὰ ἔλθει ἐνίσχυση ἀπὸ τὴ Βέροια.

Μὲ τὸ πρῶτο δῶσαν φωτιά στὸ κονάκι τοῦ Γιαγιᾶ μπέη ἀπὸ τὸ χωριὸ Μελίκη⁴, ὁ ὁποῖος ἦταν Ἀλβανὸς στὴν καταγωγή καὶ ὁ πιὸ τρομερὸς ἐχθρὸς

1. Πρόκειται, ἀσφαλῶς, γιὰ τὸν καπετάνιο Εὐαγγέλη-Βαγγέλη Χοστέβα. Βλ. γιὰ τοῦτον στὰ βιβλία τῶν Εὐαγγ. Κωφοῦ, Ἰω. Νοτάρη, Μιλτ. Δ. Σεϊζάνη καὶ Λεων. Βούλγαρη, ὁ.π., σὲ πολλές σελίδες τους.

2. Πραγματικά, τόσα ἄτομα ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπως γράφουν (21.2.1878) ὁ μητροπολίτης Κίτρους Νικόλαος καὶ ὁ Παῦλος Δ. Πατραλέξης πρὸς τὸν Πρόξενο τῆς Θεσσαλονίκης. Βλ. Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὁ.π., 311-312, πρβλ. ὁμως καὶ τὴ σ. 154.

3. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ θέση λεγόταν «Καράβι». Βλ. Γιώργου Χ. Χιονίδη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα γιὰ κλεφταρματολοὺς καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση (1821-1822) στὴ Μακεδονία καὶ ιδιαίτερα στὸν Ὀλυμπο, «Μακεδονικὰ» 20 (1980) 103-165 καὶ ιδιαίτερα 114. Πρβλ. καὶ 109 καὶ 129. Ἡ κατασκευὴ γέφυρας ἀποφασίστηκε τὸ 1925. Βλ. σχετικὰ τοῦ Ἰωάννου Παπαδάκη-Σταῖκου, Μισὸς αἰῶνας πολιτικῶν ἀγώνων καὶ ἐθνικῆς δράσεως, Ἀθήναι 1974, 154-155. Τὰ πέρα ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ Ἀλιάκμονα (σὲ σχέση μὲ τὴ Βέροια) χωριὰ λέγονται «περατινὰ» καὶ οἱ κάτοικοί τους «περατινοί», μέχρι καὶ σήμερα. Βλ. σχετικὰ σὲ γράμμα τοῦ Κ. Κ. Βατικιώτη (22.2.1878) τοῦ Ἰω. Νοτάρη, ὁ.π., 221-224 καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 224.

4. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τούτου, ὅπως καὶ ἄλλων χωριῶν τῆς περιοχῆς τῆς Βέροιας καὶ τῆς Νάουσας, συμμετεῖχαν σὲ τούτῃ τὴν ἐπανάσταση γι' αὐτὸ καὶ ὑπέφεραν πολλὰ. Βλ. Μιλτ. Δ. Σεϊζάνη, ὁ.π., 155, 166, 168, 174, 181-185 καὶ 197, Ἰω. Νοτάρη, ὁ.π., 113, 224-227, 232 κ.έ., 276, 284, 297, 302, 312, 318 καὶ 365, Εὐαγγ. Κωφοῦ, ὁ.π., σὲ πολλές σελίδες καὶ ιδιαίτερα στὴ σ. 88 σημ. 4, σ. 101-105, 108, 110, 113, 121, 125, 132, 153, 155, 162, 311, 334-336 καὶ 341, πρβλ. δὲ καὶ 348, ὅπου («ἐνρετήριο τοπωνυμίων») μνημονεύονται οἱ σελίδες στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται ἡ συμβολὴ τῆς Βέροιας, πρόσθεσε ὁμως καὶ τίς παραλειφθεῖσες) σελ. 88, 144, 153, 157 καὶ 158, τοῦ Ἰδίου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος,

τῶν χριστιανῶν ἐκείνης τῆς περιφέρειας. Τὰ κοπάδια του, ἀπὸ δύο χιλιάδες πρόβατα, τὰ πῆραν καὶ τὰ χρησιμοποίησαν γιὰ τὴ διατροφή τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἀξανάταν κάθε μέρα. Τὸ ἕνα κατόπι τοῦ ἄλλου, καὶ σὲ λίγο διάστημα, ὅλα τὰ κονάκια τῶν Τούρκων μπέηδων ἔγιναν στάχτη γιὰ ἐκδίκηση γιὰ ὅσα δεινὰ ὑπέφεραν ἀπὸ αὐτοὺς ὀλόκληρους αἰῶνες. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ὅμως δὲν πρόκειταν νὰ κρατήσῃ πολὺ, γιὰτὶ δὲν ἦλθε ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ποὺ τοὺς εἶχαν ὑποσχεθεῖ. Ἡ κυβέρνησις Κουμουνδούρου ἤρθε στὰ πράγματα στὸ τέλος τοῦ 1877, ἀκριβῶς ὅταν ὁ ρωσο-ρουμανο-τουρκικὸς πόλεμος τέλειωνε. Δοκίμασε νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ σφάλματα τῆς προηγούμενης κυβερνήσεως, ἐπιστράτευσε στρατὸ καὶ τὸν ἔστειλε στὰ σύνορα, μόλις ὅμως ἔφθασε αὐτός στὸν Δομοκὸ διατάχθηκε νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τόπου, μετὰ ἀπὸ ἐπέμβαση τῆς Ἀγγλίας.

Τὴν πρώτη Μαρτίου τοῦ 1878, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὁ δεσπότης, ὁ Παναγιώτης Βέρος, ὁ Σαφάρικας, ὁ καπετὰν Σπανοβαγγέλης, ὁ Πέτρος Μπαδραλέξης καὶ ἄλλοι κορυφαῖοι Γραικοὶ καὶ Βλάχοι συγκεντρώθηκαν στὸν Κολινδρό, σήκωσαν τὴν ἐπαναστατικὴ σημαία καὶ κήρυξαν τὴν ἔνωσι τούτης τῆς περιφέρειας μετὰ τὴν Ἑλλάδα. Δῶσαν διαταγή, ὅλα τὰ κοπάδια νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ τὰ φυλάξουν μόνο οἱ γέροι καὶ τὰ μικρὰ παιδιά καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι (ὅσοι μποροῦσαν νὰ βαστοῦν ὄπλο) νὰ συσπειρωθοῦν κάτω ἀπὸ τὴ σημαία καὶ νὰ προστατεύσουν τὴν πατρίδα.

9. Τὰ γεγονότα στὸ μοναστήρι τῶν Ἀγίων Πάντων

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο σχηματίστηκε στρατὸς ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες ἄτομα, ὁ ὁποῖος ἀποσύρθηκε στὸ μοναστήρι τῶν Ἀγίων Πάντων.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι λέγει¹.

*Φλεβάρης δὲν κουσοῦργιασε-Καὶ Μάρτης δὲν ἐμπῆκε
"Ὀλ' ἢ Βλαχιά συντάγεται-Νὰ φέρῃ τὸ Ρωμαῖκο
Στῶν Ἀγίων Πάντων βγήκανε-Ψηλὰ στὸ καρπούλι*

ὀ.π., 195-196, 200-202, 203 καὶ 205, καὶ Νικ. Γκαρμπολά, Πῶς ἡ Μακεδονία παρέμεινε ἐλληνική, Θεσσαλονίκη 1933, 23, 27, 50, 106-107, 110, 116, 153 καὶ 207-208. Βλ. ἀκόμα καὶ Γεωργίου Χ. Χονιδῆ, Ἡ συμμετοχὴ τῆς περιοχῆς Βεροίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878, «Μακεδονικὴ ζωὴ» τχ. 9 (Φεβρουαρίου 1967) 46. Ὁ Ἰδ. ο.μ. Ν. Στρατηγόπουλος, Ἀναμνήσεις ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστάσεως τοῦ 1878, Ἀθῆναι 1904, ἀντιγράφει ἀπλῶς (βλ. τίς σ. 16 καὶ 24-30) τὸ βιβλίον τοῦ Μιλτ. Σεϊζάνη (βλ. τίς σ. 151, 155, 165-166, 168, 170 καὶ 172). Πρβλ. καὶ Ἰεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, ὀ.π., 203.

1. Τὸ δημοτικὸ αὐτὸ τραγούδι δὲν ὑπῆρχε στὴ σ. 37 τοῦ κειμένου τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναοῦμ. Προστέθηκε (στὴ σ. 52 τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεώς του) ἀπὸ τὸν Γ. Καπρίνη.

*Καὶ τὸν Δεσπότη λέγαγε-Καὶ τὸν Δεσπότη λένε
Δεσπότη μ', δὸς μας δύναμη-Δὸς μας τὴν εὐλογία
Τοὺς Τούρκους νὰ βαρέσουμε-Τ' ἄγρια θηρία.*

Ἐκεῖ ἄρχισαν νὰ ὀχυρώνονται οἱ ἐπαναστάτες γιὰ τὴν ἄμυνά τους. Ἐδῶ, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης σχημάτισε μία προσωρινή κυβέρνηση. Πρόεδρος τῆς ἦταν ὁ ἴδιος¹, ἐνῶ μέλη τῆς ὁ δεσπότης, ὁ Σπανοβαγγέλης καὶ ὁ Σαφάρικας.

Ἄλλωστε ὁ Παναγιώτης Βέρος ἔμεινε ἐπιφυλακὴ στὸ Ἐλευθεροχώρι, τὸ ὁποῖο ἦταν πιὸ κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νὰ ἐπικοινωνεῖ πιὸ εὐκόλα μὲ τὸ Προξενεῖο. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὶς βλάχικες οἰκογένειες ἀκολούθησε τοὺς ἐπιστρατευμένους ἄνδρες τους καὶ παράμεναν κοντὰ στὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Πάντων.

Ἀπὸ τὴν 1 Μαρτίου μέχρι τὴ 15 Ἀπριλίου τοῦ 1878 δὲν παρέμεινε οὔτε ἓνας Τούρκος στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ Ἀλιάκμονα ποταμοῦ, γιὰτὶ ἀντιλήφθησαν τὶς κινήσεις καὶ τὶς ἐτοιμασίες τῶν ἐπαναστατῶν ἐγκαιρὰ καὶ ἔτσι ἔφυγαν πέρα ἀπὸ τὸν ποταμὸ καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Βέροια.

Ἄλλωστε ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Βέροιας, τῆς Νάουσας, τῆς Ἐδεσσας

1. Δὲν εἶναι τοῦτο ἀληθινὸ. Τὸ λάθος εἶναι τοῦ συγγραφέα καὶ γράφεται στὴ σελίδα 37 τοῦ κειμένου του, καὶ ὀφείλεται, εἴτε σὲ ἄγνοιά του, εἴτε στὴν προσπάθειά του νὰ ὑπερτονίσῃ τὴ συμβολὴ τοῦ συγγενοῦς του. Πρόεδρος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἦταν —ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ἀναμφισβήτητο— ὁ Εὐάγγελος Κοροβάγκος, ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο. Βλ. Ἰω. Ν ο τ ἄ ρ η, ὁ.π., σὲ πολλὰς σελίδες καὶ ἰδιαίτερα 41 κ.έ. καὶ 194 κ.έ., τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος, ὁ.π., 89 καὶ 93, Εὐ ἄ γ γ . Κ ω φ ο ὕ, ὁ.π., 31, 35 καὶ 100. Ἄλλωστε στὴ σχετικὴ προκήρυξη τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως ὑπογράφει τοῦτος ὡς πρόεδρος, ἐνῶ δὲν ἀναφέρεται κἀν ὁ Π. Μπαδραλέξης-Πατραλέξης. Βλ. φωτοτυπία τοῦτος στὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Εὐάγγ. Κωφοῦ καὶ φωτοτυπία τῆς ὡς δέκατο πίνακα στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ὅπου (εἰκ. 9η) καὶ φωτογραφία τοῦ Εὐάγγ. Κοροβάγκου. Τὸ κείμενο δημοσίευσε πρῶτος (σὲ βιβλίον) ὁ Μ ι λ τ ι ἄ δ η ς Δ. Σ ε ἰ ζ ἄ ν η ς, ὁ.π., 155-156, καὶ ὕστερα ἄλλοι. Βλ. Ἰω. Ν ο τ ἄ ρ η, ὁ.π., σὴμ. 2 τῶν σ. 225-226. Ὁ Παῦλος Μπαντραλέξης-Πατραλέξης ἦταν βέβαια σπουδαῖος πρωτεργάτης τῆς ἐπαναστάσεως στὴν περιοχὴ Κολινδρου-Σελίου καὶ σωστὰ χαρακτηρίζεται, ἀπὸ τὴ Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθηνῶν, «πρωτοῦ γὸς τοῦ κινήματος ἐν Πιερρίῳ». Βλ. Ἰω. Ν ο τ ἄ ρ η, ὁ.π., 342-343, σὴμ. 5. Πρβλ. Μ ι λ τ ι ἄ δ ο υ Δ. Σ ε ἰ ζ ἄ ν η, ὁ.π., 151, 165, 183 καὶ 187. Ἄλλωστε, ὁ Πατραλέξης συνυπέγραψε καὶ ἔγγραφο μὲ τὸν ἐπίσκοπο Κίτρους Νικόλαο πρὸς τὸν Ἐλληνα γ. πρόξενον στὴ Θεσσαλονίκη. Βλ. Εὐ ἄ γ γ . Κ ω φ ο ὕ, ὁ.π., 312-313. Ἐξάλλου, τὰ «Καλύβια Μπατραλέξη» ἦσαν τὸ ὄρμητήριο καὶ τὸ καταφύγιον τῶν καπετάνιων Παναγιώτη Καλογήρου καὶ Βαγγέλη Χοστέβα, οἱ ὅποιοι ἐπικοινωνοῦσαν μὲ τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο μέσῳ τοῦ Παύλου. Βλ. Εὐ ἄ γ γ . Κ ω φ ο ὕ, ὁ.π., 332-333. Ὅρθα γράφει ὁ Σ ω κ ρ. Ν. Λ ι ἄ κ ο ς, Σύντομη ἐπισκόπησι, ὁ.π., 3, ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν «...ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1878». Ἡ συμβολὴ τῶν «Βλαχοποιμένων» τοῦ Σελίου καὶ τῶν ἄλλων χωριῶν τοῦ Βερμίου ἦταν πολὺ σημαντικὴ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ πολλὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται στὰ πιὸ πάνω βιβλία.

και των Γιαννιτσών, δέν μπορούσε νά εκδηλωθεῖ παρά μόνο όταν θά εφθανε ό στρατός από την Ἑλλάδα και, μιὰ πού ό στρατός δέν ἦρθε, δέν κινήθηκε.

Κατά την 3 Μαρτίου 1878 ύπογράφηκε ἡ εἰρήνη μεταξύ τῆς Ρωσίας και τῆς Τουρκίας και σύμφωνα με τὴ συνθήκη αὐτὴ ἡ Μακεδονία, ἡ Θεσσαλία και ἡ Ἡπειρος, ἔμειναν στὴν Τουρκία. Καὶ ἐπειδὴ οἱ περιοχὲς αὐτὲς εἶχαν ἐπαναστατήσει ἔπρεπε ό σουλτάνος νά στείλει ἕνα σῶμα στρατοῦ γιὰ νά εἰρηνεύσει τὸν τόπο. Ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία εἶχε ἐμποδίσει τὴν προέλαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐπενέβηκε στὶς τουρκικὲς ἀρχὲς και ζήτησε ό στρατός, πού θά πήγαινε ἐκεῖ, νά κρατᾶ λευκὴ σημαία, τῆς εἰρήνης. Ὁ στρατός ἀποβιβάσθηκε στὸ Ἐλευθεροχώρι και ἀπ' ἐκεῖ ἄρχισε τὴν πορεία του.

Ὁ Παναγιώτης Βέρος, ό ὁποῖος περίμενε μέχρι τὴν τελευταία στιγμή νά ἔλθει ό ἑλληνικός στρατός, όταν εἶδε νά ἀποβιβάζεται τουρκικός στρατός και νά προχωρεῖ πρὸς τὰ πλάγια και πρὸς τὶς ρευματιὲς τῶν Πιερίων με λευκὴ σημαία, δέν ἤξερε τί νά κάνει. Μιὰ ὅμως πού ἦταν ἄνθρωπος ἔξυπνος και ἀποφασιστικός, σκέφθηκε πῶς ἦταν δυνατό νά σώσει τὴν κατάσταση και ἰδιαίτερα τὰ γυναικόπαιδα, τὰ ὁποῖα εἶχαν βγεῖ στὸ βουνό. Ἐπειδὴ, λοιπόν, γνώριζε τὴν τουρκικὴ γλῶσσα πολὺ καλά, ἂν και ἦταν ἀγράμματος, και μόνο τὴν ὑπογραφή του ἤξερε νά βάζει ἑλληνικά, παρουσιάσθηκε στὸν διοικητὴ τῶν στρατευμάτων και κατόρθωσε νά τὸν πείσει ὅτι ό λαὸς εἶναι ἡσυχος, ἀλλὰ οἱ «κλέφτες» τὸν ξεσήκωσαν με τὴ βία και τὸν ἀνέβασαν στὸ βουνό. Παρεκάλεσε τὸν πασά νά φροντίσει νά σώσει τὰ γυναικόπαιδα, με ὅποιο τρόπο ἤξερε αὐτός. Τέλος, ό διοικητὴς ἔδωσε διαταγὴ σὲ ὅλα τὰ στρατεύματα, σύμφωνα με τὴν ὁποία ὅπου βρίσκαν οἰκογένειες ἔπρεπε νά τὶς προστατεύσουν και νά τὶς ὀδηγήσουν στὰ σπίτια τους. Στὸ μεταξύ ὅμως ό στρατός εἶχε προχωρήσει και σὲ μιὰ χαράδρα (κοντὰ στοὺς Ἁγίους Πάντες), πού ὀνομαζόταν «Γαλακτό»¹, και δημιουργήθηκε σύγχυση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ό στρατός ἔπесе κατὰ τὸν ἔλιγμό του τυχαῖα σὲ μιὰ ὀμάδα ἀπὸ γυναικόπαιδα, πού ἦσαν κρυμμένα.

Ἡ προφορικὴ παράδοση μᾶς πληροφορεῖ², ὅτι ρίχτηκαν στὸν γκρεμὸ ἑπτὰ γυναῖκες, δηλαδή: 1) ἡ Μαρία Μητρητώνη, 2) ἡ Κυράτσα Γκουδουβάνου, 3) ἡ Ἑλένη Τούλη, 4) ἡ Βαγγελὴ Σάντου, 5) ἡ Σουλτάνα Μαρίτση, 6) ἡ Μαρία Σνούλα και 7) ἡ Κατερίνα Νιώπα, πού ρίχτηκε στὸν γκρεμὸ με τὸ μωρό της, πού λεγόταν Γιάννης, τὸ ὁποῖο ὅμως δέν σκοτώθηκε και όταν πῆ-

1. Βλ. Μιλιτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ὀ.π., 172-173 και 183, Ἰω. Νοτάρη, ὀ.π., 230, τοῦ Ἰδίου, Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρος Νικόλαος, ὀ.π., και συγκεκριμένα τὴ σ. 92, Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ συμμετοχὴ... ὀ.π. Φωτογραφία τῆς τοποθεσίας βλ. στὸ περ. «Μακεδονικὴ ζωὴ» τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 2 και 5.

2. Ἡ παράγραφος αὐτὴ δέν ὑπῆρχε στὸ κείμενο τοῦ Π. Ναούμ. Εἶναι προσθήκη τοῦ μεταφραστῆ του Γ. Καπρίνη.

γαν να τους πάρουν βρήκαν το παιδάκι να βυζαίνει από τη νεκρή μητέρα του. 'Ο Γιάννης έζησε μέχρι το 1930. 'Η παράδοση λέγει ότι φονεύθηκαν δύο γυναίκες, από τον Κολινδρό, με όπλο, δέν ξέρομε όμως τα όνόματά τους.

'Ο τουρκικός στρατός έφθασε στην περιοχή των 'Αγίων Πάντων, όπου ήταν εγκατεστημένο το στρατηγείο και η Προσωρινή Κυβέρνηση. Οί Έλληνες είχαν όχυρωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι ελεύθερα τα μετόπισθέν τους για να μπορέσουν στην ανάγκη να αποσυρθούν.

Στους 'Αγίους Πάντες¹ η Προσωρινή Κυβέρνηση με έπικεφαλής τον Παύλο Μπαδραλέξη και με τον στρατό εφοδιασμένο όπως όπως πολέμησε δύο μέρες, παρόλο ότι οί Τουρκοί πρόβαλαν τη λευκή σημαία. Κατάλαβαν οί επαναστάτες ότι ήταν αδύνατη ή αντίσταση, γιατί ήσαν άρματωμένοι με όπλα, με τσακματούρα, τα όποια μπούκωναν μετά από λίγα βόλια, ενώ οί Τουρκοί είχαν όπλα πισωγεμή, «μαρτίν». Γι' αυτό το βράδυ της δεύτερης μέρας δόθηκε το σύνθημα της υποχώρησης. Οί οικογένειες, που βρέθηκαν στο μοναστήρι, παραδόθηκαν στον τουρκικό στρατό και οί Τουρκοί τις οδήγησαν στα σπίτια τους, χωρίς να πάθει κανένας τίποτε. Στη μάχη σκοτώθηκαν τέσσερεις Βλάχοι: 'Ο Γεώργιος Χρήστου ή Τανέκας, ό Δημήτριος Σαραπτσής, ό 'Αποστόλης Μόκανος και ό Στέργιος Τεγούσης.

10. Το άτυχο τέλος και η αναχώρηση για την 'Αθήνα. 'Η επιστροφή στη σκλαβωμένη Μακεδονία

Μετά την υποχώρηση της κυβερνήσεως στο βουνό, διαπιστώνοντας

1. Για τις μάχες και τα γεγονότα στο μοναστήρι αυτό του νομού 'Ημαθίας βλ. στού Μιλιτιάδου Δ. Σεϊζάνη, ό.π., 170, 172-174, 181 κ.έ. και 193, 'Ιω. Νοτάρη, 'Ανέκδοτα έγγραφα..., ό.π., 200, 237, 247, 250, 273, 284, 286 και 293-295, Εύαγγ. Κωφού, 'Η επανάστασις..., ό.π., 113, του Ίδιου, 'Ο επίσκοπος Κίτρους Νικόλαος..., ό.π., 91-93, Νικ. Γκαρπολά, ό.π., 116. Πρβλ. άκόμα Κλ. Τσοούρκα, Προσκύνημα στους 'Αγίους Πάντας, τό Ζάλογγο της Μακεδονίας, περ. «Μακεδονική ζωή» τχ. 45 (Φεβρουαρίου 1970) 1-11, όπου και πολλές φωτογραφίες, 'Ιεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων, ό.π., 202-203, και 'Ηλία Παυ. Γεωργίου, 'Η πολιτική της Γαλλίας κατά τās έν Θεσσαλία, 'Ηπειρω, Μακεδονία και Κρήτη επαναστάσεις του 1877-1878, 'Αθήναι 1969, 114-115 και σημ. 30 (σ. 167), όπου και παραπομπή σε έφημερίδες της εποχής. Για τα γεγονότα στον 'Όλυμπο, πιο γενικά, βλ. και 107, 119, 157, 160, 172, 226, 229-230, 239, 246, 256 και 260-261, ενώ για όσα συνέβηκαν στο Λιτόχωρο βλ. και 72, 101, 130 και 232. 'Εξάλλου, αναφέρεται (σ. 66-67) ότι στο γενικότερο κίνημα μετείχε (1877) και ό Ναουσαίος όπλαρχηγός Ν. Στόικος. Για τα γεγονότα του 1878 ύπάρχει και ή (έκλεικτεμένη μά πολύ χρήσιμη και στηριζόμενη σε πλούσια βιβλιογραφία) έργασία του Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, Οί επαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1970, 59-129. (Για τις μάχες σε τό μοναστήρι τουτο γράφει στις σ. 88-91 και 98).

ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης, ὅτι ὅλα πᾶνε χαμένα, διέταξε τὸν στρατό, πὺ ἀποτελεῖτο στὸν κανόνα ἀπὸ κτηνοτρόφους, νὰ σκορπίσει καὶ ἕνας ἕνας νὰ περάσουν ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὰ σπίτια τους, τὸ ὁποῖο καὶ ἔγινε. Παρέμειναν μόνο οἱ ὀμάδες τῶν κλεφτῶν, πὺ ἔλαβαν μέρος στὴ μάχη. Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης μὲ τὸν Σπανοβαγγέλη, τὸν Πέτρο Μπαδραλέξη, τὸν δεσπότη τοῦ Κολινδροῦ, τὸν Σαφαρίκα καὶ ἄλλους, καμιά ἐξηνταριά (πὺ δὲν δέχθηκαν νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους) ξεκίνησαν ἀρματωμένοι πρὸς τὴ Θεσσαλία (ἣ ὁποία ἦταν καὶ αὐτὴ ἐπαναστατημένη) καὶ μετὰ ἀπὸ πορεία δέκα ἡμερῶν ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα.

Στὸν δρόμο εἶχαν καὶ ἕνα ἐπεισόδιο: Σὲ μία γέφυρα, στὸν Σαλαμπριά (=Πηνεῖο), φύλαγε ἀπόσπασμα τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἦταν δύσκολο νὰ περάσουν. Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης διάλεξε τρεῖς σκοπευτὲς (ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἦταν ὁ Γεώργιος Μισιακούλης) καὶ τοὺς διέταξε νὰ βαδίσουν μὲ προφύλαξη, ὥστε νὰ μὴ τοὺς πάρει εἶδηση ὁ σκοπός, νὰ ρίξουν καὶ οἱ τρεῖς μαζί καὶ νὰ τὸν σκοτώσουν. Καὶ πραγματικὰ τοῦτο ἔγινε: Κινήθηκαν μὲ πολλὰς προφυλάξεις καὶ σὲ τοῦτο διευκολύνθηκαν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἦταν νύχτα. Πλησίασαν, ἔριξαν καὶ οἱ τρεῖς μαζί καὶ σκότωσαν τὸν σκοπό. Τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα, πὺ κοιμόταν σὲ σκηνές, μόλις ἄκουσε τὴν ὁμοβροντία, ξαφνιάστηκε καὶ οἱ ἄντρες τὸ ἔβαλαν στὰ πόδια. Ἐφυγαν. Ἀμέσως ὅλοι, ὅσοι ἀποτελοῦσαν τὴ συνοδεία, πέρασαν γρήγορα τὴ γέφυρα καὶ τελικὰ ἔφθασαν στὴν Ἀθήνα χωρὶς ἄλλο ἐπεισόδιο.

Μετὰ ἀπὸ ἕνα μῆνα παραμονὴ ὄλων στὴν Ἀθήνα, ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης τοὺς συγκέντρωσε καὶ τοὺς εἶπε: «Τώρα πλέον δὲν ἔχομε τίποτε νὰ κάμουμε ἐδῶ, γι' αὐτὸ σᾶς συμβουλεύω νὰ φύγετε ὅλοι καὶ νὰ πᾶτε στὰ σπίτια σας. Ἐὰν σᾶς συλλάβουν οἱ Τούρκοι, νὰ ἰσχυρισθεῖτε ὅτι σᾶς πήραμε μὲ βία ἐγὼ καὶ ὁ Σπανοβαγγέλης». Καὶ ἔτσι ἐπέστρεψαν ὅλοι μαζί μὲ τὸν Πέτρο Μπαδραλέξη.

Ὁ Παῦλος Μπαδραλέξης ἐπικηρύχθηκε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ παρέμεινε στὴν Ἀθήνα δέκα ὀκτῶ ὀλόκληρα χρόνια. Ἐπιδοτοῦνταν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος μὲ ἐξήντα δραχμὲς τὸν μῆνα. Στὸ τέλος ἀπέκαμε ἀπὸ τὴ μεγάλη νοσταλγία καὶ ἔτσι, μετὰ ἀπὸ πολλὰς ἐνέργειες καὶ πάρα πολλὰ ρουσφέτια, κατόρθωσε νὰ πάρει ἀμνηστία ἀπὸ τὸν σουλτάνο καὶ νὰ γυρίσει στὴν πατρίδα γιὰ τὴν ὁποία τόσο ἀγωνίστηκε¹.

1. Ἐδῶ τέλειωνε τὸ κείμενο τοῦ Παναγιώτη (Γιώτη) Ναούμ. Ἡ τελευταία παράγραφος, στὸ δημοσιευόμενο, ἐδῶ, κείμενο, εἶναι προσθήκη μου, μὲ βάση πληροφορίες τῆς δ. Βιργινίας (Τζίνας) Γ. Καπρίνη. Ὁ μεταφραστὴς Γ. Καπρίνης εἶχε προσθέσει ἀκόμα δύο παραγράφους γιὰ τὸν συγγραφέα Παναγιώτη (Γιώτη) Ναούμ καὶ γιὰ τὴ συγγένειά του μὲ τὸν Μπαδραλέξη, πὺ θεώρησα πὺ ἀφέλιμο νὰ μεταφερθοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ τὰ «Εἰσαγωγικὰ προλεγόμενά» μου (ὅπως εἶχε κάμει, ἄλλωστε, καὶ ὁ πρῶτος ἐπιμελητὴς τοῦ δα-

Ἐκ τῶν ἀγόντων τοῦ Παύλου Μπαδραλέξη τὸ ἕνα, ὁ Δημητράκης, ἔγινε διευθυντὴς στὸ (Βλάχικο) Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς Βέροιας, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ὁ

κτυλογραφημένου, πρώτου κειμένου, κ. Ἀλέξανδρος Παπαβασιλείου), γιὰ νὰ προσοικειωθεῖ ὁ ἀναγνώστης καὶ νὰ γνωρίζει προκαταβολικὰ ὅσα σχετίζονται μὲ τὸν συγγραφέα του. Ἡ ἐνθύμησις τῶν Μπαντραλέξηδων καὶ τῆς ζωῆς τῶν Βλάχων στὸν 19ο αἰ. διατηρήθηκε στὰ δημοτικὰ τραγούδια τους καὶ μέχρι σήμερα. Ἔτσι ξέρομε (βλ. Εὐαγγέλιου Στεφάνου, Ράχη-Ραχιά-Ράχοβον, ἱστορία-λαογραφία, ἀνέκδοτο χειρόγραφο, 253) δημοτικὸ τραγούδι, ποῦ ἔχει ὡς ἐξῆς:

*Τὸ μάθατε τὸ χαμπέρι;
Βγήκαν οἱ Μακροῦδες κλέφτες
Στὴν Κρασιά μὲς τὸ μπουγάτσι.
Πάτησαν ἕνα καρβάνι
Τοῦ Μπάτρα-λέξη ἀπ' τὸ Σέλι.
Πῆραν ἄσπρα, πῆραν γρόσια
Πῆραν κίτρινα φλωράκια
Πῆραν καὶ μιὰ Βλαχοπούλι
Ποῦτον ἄσπρη σὰν τὸ γάλα
κόκκινη σὰν τὸ πιπέρι
καὶ ψηλὴ σὰν κυπαρίσσι
Καὶ τὴ βγάλαν στὸ χαράτσι.
Χίλια δὴν' ὁ καπετάνιος
Κι ἄλλες δύο ὁ ψιχογιός του
Κι ἕνος ἔμπορος λεβέντης
Ρίχνει κάτω τὸ κιμέρι.*

Ἐξἄλλου, ὁ Βεροιώτης λογοτέχνης κ. Στέλιος Σβαρνόπουλος, δημοσίευσε (βλ. «Τ' Ἀη-Γιαννιοῦ οἱ φωτιές κι' ὁ κλήδονας», ἐφ. «Βέροια», τῆς 4-6-1982, τὸ ὁποῖο (κείμενο) ἀναδημοσίευσε τελευταῖα στὸ βιβλίο του, Πατριδογνωσία τῆς Βέροιας, Βέροια 1984, σ. 64-66) ἄλλη παραλλαγή τοῦ ἴδιου τραγουδιοῦ (ποῦ ὀνομαζόταν «Γ' κλιάτα»), τὴν ὁποία τραγουδοῦσαν οἱ Βλαχοπούδες, ὅταν γιορταζόταν ὁ «Κλήδονας», δηλαδή «οἱ φωτιές τ' Ἀι-Γιαννιοῦ». Οἱ σχετικοὶ στίχοι τῆς ἔχουν ὡς ἐξῆς:

*... Ἄϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ
κίνησε τὸ καρβάνι
τὸ καρβάνι τοῦ Μπαντραλέξη
ἄϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ...
Πῆραν ἄσπρα πῆραν γρόσια
πῆραν καὶ μιὰ βλαχοκόρη
ἄϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ
ποῦ ἦταν ἄσπρη σὰν τὸ χιόνι
κόκκινη σὰν τὸ πιπέρι
καὶ λιγνὴ σὰν τὸ καλάμι.
Πάτησαν κι' ἕνα καρβάνι
τὸ καρβάνι τοῦ Μπαντραλέξη
Ἄϊντι ταρινὰ ταρινὰ νινὰ...*

Άλέκος, τέλειωσε νομικά και εξάσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου στὴν Κωνσταντζα (τῆς Ρουμανίας).

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Παρόμοια τραγούδια ἀκούσθηκαν καὶ στὴν πρώτη χορευτικὴ ἐκδήλωση (κινηματογράφος Καπρίνη, τῆς Βέροιας), τὴν 3-4-1982, τοῦ νεοσύστατου «Λαογραφικοῦ συλλόγου τῶν Βλάχων τῆς Βέροιας».

Γιὰ τίς μετὰ τὸ 1940 συνθήκες γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Βλάχων τῆς Βέροιας βλ. τοῦ Σ τ έ λ ι ο υ Χ ρ. Σ β α ρ ν ό π ο υ λ ο υ, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας, Βέροια 1973, 128-130.

SUMMARY

George Ch. Chionidis, The unpublished Memoirs of Giotis (Panagiotis) Naoum about the Walachs of Epirus and Macedonia in the 19th C and the 1878 revolution in Macedonia.

Here are published the Memoirs (manuscript) of the Greek Walach Giotis (Panagiotis) Naoum (1874-1966), born at Veroia and died in Bucharest where he had emigrated.

The text of the Memoirs is in Roumanian and was translated in Greek by Georgios Ad. Caprinis (1895-1971), born and died in Veroia, also a Walach and relative of the author.

Giotis Naoum's Memoirs are based on narrations by people who lived during the immigrations of the Walachs from the villages of Pindos—Avdela, Samarina, Gramosta, Smixi, Perivoli etc.—which were the result of the persecutions and unbearable oppression by Ali-Pasha Tepelenlis of Ioannina.

The text is very interesting and is presenting new information about the Walachs of Pindos, displacements, history, way of life, economy etc., and about the administration, security and other subjects concerning the Ottoman Empire during the 19th C.

The family (falkari) Badralexis is playing a leading role in all the events.

In the second part of the Memoirs, there is information about the contribution of the Koutsowalachs in the revolutionary movements of Macedonia in 1878 (Litohoro, Kolindros, monastery of Aghioi Pandes).

In this revolution, the contribution of Pavlos Badralexis and other Koutsowalachs was very important and Giotis Naoum, relative of Badralexis, gives new details about the events.

The publisher of the Memoirs is considering the problems the text is presenting and is commenting on it giving at the same time Greek and foreign bibliography.